

Tartu Ülikool
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia eriala

Kristi Loide

**NOORTE KRIMINAALHOOLDUSALUSTE KATSEAJA NÕUETE
RIKKUMISED JA NEILE ANTUD SELETUSED 2018. AASTAL**

Magistritöö

Juhendajad: Anna Markina, MA
Judit Strömpl, PhD

Tartu, 2019

SISUKORD

JOONISTE JA TABELITE SISUKORD	4
ABSTRACT.....	5
SISSEJUHATUS	7
Mõisted	8
1 KARISTUSPOLIITIKA JA KURITEOENNETUS	9
1.1 Kuriteoennetus ning selle tasemed.....	9
1.2 Süütegude tagajärgedega tegelemine	10
1.2.1 Vangistuse roll ühiskonnas	11
1.2.2 Vangistuse negatiivsed mõjud	13
1.3 Kuritegevusest eemaldumine	15
1.4 Noored õigusrikkujad Eesti justiitsüsteemis	16
1.5 Kriminaalhooldussüsteem Eestis	18
1.5.1 Kriminaalhoolduse töökorraldus ja õiguslik alus	18
1.5.2 Kriminaalhooldusele määramine ja kriminaalhoolduse liigid	20
1.5.3 Katseaeg ja kontrollnõuded: põhi- ja lisakohustused.....	21
1.5.4 Kriminaalhooldusaluste koosseis 2018. aastal.....	22
1.5.5 Erakorraline ettekanne kriminaalhoolduses	23
1.5.6 Kriminaalhooldaja roll kuritegevusest eemaldumisel.....	26
1.6 Kriitiline vaade kriminaalhooldusele	28
1.7 Uurimisprobleem	31
2 METOODIKA	33
2.1 Andmekogumise käik	33
2.2 Kvalitatiivse ja kvantitatiivse uurimismeetodite kombineerimine	35
2.2.1 Kvalitatiivne meetod: temaatiline sisuanalüüs.....	36
2.2.2 Kvantitatiivsed meetodid: kirjeldav statistika, binaarne logistiline analüüs ja elukestusanalüüs	37
2.2.3 Tunnuste kirjeldus, andmete ettevalmistus analüüsiks	38
2.3 Eneserefleksioon ja eetilised aspektid	39

3	TULEMUSED	40
3.1	Andmestiku ülevaade.....	40
3.2	Ülevaade katseaja kohustuste rikkumistest.....	43
3.3	Ülevaade ametnike reageerimisviisidest katseaja rikkumistele.....	46
3.4	Prognoos – ametniku ettepanek pöörata karistus täitmisele	48
3.5	Ülevaade rikkumistele esitatud põhjendustest	50
3.5.1	Prosotsiaalne mõtteviis	50
3.5.2	Noorte suutlikkus juhtida oma elu	52
3.5.3	Tuleviku kujundamine	57
3.5.4	Uimastite tarvitamine.....	58
3.5.5	Kriminaalhoolduse kohustuste täitmine.....	60
4	ARUTELU JA JÄRELDUSED	63
4.1	Noortel valmistab raskusi vastutuse võtmine	65
4.2	Noorte kognitiivsed võimed vajavad rohkem tähelepanu.....	66
4.3	Üldkasulik töö on noortele raske	67
4.4	Alkoholi ja narkootikumidega seotud probleemid.....	68
4.5	Vanusest tulenev haavatavus kriminaalhoolduses	69
4.6	Ametniku töös domineerib järelevalve tegija roll.....	70
4.7	Kriminaalhooldaja ja noore omavaheline koostöö	72
4.8	Ettepanekud.....	73
4.9	Töö tugevused ja puudused ning soovitused edasiseks uurimiseks.....	76
	KOKKUVÕTE	77
	KASUTATUD KIRJANDUS	78
	Lisa 1 Kohtuotsuste ja -määruste kodeerimisjuhise	83

JOONISTE JA TABELITE SISUKORD

Joonis 1 Kriminaalhooldusaluste ja kinnipeetavate arvud Eestis 2008-2018. aastal.....	19
Joonis 2 Kriminaalhooldusele arvele võtmised toimiku tüüpide järgi 2018. aastal	22
Joonis 3 Kriminaalhooldusalustele määratud lisakohustused (isik võib korduda erinevate lisakohustuste liikides).....	23
Joonis 4 Erakorralised ettekanded alates 2008. aastast.....	24
Joonis 5 Noorteüksuses kriminaalhooldusalused ja erakorralised ettekanded 2012-2018. aastal (Andmed: Justiitsministeerium, 2019b).....	25
Joonis 6 Täitmisele pööramise ettepanekuga ettekannete osakaal kõikidest erakorralistest ettekannetest maakohutute lõikes 2007-2011. aastal	26
Joonis 7 Viru Vangla noorteüksuses esitatud erakorralised ettekanded 2018. aastal kuude lõikes	40
Joonis 8 Andmestikus varasemalt kriminaalkorras karistamata noored toimiku tüübi ja keele järgi	42
Joonis 9 Andmestikus varasemalt kriminaalkorras karistatud noored toimiku tüübi ja keele järgi	42
Joonis 10 Põhikohustuste rikkumiste jaotus (korraga oli võimalik rikkuda mitut põhikohustust).	44
Joonis 11 Ülevaade määratud lisakohustuste jagunemistest ning nende rikkumistest	45
Joonis 12 Erakorralistes ettekannetes ametnike tehtud ettepanekute jagunemine.....	47
Joonis 13 Elukestuskõverad ametniku ettepanekul pöörata karistust täitmisel varem kriminaalkorras karistatud ja karistamata isikutel	49
Tabel 1 Andmestikus olevate isikute ülevaade emakeele ja vanusekategooria lõikes	40
Tabel 2 Ülevaade andmestikus olevatest noortest toimiku tüübi ja vanusegrupi järgi.....	41
Tabel 3 Ülevaade regressioonimudelite tulemustest, prognoositav tunnus ametniku ettepanek ettekandes.....	48

ABSTRACT

Youth Parole Violations and Explanatory Statements in 2018

The purpose of crime prevention is to eliminate or reduce the causes of crime. Preventive actions are carried out at various levels, and one important area is dealing with the consequences of offences in a way that reduces recidivism, but also attempts to compensate victims of crime. These are dealt with via probation supervision.

The aim of this thesis is to get an initial insight into violations of probationary requirements for young people, the justifications given to them, and the way in which probation officers react to them by way of violation reports to the court. The work sought to find out which factors increase the risks that officials propose in their reports that the violators' probations be revoked, and sentences served.

In order to analyse such risks, an assortment of cases from the Viru Prison youth unit was considered, where, during the year 2018, a probation officer had made a violation report to the court. For analysis, a guilty verdict and a court order that was used as a response to the report were used.

In this work mixed methods were applied: from quantitative methods descriptive statistics, binary logistic regression analysis, survival analysis and from qualitative methods thematic analysis.

As a result, it was found that during 2018 there were 217 reports made on probationers in the youth unit; 184 were referred to the court due to probation violation and 32 were referred to the Prosecutor's Office. Only 5 of those reports were not made in response to any violations. In all, there are 126 unique individuals in the dataset. The highest amount reports made about any of those individuals was 6. At the time of the first violation report, 43% ($n = 50$) of the individuals went through the first third of their probationary period. Young people most frequently (82%) violated the obligation to register and there were often other breaches in addition to the obligation to register. Violations of additional obligations were dominated by drug-related offenses. Most often (36%) the officials proposed to the court for the probation to be revoked. The analysis showed that the chance that the official would propose for the sentence to be executed can be predicted by the type of dossier in question (the risk is greater

for the community service dossier), whether the person has previously been subject to criminal sanctions.

The justifications given by the young people to their violations show that they have difficulties in taking responsibility, some also have problems with alcohol and drug use. In addition, it appears that probation supervision does not pay enough attention to the cognitive abilities of young people and that community service is difficult for young people. The analysis shows that, the probation officer also needs support so that he / she would be successful in the combined role of a social worker and a supervisor when working with the young person.

Keywords: probation, parole, crime prevention, desistance from crime, youth crime, probation/parole revocation; confinement

SISSEJUHATUS

Kuriteoennetuse eesmärk on kõrvaldada või vähendada kuritegevuse toimumise põhjuseid. Ennetustegevusi viiakse ellu mitmel erineval tasemel ning üheks oluliseks valdkonnaks on süütegude tagajärgedega tegelemine viisil, mis vähendab korduvkuritegevust kuid ühtlasi püüab ka ohvritele heastada kuritegudega tekitatud kahju (Justiitsministeerium, i.a.). Kriminaalhooldussüsteem on Eestis Justiitsministeeriumi valitsusalasse kuuluv alternatiivne meede, millega antakse süüdimõistetutele võimalus neile määratud karistus kanda kogukonnas. Kuigi Eestis on viimase kümne aasta jooksul kuritegevus märgatavalt vähenenud (Ahven, 2019), on 100 000 elaniku kohta Eestis (191,4) Euroopa mediaankeskmisest (102,5) märgatavalt kõrgem kinnipeetavate arv (Aebi ja Tiago, 2018). Kõrge kinnipeetavate arvu kõrval on probleemkohaks ka aasta-aastalt vähenev kriminaalhooldusaluste ja kinnipeetavate suhtarv, mille kaudu on võimalik vaadata, kui palju kasutatakse reaalse vangistus kohaldamist karistuse määramisel. Kuigi vähenenud on kriminaalhooldusaluste arv, on kriminaalhooldusametnike poolt kohtule esitatud erakorraliste ettekannete arv püsinud samana. Erakorralise ettekande kaudu teavitatakse kohtunikku kriminaalhooldusaluse katseaja nõuete rikkumisest ning seepeale võib kohus saata isiku reaalselt vanglasse karistust kandma. See võib olla märk, et kriminaalhooldusalused ei tule toime neile määratud kohustustega katseajal ning satuvad seetõttu kinnipidamisasutusse.

Magistritöö eesmärk on saada esmane ülevaade noorte (14-21 aastaste) katseaja nõuete rikkumistest, neile antud põhjendustest ning kriminaalhooldusametnike reageerimisviisidest erakorraliste ettekannete kaudu. Töö ülesanne on leida, millised tegurid suurendavad riski, et ametnikud teevad erakorralises ettekandes ettepaneku pöörata tingimisi vangistus täitmisele. Uurimus on läbi viidud kvantitatiivsete (kirjeldav statistika, binaarne logistiline regressioon, elukestusanalüüs) ja kvalitatiivsete (temaatiline sisuanalüüs) uurimismeetodite kombineerimisel. Uurimusteema on aktuaalne, kuna sarnast uuringut minule teadaolevalt Eestis varasemalt läbi viidud ei ole ning saadud teadmised aitavad mõista, milliste katseajanõuete kohustuste täitmisel noored abi vajavad. Selle tagajärjel on võimalik tõhustada kuritegevuse ennetussüsteemi nii, et toetada noort õigusrikkujat kuritegelikult teelt väljuma.

Magistritöö on jaotatud nelja peatükki, töös on kolm tabelit ja kolmteist joonist. Teoreetilise osa peatükk käsitleb kuriteoennetuse kontseptsiooni, sh põhjalikumalt süütegude tagajärgedega

tegelemist ning kuritegevusest eemaldumist. Samas peatükis tutvustatakse noorte õigusrikkujate kohtlemist Eesti justiitsüsteemis, lisaks ülevaade ka Eesti kriminaalhooldussüsteemist, kriminaalhooldusaluste koosseisust ning kriminaalhooldaja rollist kuritegevusest eemaldumisel. Teoreetilise osa lõpetab kriitiline vaade kriminaalhooldussüsteemi ülesehitusele. Samas peatükis on välja toodud uurimisprobleemi sõnastus ja uurimisküsimused. Metoodika peatükk annab ülevaate allikmaterjalide valikust, andmekogumise käigust ja analüüsimeetodist. Uuringu käigus saadud tulemused on esitletud uurimisküsimuste kaupa eraldi peatükis, sh lisatud ülevaade andmestiku moodustanud erakorralistest ettekannetest. Tulemuste põhjal kerkinud arutelu koos ettepanekutega on koondatud viimasesse peatükki.

Mõisted

- Katseaja kontrollnõuded – kriminaalhooldusalusele kohtu poolt määratud kohustused, jagunevad põhikohustusteks ja lisakohustusteks (täpsemalt lk 20-21).
- Noored – Viru vangla noorteüksuses kriminaalhoolduses arvel olevad noored – (st 14-21-aastased noored).
 - o Alaealised noored – noored vanuses 14-17 eluaastat.
 - o Täiskasvanud noored – noored vanuses 18-21 eluaastat.
- Süüteod – kõik seaduserikkumised, eristatakse kuritegu ja väärtegu.
 - o Kuritegu – karistusseadustikus sätestatud süütegu, mille eest on karistusena ette nähtud rahaline karistus või vangistus (Karistusseadustik, 2019).
 - o Väärtegu – karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud süütegu, mille eest on karistusena ette nähtud rahaträhv, arest või sõiduki juhtimisõiguse äravõtmine (ibid).
- Õigusrikkumised – igasugused süüteod, millega on rikutud Eestis kehtivaid seadusi.
- Uimastid – alkohol ja narkootikumid üldiselt, v.a olukordades kui neile on eraldi viidatud.

Märksõnad: kriminaalhooldus; kuriteoennetus; kuritegevusest eemaldumine; noored õigusrikkujad; erakorraline ettekanne; vangistus

1 KARISTUSPOLIITIKA JA KURITEOENNETUS

1.1 Kuriteoennetus ning selle tasemed

Kuriteoennetuse kontseptuaalne raamistik on välja töötatud üle 40 aasta tagasi. Autorid Brantingham ja Faust (1976) tutvustasid kolmetasemelist kuriteoennetuse mudelit läbi rahvatervisekaitse mudeli – esimesel tasemel tehakse tööd haigust tekitavate olukordade ennetamisega; teisel tasemel tegeletakse riskirühmadega, kes puutuvad enim kokku olukordadega, milles nad võivad haigestuda; ning kolmandal tasemel tegeletakse juba haigestunutega, et ennetada nende olukorra halvenemist (sh surma) ning haiguse edasikandumist ühiskonnas (ibid). Kuriteoennetuse kontseptuaalne raamistik töötab samal põhimõttel ning peegeldub hästi ka Eesti kriminaalpoliitikas.

Kuriteoennetus (Justiitsministeerium, i.a) on püüe kõrvaldada või vähendada kuritegevuse põhjusi ja soodustegureid, vähendada võimalusi kuritegelikuks käitumiseks, hoida ära või raskendada kuritegude toimepanemist riiklike institutsioonide, kohalike omavalitsuste ning elanikkonna koostöös. Ennetustegevuse elluviimine toimub kolmel tasemel.

1. **Sotsiaalne ennetustöö** on laiahaardeline ning suunatud kõigile ühiskonnaliikmetele. Peamine eesmärk on luua eeldused ja optimaalsed tingimused kõigi ühiskonnaliikmete sotsialiseerimiseks (nt laste kasvatamine, elamispinna olemasolu, töö, vaba aeg ja puhkus), mis ennetavad ja/või vähendavad negatiivsete nähtuste (nt töötus) mõju.
2. **Olustikulise ennetustöö** eesmärgiks on raskendada süütegude toimepanemist ning mõjutada varakult potentsiaalselt kuritegelikke isikuid või olukordi ja kohti. Näiteks naabrivalve, turvaettevõtete või politsei poolt avaliku korra tagamine, roolilukud, videovalve jms.
3. **Süütegude tagajärgedega tegelemine** – meetmed, mis on suunatud neile, kes on juba süüteo toime pannud. Eesmärk on rakendada eelkõige selliseid karistusõiguslikke meetmeid, mis aitavad vähendada korduvkuritegevust ning millega ühtlasi püütakse vähendada või heastada ohvritele kuritegudega tekitatud kahju (ibid).

Oma magistritöös keskendungi just kolmanda taseme kuriteoennetusele ehk inimestele, kes on juba õigusrikkumise sooritanud ning keskendun töös rohkem noortele õigusrikkujatele.

1.2 Süütegude tagajärgedega tegelemine

Kuriteoennetuse kolmanda taseme tegevusi viivad ellu kriminaalõigussüsteemi alasüsteemid – politseinikud, kohtud, kriminaalhooldus, vangla. Brantingham ja Faust (1976) järgi on optimistlik ning võib-olla ka kangelaslik eeldus, et sekkumise kaudu on võimalik kurjategija käitumist muuta nii, et see on sotsiaalselt aktsepteeritav. Nad peavad kolmanda taseme ennetustööd rohkem idealistlikuks kui tegelikuseks, kuna kahtlevad kas karistuslike sekkumismeetmete (nt trahv, vangistus) rakendamine hoiab tegelikkuses ära uute kuritegude sooritamist (ibid).

Selgitamaks välja efektiivseid ennetustegevusi kõigil tasemetel, hindasid USA uurijad (Sherman jt, 1998) üle 500 erineva kuriteoennetusmeetme, mis olid kasutusel kogukonnas, perekonnas, koolis, tööturul, politseis, kriminaaljustiitsüsteemis. Nad jagasid programmid kolmeks: töötavad; ei tööta; on paljulubavad, kuid vajavad rohkem informatsiooni otsuse langetamiseks. Tulemusi esitledes rõhutasid nad, et töötavad programmid on tõhusad ainult siis, kui nad on pakutud just sellele sihtrühmale, kellele programm mõeldud on (ibid).

Siinkohal toon välja vaid kolmanda taseme ennetustöö sekkumisprogrammide tulemused. Sherman jt (1998) järgi on ebaefektiivsed programmid:

- militaarkallakuga paranduslaagrid või hõreasustusega maapiirkondades läbiviidavad parandusprogrammid noortele;
- hirmutamisel põhinevad programmid nagu noortega maksimaalse turvalisusega vanglate külastamine või uimastite tutvustamine noortele läbi hirmutava sõnumi;
- šokivangistus;
- madala riskiastmega kurjategijate puhul kodune arest elektroonilise järelevalvega;
- intensiivne järelevalve kriminaalhoolduses nii tingimisi vangistatutele kui vanglast tingimisi ennetähtaegselt vabastatutele;
- nõustamisel põhinevad rehabilitatsiooniprogrammid, mis ei ole suunatud õigusrikkuja riskifaktorite maandamisele (ibid).

MacKenzie (2000) täiendab läbiviidud uuringut ning toob välja, et efektiivsed programmid õigusrikkujatele on järgmised:

- Kognitiiv-käitumuslikke meetodeid kasutavad rehabilitatsiooniprogrammid, mis on kindla struktuuriga ja fokuseeritud oskuste arendamisele. Programm peab ühtlasi

keskenduma nendele teguritele, mis põhjustavad riskikäitumist ning mida on võimalik muuta ning kus oluline rõhk on programmis osaleja ja läbiviija omavahelisel terapeutilisel suhtel. Need kognitiiv-käitumuslikud programmid peavad olema suunatud moraalitunde või probleemide lahendamisoskuste arendamisele.

- Kõrge riskiga kurjategijate kinnipidamine, kes vastasel juhul jätkaks kuritegude sooritamist (kuid samas on keeruline tuvastada, kes need kõrge riskiga kurjategijad on).
- Uimastitega seotud kurjategijate puhul terapeutiliste lähenemiste kasutamine vangistuses tingimusel, et terapeutiline tugi jätkub kogukonnas.
- Seksuaalkurjategijate puhul ravi kasutamine väljaspool vangistust.
- Kutsehariduslike programmide läbiviimine nii vangistuses kui ka kogukonnas.
- Programmid, mis on suunatud kurjategijatele seoses tööle värbamisega (v.a lühiajalise töötamise võimalust pakkuvad programmid) (ibid).

1.2.1 Vangistuse roll ühiskonnas

Kuriteoennetuse teoorias on kolmandal tasemel õigustatud üheaegselt nii karistuslike kui terapeutiliste meetmete kasutamine. Juhul kui kurjategija käitumine ei allu karistusele ega ravile, tuleb tema käitumist kontrollida viisil, mis on vajalik ühiskonna turvalisuse tagamiseks (Brantingham ja Faust, 1976). Sellise sekkumise ennetav aspekt on hoida ära kurjategija ohtlikkus ühiskonnas ning kaitsta teda ennast nii omaenda riskikäitumise kui ka teiste (kodanike) võimalike üleliigsete kättemaksude eest. Traditsiooniliselt on ühiskonna reaktsioon sellisel juhul olnud kurjategija kinnipidamine kindlas keskkonnas, kuna eeldatakse, et sellise kurjategija käitumine ei muutu (lähitulevikus) sedavõrd, et teda võiks vabastada ühiskonda (ibid).

1.2.1.1 Vangistuse lühiajalugu

Ajalooliselt on muutunud nii kurjategijatele kohaldatud vangistuse viis kui ka selle eesmärgid. Keskajal rakendati vangistust õigusmõistmise protsessi ajal, mil inimene oli kohtuotsuse ootel, kuid eraldi karistusena vangistust ei kohaldatud (Langbein, 1976). Selle asemel eelistati kasutada kehalisi karistusi (sh jäsemete eemaldamine või hukkamine) sõltumata kuriteoliigist või selle toimepanijast. Valgustusajal hakkas tasapisi muutuma karistuse määramine ning algselt pakkus kirik füüsilist pinda (nt kloostreid) kinni peetute hoidmiseks (ibid).

Kuigi kehalised karistused olid visad kaduma, kasvas vangistuse kohaldamine massiliselt tööstusrevolutsiooni ajal. Peaaegu kõikides industriaalühiskonna riikides tõusis vangistuse kohaldamine kiiresti peamiseks karistusmeetmeks. Rusche ja Kirchheimer tõlgenduses (1939, viitab Hudson, 2002) oli siis karistuse määramisel oluliseks teguriks tööjõu väärtus, sest koos industriaalrevolutsiooniga kasvas ühiskonnas vajadus tööliste järele. Seetõttu ajal, mil ühiskonnas oli tööliste vajadus suurem, kasutati õigusrikkujatele massiliselt vangistuse ja sunnitöö kohaldamist ning järgiti, et töö- ja olmetingimused oleksid kehvemad kui vabaduses viibival töölisel. Tol ajal usuti, et tegemist on progressiivse suundumusega, kuna loobuti hukkamisest ning usuti, et vangistuses hoides ning töötama sundides on võimalik kurjategijat rehabiliteerida (ibid).

Umbes 1970. aastate keskpaigas kerkis kriminoloogide seas diskussioon vangistusmeetme kasulikkuse üle ning eriti tugeva panuse kriminoloogia valdkonda on jätnud Michel Foucault' 1977. aastal ilmunud raamat „*Discipline and Punish*“. Foucault' sõnul on vangistus oma olemuselt läbikukkunud idee, kuna see ei muuda kinnipeetavat õiguskuulekamaks vaid pigem vastupidi – kinnipeetavate vahel tekib üksteisele lojaalne ning võimule vastanduv subkultuur, mis omakorda soodustab retsidiivsuse kasvu (Foucault, 1977: 276-279).

MacCormick (1950: 36-38) täheldab, et kuigi sõna *vangla* on püsinud samana, peab sõna tähendus muutuma karistusasutusest *korrektsioonia*sutuseks. Oluline on, et vangistuse ja kriminaalhoolduse eesmärk oleks täita ühiskonnas kuritegevuse leviku ennetavat rolli, mitte et vangla oleks kasutusel kui ühiskonna kättemaksuinstrument kuriteo eest (ibid). See mõtteviis avaldub ka Eesti vangistusseaduses, mis ütleb, et vangistuse täideviimise eesmärk on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ning õiguskorra kaitsmisele (Vangistusseadus, 2018).

1.2.1.2 Vangistuse kasutamine korduvkuritegevuse ennetamiseks

Vangistuse rakendamine korduvkuritegevuse ennetamiseks on läbikukkunud idee (Foucault 1977; Haney 2011; Kury 2017; MacCormick, 1950). Vangistuse kogemine ei vähenda automaatselt korduvkuritegevust, sest Eestis mõisteti viie aasta jooksul uuesti süüdi veidi üle poolte (53%) neist, kes aastatel 2011-2012 vanglast vabanesid (Ahven, Roots, Sööt, 2018: 14).

Samal perioodil muul viisil kui reaalse vangistusega karistatud süüdimõistetutest mõisteti viie aasta jooksul uuesti süüdi ligikaudu kolmandik¹ (ibid).

Vangistuse rakendamist ühiskonnas tuleb vaadata laiemalt kui ainult konkreetsele indiviidile tema süüteo eest kohaldatav karistus. Kurjategijat ühiskonnast eraldades pakutakse küll ühiskonnale kaitset just selle konkreetse kurjategija eest, kuid samas ei lahendata sellega ära kuritegevuse probleemi ennast (MacCormick, 1950: 39). Vajalik on teadvustada kuritegevuse tekkemehhanisme ning ühiskond peab tegutsema viisil, mis kaotab ära kuriteo sooritamise vajaduse (Haney, 2011).

Kuigi igasugune vangidega tehtava töö eesmärk on kinnipeetavate taasühiskonnastamine (Vanglateenistuse..., i.a., a), tuleb selle kõrval küsida, kas on olemas alternatiivseid tegutsemisvõimalusi, et neid isikuid ühiskonnast eemaldama ei peaks. Vangla ei saa olla esimene või ainus ühiskonna poolt pakutav abikäsi, mis aitab tugevdada kurjategija sidet ühiskonnaga, sest taasühiskonnastamine on pikaajaline ning ka majanduslikult kulukas protsess. Näiteks Eestis on ühe kinnipeetava ülalpidamiskulu 18 korda kallim kui ühele kriminaalhooldusalusele tehtavad kulutused. Ühe kinnipeetava ülalpidamiskulu kuus on 1597 € ning kriminaalhooldusaluse kulu on keskmiselt 77,6 €. (Vanglateenistuse..., i.a., b.) Pealegi satub Eestis üks viiendik vanglas karistust kandnud isikutest sinna aasta jooksul tagasi (Ahven jt 2018: 39). Siinkohal tasubki kaaluda, kas on olemas vangistuse asemel efektiivsemaid ja majanduslikult mõistlikumaid meetmeid? Veelgi olulisem on mõelda, millise jälje ühiskonnast eemaldamine isikule endale jätab ning kas me toetame selle tegevusega põhieesmärki – vangistuse rakendamine ühiskonna turvalisuse tagamiseks.

1.2.2 Vangistuse negatiivsed mõjud

Minevikus kogetud sündmused kujundavad inimese käitumist tulevikus ning kuriteoennetusest rääkides ei saa tähelepanuta jätta traumasid, mida vabaduse kaotanud isik kogeb (Haney, 2011: 68). Vabadusekaotus (sh lühiajaline), avaldab kinnipeetavatele, eriti noortele, tugevat negatiivset mõju (Harvey, 2011; NeMoyer, Holliday, Goldstein, McKitten, 2016) ning eriti stressirohke periood on vangistuse alguses, kus neil on kõrge risk enesevigastusele sh

¹ Vaatluse all on nende isikute retsidiivsus, kelle suhtes 2011.–2016. aastal 1) kriminaalmenetlus otstarbekusest lõpetati; 2) keda karistati rahalise karistusega; 3) kes suunati kriminaalhooldusele või 4) kes vabanesid vanglast. Retsidiivsusmäär näitab nende osakaalu, kes niisugusele sündmusele järgnenud kahe aasta jooksul mõisteti jõustunud kohtuotsusega uues kuriteos süüdi. (Ahven jt 2018: 5.)

enesetapule (Harvey, 2011). Kinnisesse asutusse paigutades eemaldatakse noored väljakujunenud kogukonna tugisüsteemidest (nagu perekond, sõbrad), mis tõenäoliselt hõlbustaksid rehabilitatsiooni, kuid seevastu satuvad agressiivsesse ja ebakindlasse keskkonda, mis omakorda takistab nende psühho-sotsiaalset küpsemist. Urijad (NeMoyer jt, 2016) seostavad vangistuse negatiivset mõju vähenenud õpitulemustega, piiratud väljavaadetega töökohal ning agressiooni ja kuritegeliku käitumise suurenemisega pärast vabanemist. Seepärast on nii nende noorte endi kui ka kogukonna jaoks oluline, et noored ei satuks vangistusse (ibid).

Eesti kinnipeetavate seas viidi 2018. aasta sügisel läbi küsitlusuuring, mille tulemused lähevad kokku olemasoleva teooriaga. Vangistuse kogemine (sh mitte ainult esmakordne) on stressirohke sündmus. Kuigi 71% küsitletutest ei viibinud vangistuses esmakordselt, tunnistasid veidi üle poolte vastanutest, et nad olid vanglasse saabudes mures või segaduses ning tundsid end esimese kolme vanglas veedetud päeva vältel väga üksikuna (Turu-uuringute AS, 2019: 14-34). Harvey (2011) selgitab, et esmalt kogeb isik vangistusse sattumist šokina (uskumatus juhtunu üle) ning tajub, et kaotab kontrolli oma elu üle. Kõrget stressi tekitab see, et ollakse kaotatud oma senine roll elus (nt õppimine, töötamine) ning veel ei olda kohanenud uuega. Sellele omakorda lisandub teadmatus ja ebakindlus, kuna ei ole selge, mida uus roll endaga kaasa toob ning kuidas selles käituma peab. Inimene tajub, et tal on kadumas kontakt välisilmaga ning ka see toob kaasa turvatunde kadumise (ibid).

Selleks, et inimene saaks tajuda end funktsionaalse indiviidina, tuleb tasakaalus hoida nii tema privaatsuse kui ka sotsiaalse interaktsiooni vajaduse rahuldamine. Mõlemad on vajalikud selleks, et kinnipeetav saaks reflekteerida oma senise käitumise üle ning planeerida ning ellu viia positiivseid muutusi (Irwin ja Owen, 2011). Küsitlusuuring Eesti vanglas näitas, et kinnipeetavatest pooled (50%) tunnevad, et vanglas veedetud aeg tundub olevat võimalus enda muutmiseks. Samas vaid 13% nõustus, et vanglas tehakse kõik mis võimalik, et aidata kinnipeetavatel peale vabanemist õiguskuulekalt käituda (Turu-uuringute AS, 2019: 87). Selline madal nõustumisprotsent näitab, et kinnipeetavad ei ole rahul võimalustega, mida vangla pakub seaduskuuleka tuleviku planeerimiseks.

1.3 Kuritegevusest eemaldumine

Kuritegevusest eemaldumist (*desistance from crime* või lihtsalt *desistance*) on defineeritud kui teatud ajaperioodi, mil isik lõpetab osalemise kuritegevuses. Selle all ei mõelda lühiajalist õigusrikkumistevaba aega, vaid perioodi, mil inimene täielikult loobub kuritegelikust elust (Farrall ja Calverley, 2006). Kuriteo sooritamine või sooritamata jätmine ei sõltu ainult isiku otsusest, kuid see on siiski oluline komponent kuriteoennetuses. Mitmed läbiviidud uuringud (McNeill, Farrall, Lightowler ja Maruna, 2012) kinnitavad, et just indiviidi otsus loobuda senisest kuritegelikust käitumisest on vajalik, et eemalduda kuritegevusest. Kuigi otsus on protsessis vajalik, ei ole see alati piisav, kuna maandama peab ka need riskitegurid, mis panevad inimesi kuritegusid sooritama (ibid). Kuritegude sooritamine ei sõltu ainult isiku tahtest.

McNeill jt (2012) järgi on kuritegevuse leviku ennetamiseks oluline mõista nii kuritegevuse tekkepõhjuseid kui ka kuritegevusest eemaldumise tegureid, kuna faktorid, mis põhjustavad kuritegude sooritamist ja selle lõpetamist, on erinevad. Kuritegevusest eemaldumiste põhjuste mõistmine aitab kavandada ja ellu viia kriminaalpoliitikat nii, et see toetab indiviidi kuritegelikust käitumisest eemaldumist (ibid). Kasutan siinkohal kuritegevusest eemaldumise põhjuste selgitamisel inimese elukaart ning kuritegevusest eemaldumise põhjendusi tutvustades keskendun neile, kes on kuritegusid hakanud sooritama noores eas.

Inimese elukaar kulgeb tavaliselt mööda traditsioonilist rada – lapsepõlv > hariduse omandamine > täiskasvanuks saamine > tööle asumine > perekonna loomine. Need on olulised etapid, kuna inimese (ning ka tema perekonna) elutee kulgu mõjutab see, mis ajal ning kui edukalt ta need etapid oma elus läbib (Donker, Bulten, Thornberry ja Matsuda, 2012). Peaaegu eranditult on elukaare teooriat käsitlenud kriminoloogid rõhutanud tavapäraste täiskasvanulike rollide (nt tööle asumine või abiellumine) tähtsust kuritegevusest eemaldumise protsessis (Blokland ja Palmen, 2012). Eriti oluliseks siirde-etapiks peavad kriminoloogid noorukieast täiskasvanuks saamist, kuna selle edukas läbimine annab kuritegusid sooritanud noortele võimaluse suunduda seaduskuulekale teele (Donker jt, 2012; Blokland ja Palmen, 2012).

Loeber, Hoeve, Wim Slot, van der Laan (2012) selgitavad, et lapsepõlv on periood, mida iseloomustab vähene sisemine kontroll ning sellest tingitud impulsiivne käitumine. Seetõttu on lapsevanemate, õpetajate ja teiste täiskasvanute ülesanne toetada last tema arenguteel ning

lapse sisemise kontrolli puudumist kompenseerida välise kontrolliga. Täiskasvanute ülesanne on toetada lapse arengut, õpetada teda lahendama probleeme nii, et see ei oleks talle endale või teistele kahjulik. Mida rohkem kasvab lapses sisemise kontrolli võime, seda vähem on vajadust välise kontrolli järele (ibid).

Sisemise kontrolli võime areneb välja tavaliselt täiskasvanueaks ning seda iseloomustavad kindlad näitajad (Loeber jt, 2012):

- asjadel ei lasta enam lihtsalt juhtuda või tekib püüe ise oma elu eest otsustada;
- kasvanud on arusaam oma tegevuse tagajärgedest tulevikus;
- vähenenud impulsiivsus;
- parem kontroll oma emotsioonide üle;
- vähenenud vastuvõtlikkus eakaaslaste survele;
- enesevigastamise vältimine (*avoidance of self-harm*);
- vähenenud riskide võtmine.

Ühe nimetatud oskuse ilmnemine ei tähenda seda, et inimesel on sarnaselt välja arenenud oskused/võimed ka teistes valdkondades (ibid).

Kuigi seaduse järgi toimub täiskasvanuks saamine teatud vanusepiiri ületamisel, siis arengupsühholoogide sõnul ei ole täiskasvanuks saamine universaalne ning kindla järjekorraga protsess. Blokland ja Palmen (2012) järgi võivad erinevad faktorid (nt sugu, etniline päritolu, majanduslik toimetulek) võivad nii kiirendada kui ka edasi lükata täiskasvanuks saamist ning sellega kaasnevat vastutuse võtmist. Lisaks tekivad täiskasvanueaga uued rollid, mis muudavad senist igapäevarutiini sedavõrd, et annavad võimaluse uueks identiteedi loomiseks. Samas võib täiskasvanuella kuuluvate rollidega toimuda teistsugune areng – tekivad uued võimalused ja/või motivatsioon kuritegusid sooritada. Näiteks töökoht võib tekitada võimaluse, kuidas teenida ebaseaduslikku hõlptulu; uue suhtega võib tekkida olukord lähisuhtevägivallaks või täiskasvanu eluga kaasnevate kohustuste täitmine võib tekitada tungi sooritada kuritegu (ibid).

1.4 Noored õigusrikkujad Eesti justiitsüsteemis

Karistusseadustiku (2019) § 33 järgi algab Eestis kriminaalvastutusega neljateistkümnendast eluaastast. Kuni 2017. aasta lõpuni kehtis alaealiste mõjutusvahendite seadus, mis muutus kehtetuks koos sotsiaalhoolekandeseaduse ning sellega seonduvate seaduste muutmise

seadusega. Nimetatud muudatus kaotas ära alaealiste komisjonid ning nende asemele loodi uus alaealiste õigusrikkujate kohtlemise süsteem.

Ettevalmistus seadusemuudatuseks toimus ministeeriumite üleselt, omapoolse sisendi andsid Sotsiaalministeerium, Siseministeerium, Haridus- ja Teadusministeerium ning Justiitsministeerium (Pere, Tamm, Salla, Kärner, 2017: 2-3). Muudatuste ettevalmistamiseks tutvuti välisriikide kogemusega alaealiste õigusrikkujate kohtlemisel, toimusid õppevisiidid Belgia, Hollandi, Norra, Rootsi ja Inglismaa alaealiste õigusrikkujatega tegelevatesse asutustesse, korraldati seminare Eestis ning Eesti olukorra hindamiseks kaasati Norra, Soome ja Hollandi eksperte (ibid).

Justiitsministeeriumi töörühm (Pere jt 2017) selgitab, et muudatuste eesmärk oli luua süsteem, mis tagab kiirema reageerimisvõime alaealiste õigusrikkumistele, kuna mõjutusvahendi kohaldamise otsuse teevad menetlejad ise. Lisaks sellele täiendati alaealiste suhtes kasutatavate mõjutusvahendite loetelu ning sätestati üldreegel, mille kohaselt tuleb alaealiste puhul eelkõige kaaluda just mõjutusvahendite kasutamiste võimalust. Koos sellega anti võimalus alaealistele mõeldud mõjutusvahendeid vajadusel määrata ka noortele täiskasvanutele. Lisaks täiendati seadusi, et suunata alaealisi väärtemenetluses lepitusteenusele ning vähendati alaealistele kohaldatava aresti maksimaalset pikkust (ibid).

Noorteks täiskasvanuteks peetakse Euroopa riikide õigusaktide järgi üldiselt kuni 21-aastaseid noori (Rootsis, Inglismaal ka kuni 24-aastaseid ning Šveitsis kuni 25-aastaseid) ning ka Eesti loeb karistusseadustiku järgi nooreks täiskasvanuks 18-21-aastaseid noori. Kuni 2017. aasta lõpuni oli noorte täiskasvanute erikohtlemine võimalik vaid vangistuse täideviimisel, kriminaalhoolduses ning kriminaalmenetluses nende isikute puhul, kes olid teo toimepanemise ajal olnud alaealised. Pere jt (2017) esitlevad peamised argumendid, mis noorte täiskasvanute suhtes eriregulatsioone pooldavad:

- Täiskasvanuikka jõudmine ei tähenda alati, et isik on vaimselt küps ning on võimeline oma tegudest ja nende tagajärgedest piisaval määral aru saama.
- Lapsepõlves väärkohtlemist või hooletusse jätmist kogenud noorte arenguküpsus saabub aeglasemalt.

- Noore täiskasvanu vaimset ja kõlbelist ebaküpsust näitab asjaolu, kui ta paneb toime teo, mille motiivid on iseloomulikud alaealistele – nt teo toimepanemise põhjuseks on soov teiste ees hoobelda, rahuldada seiklushimu või minna kaasa grupikäitumisega.

Alaealistele mõeldud mõjutusvahenditest on erand tehtud kinnisesse lasteasutusse paigutamise puhul, mida noore täiskasvanu puhul rakendada ei ole võimalik (ibid).

Viru Vangla tööle hakkamisest 2008. aastal loodi vangla juurde eraldi noorteüksus, kus kannavad karistust alaealised (14-17-aastased) ja noored (18-21-aastased) kinnipeetavad ning alates 2012. aastast on antud noorteüksus üleriigiline (Kikas jt, 2016, 55). See tähendab seda, et kui muidu on Eesti jagatud kolmeks vangla teeninduspiirkonnaks, siis noored üle Eesti sõltumata nende elukohast kuuluvad kõik Viru Vangla teeninduspiirkonda. Edaspidi oma töös räägin noortest, pidades silmas kõiki Viru Vangla noorteüksuses arvel olevaid isikuid (st 14-21-aastasi noori), v.a juhul kui viitan täpsemalt alaealistele noortele (14-17-aastaste) või noortele täiskasvanutele (18-21-aastastele).

1.5 Kriminaalhooldussüsteem Eestis

1.5.1 Kriminaalhoolduse töökorraldus ja õiguslik alus

Kriminaalhooldussüsteem kuulub Eestis Justiitsministeeriumi valitsusalasse ning on süüdimõistetutele vangistuse asemel alternatiivne meede karistuse kandmiseks. Kriminaalhooldussüsteem Eestis rakendus 1. mail 1998 ning on õiguslikult reguleeritud mitmetes erinevates seadusaktides. Peamised õigusaktid on järgmised:

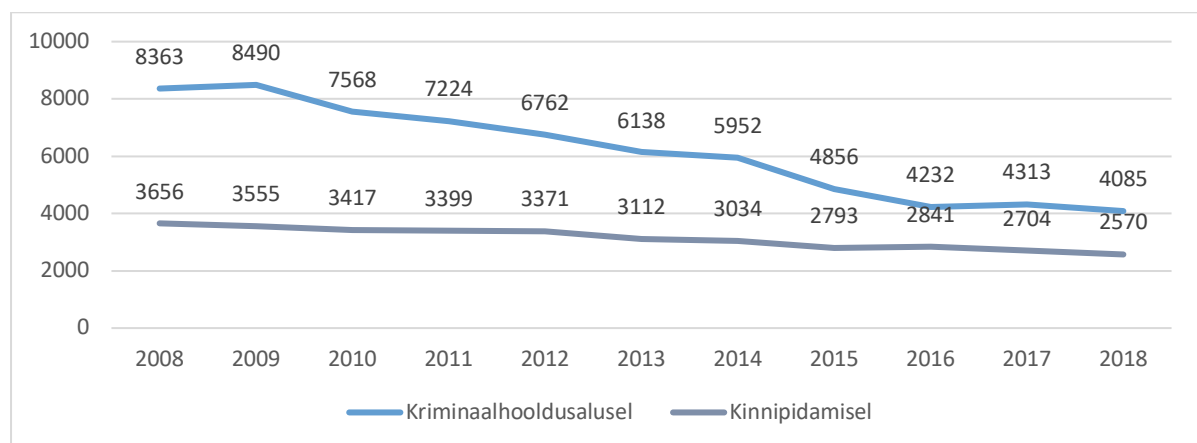
- 1) kriminaalmenetluse seadustik (KrMS) – määrab ära, milline on kriminaalhooldaja roll kriminaalmenetluses;
- 2) karistusseadustik (KarS) – sätestab, millistel tingimustel võib kohus määrata isiku kriminaalhooldusele;
- 3) kriminaalhooldusseadus (KrHS) – käsitleb kriminaalhoolduse praktilisi küsimusi;
- 4) vangistusseadus (VangS) – määratleb, kuidas on kriminaalhooldaja kaasatud vangistusest tingimisi enne tähtaega vabastamise menetluses.

Lisaks kriminaalhooldusseadusele on justiitsministri määrustega kehtestatud dokumendid, milles on kirjeldatud detailsemalt kriminaalhoolduse läbiviimise korda (nt Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord ja Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord) ning millised hariduslikud, oskuslikud ja kogemuslikud nõuded on esitatud

kriminaalhooldusametnikele (Kriminaalhooldusametniku ..., 2013). Kuna kriminaalhooldus-süsteem kuulub alates 2008. aastast vanglateenistuse alla, reguleerib kriminaalhooldustööd vangla direktorite poolt heaks kiidetud kriminaalhoolduse standardid. Kriminaalhoolduse standardite näol on tegemist dokumendiga, mille eesmärgiks on juhtnööride andmine kriminaalhooldustööd tegevatele ametnikele ja seeläbi kriminaalhooldustöö kvaliteedi ja tulemuslikkuse tagamine (Vanglateenistus, 2019a: 3). Nende juhtnööride järgmine on ametkonnasiseselt kohustuslik (ibid).

Justiitsministeeriumi andmetel viibis 2018. aasta lõpu seisuga kriminaalhooldusel 4085 isikut ning 2584 inimest viibisid kas vanglates või arestimajades. Kokku on Eestis 30 kriminaalhoolduse esindust, mis kuuluvad Tallinna, Tartu ja Viru vangla koosseisu. Täistööajale taandatuna töötas neis esindustes kokku aasta lõpu seisuga 129,8 ametnikku (Vanglateenistuse ..., i.a., c). Nende arvude kohaselt töötab üks ametnik korraga keskmiselt 31 kriminaalhooldusalusega.

Justiitsministeeriumi andmetel (Jooniselt 1) on näha, et viimase kümne aasta jooksul on vähenenud nii vanglas viibivate isikute kui ka kriminaalhooldusel viibivate isikute arv. Justiitsministeeriumi sõnul on selline langus tingitud kuna viimase kümne aasta jooksul on kuritegevus märgatavalt vähenenud (Tüllinen ja Solodov, 2019: 52).

Joonis 1 Kriminaalhooldusaluste ja kinnipeetavate arvud Eestis 2008-2018. aastal

Esmakordselt pärast 2009. aastat suurenes kriminaalhooldusaluste arv 2017. aastal ning seda põhjusel, et alates 01.01.2017.a. korraldavad väärteo üldkasuliku töö (edaspidi VÜKT) täideviimist politsei- ja piirivalveameti asemel kriminaalhooldajad (Tüllinen, 2018: 116). 2018. aasta seisuga oli Eesti vanglates (koos arestimajadega) 100 000 inimese kohta 191,4

kinnipeetavat. Euroopa mediaankeskmise on samal ajal aga 102,5² (Aebi ja Tiago, 2018: 2-29). 2018.a 1. jaanuari seisuga viibis kinnipidamisel (sh arestimajades) kokku 279 noort, neist alaealisi 19 (Vanglateenistus, 2019b: 45).

1.5.2 Kriminaalhooldusele määramine ja kriminaalhoolduse liigid

Vastavalt karistusseadustikule (2019) § 74-le võib kohus jätta (võttes arvesse kuriteo toimepanemise asjaolusid ja süüdlase isikut või kui leiab, et mõistetud tähtajalise vangistuse ära kandmine süüdlase poolt ei ole otstarbekas) süüdlasele määratud vangistuse täielikult või osaliselt tingimisi kohaldamata ning määrata ta kriminaalhooldusele.

Vastavalt kriminaalhooldusseadusele (2019) § 2-le on kriminaalhooldusalune:

- 1) süüdimõistetu, kelle kohus on seaduses sätestatud korras määranud kriminaalhooldaja järelevalve alla;
- 2) süüdimõistetu, kelle vangistus on asendatud üldkasuliku tööga või narkomaanide sõltuvusraviga või osaliselt asendatud seksuaalkurjategijate kompleksraviga;
- 3) isik, kelle suhtes on kriminaalmenetlus lõpetatud ning kellele prokurör või kohus on määranud üldkasuliku töö tegemise;
- 4) kahtlustatav või süüdistatav, kellele tõkendina kohaldatud vahistamine on asendatud elektroonilisele valvele allumise kohustusega;
- 5) kahtlustatav, süüdistatav või süüdimõistetu, kellele kohus on kohaldanud elektroonilise valvega ajutist lähenemiskeeldu või lähenemiskeeldu;
- 6) süüdlane, kelle arest on asendatud üldkasuliku tööga või kellele kohus on määranud üldkasuliku töö tegemise kohustuse karistusseadustiku § 87 alusel;
- 7) kahtlustatav või süüdistatav, kelle kohta on prokurör või kohus tellinud kohtueelse ettekande.

Kriminaalhoolduse käigus valvatakse kriminaalhooldusaluse käitumise ja temale kohtu või prokuröri poolt pandud kohustuste täitmise järele ning soodustatakse hooldusaluse sotsiaalset kohanemist eesmärgiga mõjutada teda hoiduma kuritegude toimepanemisest (KrHS §1, 2019).

² Euroopa riikide kinnipeetavate arvu mediaankeskmise lähedal on Austria ja Prantsusmaa. Rohkem kui 5% üle mediaankeskmise on lisaks Eestile veel 18 riiki, nt Läti, Leedu, Venemaa, Rumeenia, Poola, Moldova, Bulgaaria. Alla mediaankeskmise on 20 riiki, nende hulgas Soome, Rootsi, Taani, Norra, Island, Holland, Šveits.

1.5.3 Katseaeg ja kontrollnõuded: põhi- ja lisakohustused

Justiitsministeeriumi andmetel oli 2018. aasta lõpu seisuga enamikul (62%) kriminaalhooldusalustel katseaeg kuni kaks aastat. Seadus lubas kolmest aastat pikemat katseaega vaid neile, kes olid vanglast tingimisi enne tähtaega vabastatud kuni 01.11.2017. a. Nüüd võib käitumiskontrolli katseaega määrata kuni viieks aastaks ning see muudatus ilmselt tingib kriminaalhooldusaluste arvu kasvu tulevikus (Justiitsministeerium, 2019: 103).

Karistusseadustiku (2019) § 74 järgi karistuse tingimisi kohaldamisel, ei pöörata mõistetud karistust täielikult või osaliselt täitmisele, kui süüdlane ei pane kohtu määratud katseajal toime uut kuritegu ning täidab talle katseajaks pandud kontrollnõudeid ja kohustusi. Käitumiskontrolliga katseajaks määratud kontrollnõuded on sõnastatud KarS § 75 (2019) ning nendeks on järgmised kohustused:

- 1) kohustus elada kohtu määratud alalises elukohas;
- 2) kohustus ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele;
- 3) kohustus alluda kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitada talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta;
- 4) kohustus saada kriminaalhooldusametnikult eelnevalt luba elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui 15 päevaks;
- 5) kohustus saada kriminaalhooldusametnikult eelnevalt luba elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks;
- 6) kohustus saada kriminaalhooldusametnikult eelnevalt luba Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.

Käesolevas töös viidatakse neile tingimustele edaspidi kui katseaja **põhikohustustele**. Katseaja põhikohustuste hulka loetakse antud töös ka kohustus sooritada üldkasuliku töö tunde, kui isikule on nimetatud kohustus määratud.

Vastavalt karistusseadustiku samale paragrahvile võib kohus määrata käitumiskontrolli ajaks täiendavaid kohustusi, millele antud töös viidatakse edaspidi kui **lisakohustustele**.

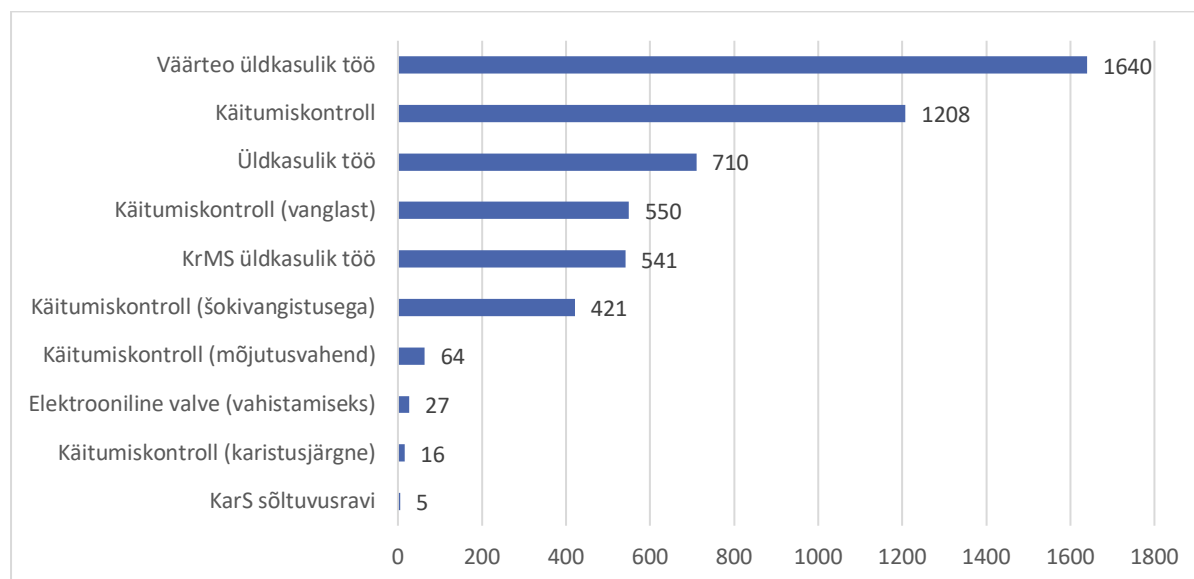
Nendeks kohustusteks on:

- 1) heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks;
- 2) mitte tarvitada alkoholi;
- 3) mitte omada või tarvitada narkootilisi või psühhotroopseid aineid;

- 4) mitte omada, kanda ja kasutada relva;
- 5) otsida endale töökoht, omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtjaks;
- 6) alluda ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud;
- 7) täita ülalpidamiskohustust;
- 8) mitte viibida kohtu määratud paikades ega suhelda kohtu määratud isikutega;
- 9) osaleda sotsiaalprogrammis;
- 10) alluda elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud;
- 11) alluda alkoholi tarvitamise keelu täitmist kontrolliva elektroonilise seadme valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud.

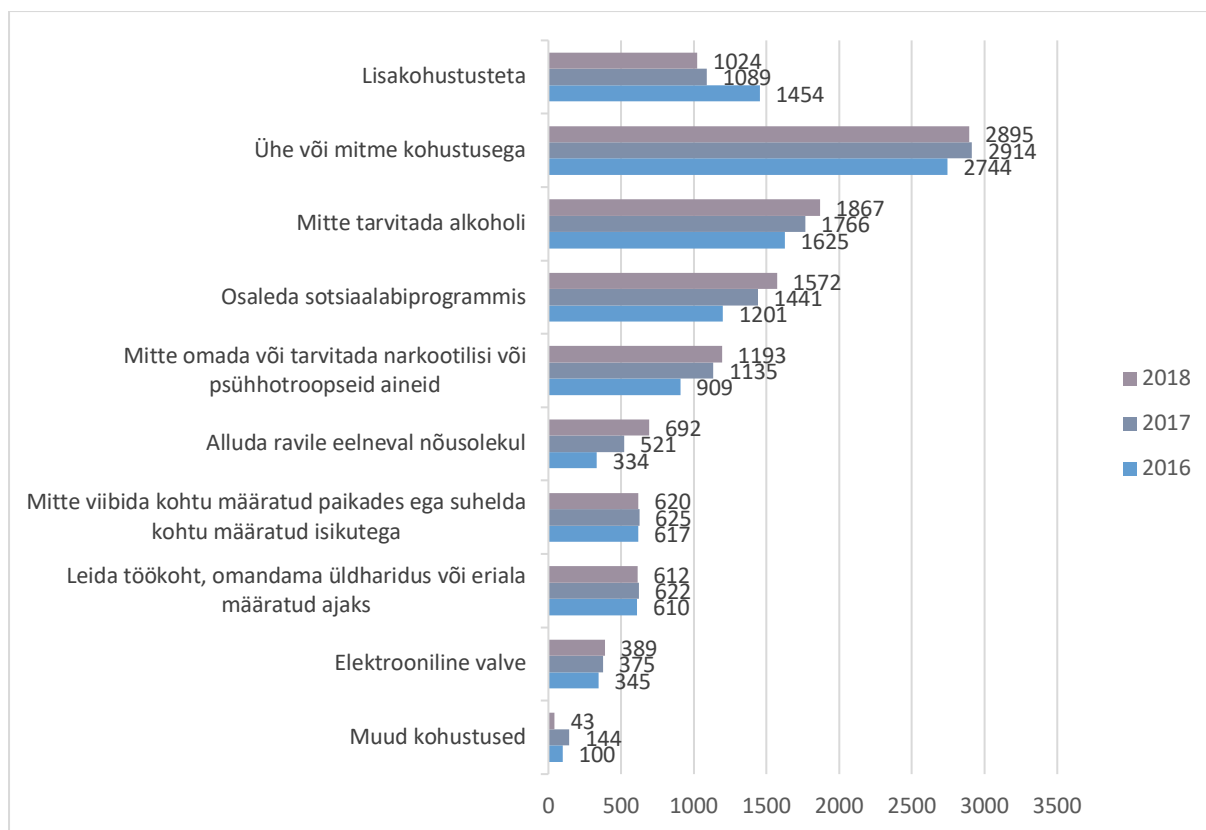
1.5.4 Kriminaalhooldusaluste koosseis 2018. aastal

Justiitsministeeriumi andmetel oli 2018. aasta lõpu seisuga enamik kriminaalhooldusaluseid Eestis mehed (92%), Eesti kodakondsusega (74%), rahvuselt eestlased (57%) ning vanemad kui 27 eluaastat (79%) (Justiitsministeerium, 2019: 101). 2018. aasta jooksul suunati kriminaalhooldusele kokku 5182 uut hooldusalust (Justiitsministeerium, 2019: 99). Joonis 2 annab ülevaate 2018. aastal kriminaalhooldusele suunatud isikute kriminaalhooldusaluse liigist (edaspidi toimik). Jooniselt 2 on näha, et kõige rohkem (32%) suunati 2018. aastal kriminaalhooldusele isikuid väärteo üldkasuliku töö toimikuga. Jooniste 2 ja 3 andmed pärinevad justiitsministeeriumi aastaraamatust „Kuritegevus Eestis 2018“.

Joonis 2 Kriminaalhooldusele arvele võtmised toimiku tüüpide järgi 2018. aastal

Joonis 3 annab ülevaate enamlevinud lisakohustuste liikidest ning nende määramisest perioodil 2016-2018. aastal.

Joonis 3 Kriminaalhooldusalustele määratud lisakohustused (isik võib korduda erinevate lisakohustuste liikides)

Lisakohustustes peegelduvad peamised kriminaalhooldusaluste riskitegurid, mis soodustavad uute õigusrikkumiste toimepanemist – enimkasutatavad kohustused on seotud alkoholi kuritarvitamisest või narkootikumide tarvitamisest tingitud riskide maandamisega (Justiitsministeerium, 2019: 102). Jooniselt 3 on näha, et ligikaudu veerand kriminaalhooldusalustest oli 2018. aastal kriminaalhoolduses arvel ilma ühegi täiendava lisakohustusega ning ülejäänud omasid kas ühte või mitut kohustust.

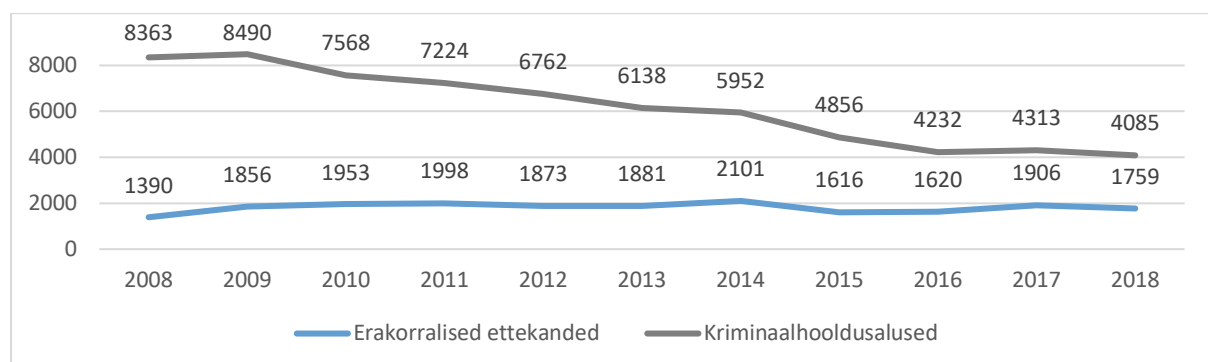
1.5.5 Erakorraline ettekanne kriminaalhoolduses

Karistusseadustiku (2019) § 75 lg 6 järgi selgub, et kui süüdlane on katseajal vähemalt kuue kuu jooksul järginud temale määratud kontrollnõudeid ja täitnud talle pandud kohustusi, võib kohus vabastada süüdlase edasisest kontrollnõuete järgimisest ja talle käitumiskontrolli ajaks määratud kohustuste täitmisest. Sellisel juhul säilib isikul kohustus katseaja lõpuni hoiduda uue kuriteo toimepanemisest.

Kui isik ei järgi katseajal kontrollnõudeid või ei täida talle pandud kohustusi või paneb toime tema karistamise aluseks olnud kuriteoga samalaadse väärteo, võib kriminaalhooldusametnik teda kirjalikult hoiatada või kohus määrata täiendavaid kohustusi, pikendada katseaga kuni

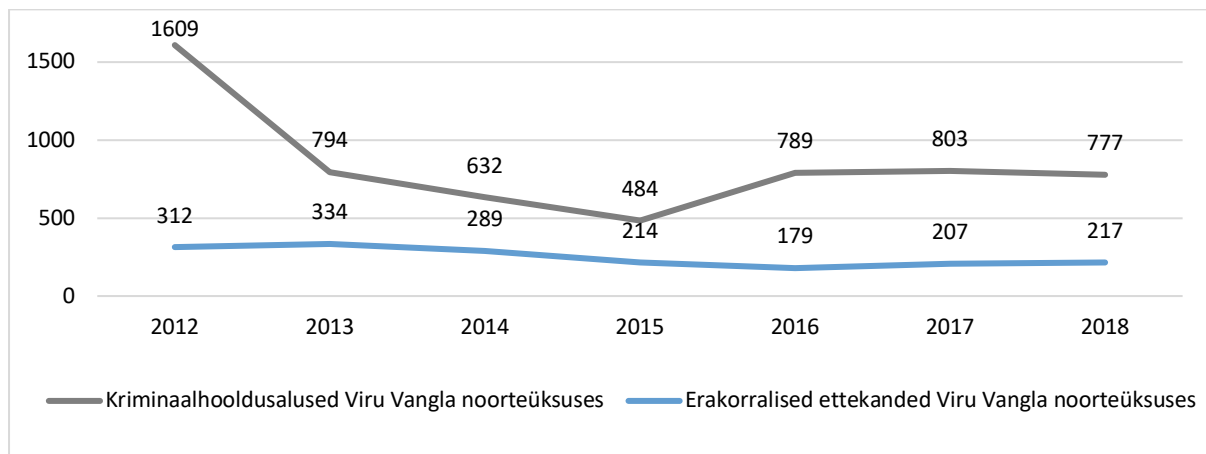
ühe aasta võrra või pöörata karistus täitmisele (KarS §74 lõige 4, 2019). Kriminaalhoolduse standardite järgi on ametnikul kohustus reageerida hiljemalt 30 päeva jooksul rikkumisest teadasaamisest alates (Vanglateenistus, 2019a: 29). Täiendavate lisakohustuste määramiseks või kontrollnõutest vabastamiseks pöördub kriminaalhooldusametnik kohtu poole erakorralise ettekandega (KrHS §31, 2019) ning kohus menetleb antud ettepanekut reeglina kirjalikult. Juhul kui ametnik teeb kohtule ettepaneku kriminaalhooldusaluse katseaeg katkestada ning pöörata karistus reaalset täitmisele (st rakendada reaalset vangistust), menetleb kohus antud pöördumist istungimenetlusena ning kuulab otse ära ka kriminaalhooldusaluse selgituse. Karistuse täitmisele pööramisel ei arutata enam kui pikaks ajaks süüdlane vangi peab minema, kuna karistusaeg määrati isikule süüdimõistva otsusega. Kriminaalhooldusalusele määratud karistusaeg ei vähene katseajal, mis tähendab, et isegi kui katseaja viimasel päeval otsustab kohus pöörata karistuse täitmisele, tuleb isikul ära kanda kogu temale määratud karistus. KarS §69 (2019) järgi väheneb karistusaeg ainult neil süüdimõistetutel, kelle vangistus on asendatud üldkasuliku tööga – üks tund üldkasulikku tööd (edaspidi ÜKT) vähendab karistusaega ühe päeva võrra.

Statistikaameti ja justiitsministeeriumi andemete põhjal on näha, et kuigi langenud on kriminaalhooldusaluste arv, ei ole see kaasa toonud erakorraliste ettekannete arvu märgatavat vähenemist. Joonisel 4 on esitatud erakorraliste ettekannete arvud alates 2008. aastast ning kordusena uuesti kriminaalhooldusaluste arvud mõistmaks, kuidas on muutunud erakorraliste ettekannete ja kriminaalhooldusaluste suhtarv. Nende numbrite pealt võib öelda, et kui 2008. aastal esitati erakorraline ettekanne iga kuuenda kriminaalhooldusaluse kohta, siis 2018. aastal oli esitati erakorraline ettekanne peaaegu igale teisele kriminaalhooldusalusele.

Joonis 4 Erakorralised ettekanded alates 2008. aastast

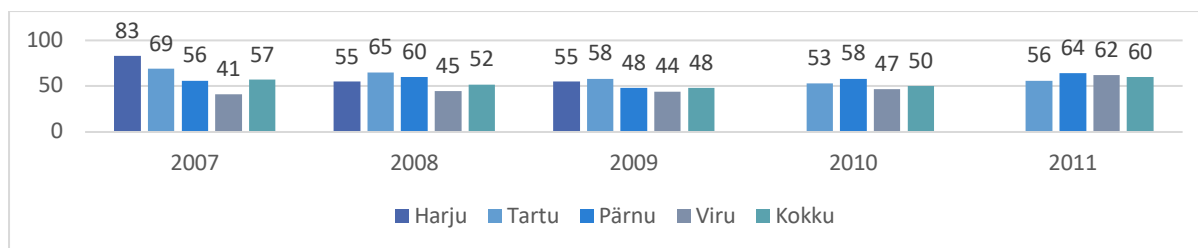
Erakorralisi ettekandeid esitati kohtule 2018. aastal kokku 1759. Kuna erakorralisi ettekandeid esitavad kriminaalhooldusametnikud kohtule reeglina mõne kontrollnõude mittetäitmisel (näiteks mõne lisakohustuse määramiseks või karistuse täitmisele pööramiseks), siis on see märk sellest, et suurel hulgal (43%) kriminaalhooldusalustel on raskusi neile määratud kohustuste täitmisega. Noorteüksust eraldi vaadates (joonis 5) on näha, et madalaim kriminaalhooldusalust arv oli 2015. aastal, kuid erakorralisi ettekandeid esitati sel aja 214 korral. Pääegu sama palju (217) ettekandeid esitati noorteüksuses ka 2018. aastal, kuid kriminaalhooldusaluste arv oli märksa kõrgem – 777. Kuid siiski on kriminaalhooldusaluste ja kriminaalhooldajate poolt esitatud erakorraliste ettekannete suhtarv vähenenud ka noorteüksuses – 2012. aastal oli see 5,2 ning 2018. aastal 3,6.

Joonis 5 Noorteüksuses kriminaalhooldusalused ja erakorralised ettekanded 2012-2018. aastal (Andmed: Justiitsministeerium, 2019b)

Tuginedes Liiv (2012) magistr töö andmetele, on ametnike kõige sagedasem ettepanek erakorralises ettekannetes pöörata karistus täitmisele³. Enamasti (v.a. 2009. aastal) üle poolte esitatud erakorralistest ettekannetest sisaldavad ametniku ettepanekut kohtule pöörata mõistetud karistus täitmisele. Joonisel 6 on näha maakohtute lõikes kui suure osakaalu moodustavad need erakorralised ettekanded, milles ametnik tegi kohtule ettepaneku pöörata karistus täitmisele.

³ Magistr töö andmestik on koostatud avalike kohtulahendite registri kola.just.ee põhjal. Seetõttu on ka andmestik lünklik (nt kättesaadavad ei olnud Harju maakohta kohtulahendid alates 2010. aastast). Antud register on tänaseks isikuandmete kaitse huvides suletud.

Joonis 6 Täitmisele pööramise ettepanekuga ettekannete osakaal kõikidest erakorralistest ettekannetest maakohtute lõikes 2007-2011. aastal

1.5.6 Kriminaalhooldaja roll kuritegevusest eemaldumisel

Kriminaalhoolduse ülesanne on aidata kaasa kuritegevuse vähendamisele ning kuritegevuse taset on võimalik mõjutada efektiivselt ainult siis, kui kõik asjaosalised ja ametiasutused teevad selleks endast kõik sõltuva (Vanglateenistus, 2019a: 5). Kriminaalhooldust on kirjeldatud kui piiriala, kus kohtuvad sotsiaal- ja karistuspoliitika ning sotsiaaltöö ja järelevalve suhe on paindlikult muutuv, arvestades hooldusaluse eripära (Kask, 2001).

Ricks ja Eno Louden (2015) jagavad kriminaalhooldajate töörolli kolmeks:

- 1) järelevalve teostaja – töö sisu suunatud kontrollimisele ja rikkumistele reageerimisele;
- 2) sotsiaaltöötaja – töö on orienteeritud pigem suunamisele ja juhendamisele;
- 3) järelevalve teostaja ja sotsiaaltöötaja süntees – nad kasutavad kahte eelnevat lähenemist omavahel tasakaalus ja kombineeritult.

Järelevalve teostaja töö on oma olemuselt rohkem represseeriv ning sotsiaaltöötaja tööroll jõustav. Uurijad (Aartem, 2019; Ricks ja Eno Louden, 2015) peavad nn sünteesitud lähenemist kriminaalhoolduses kõige efektiivsemaks retsidiivsuse vähendamisel. Samas teeb ametniku töö raskeks ning pingeliseks jõupositsiooni ja aitaja rolli ühendamine (Kuuse, 2001).

Kahjude vähendamine, riskide maandamine ja turvalisuse tagamine on pannud ametnikud tugeva surve alla (Kuuse, 2001; van Nijnatten ja Stevens, 2012) – nende ülesanne on näidata, et nad on ühiskonna turvalisuse tagamisel edukad ning see surve kandub üle ka klienditöösse. Ametnikud kipuvad vestluses domineerima (van Nijnatten ja Stevens, 2012) ning see, kuidas ametnik end oma töörollis määratleb, näitab ka ära, milliseid töövõtteid ta kasutama hakkab. See avaldab omakorda tugevat mõju kriminaalhooldusaluse edule kohustusi täites. USAs läbiviidud uuringu kohaselt (Ricks ja Eno Louden, 2015) määratles 70% ametnikest end ise kombineeritud/sünteesitud meetodi kasutajaks, kuid ametniku enda nägemus oma rollist ei

pruugi kanduda töövõtete kaudu praktikasse, eriti olukordades, kus hooldusalune ei täida korduvalt temale määratud nõudeid. Vaid üksikud ametnikud valisid jõustamise meetodi kui hooldusalune kohustusi ei täitnud.

Kuritegevusest eemaldumise uurijad (Raynor jt 2014) on üksmeelel, et õige individuaalne järelevalve on üks paljudest teguritest, mis võiks märkimisväärselt lihtsustada kuritegevusest eemaldumise algust ning selle püsijäämist. Sekkumismeetmed ja osutatav abi peavad olema suunatud nendele valdkondadele, mis võivad mõjutada isiku kuritegevuse sooritamise põhjuseid ning meetodid peavad vastama tema isiklikele õpiviisidele (Aarten, 2019; Raynor jt 2014; Hildebrand, Hol ja Bosker, 2013). Seetõttu on lisaks ametniku enesemääratlusele ning kasutatavale töömeetodile kriminaalhoolduse edukaks lõpetamiseks oluline ka ametnike tööpädevus.

Suurbritannia kriminoloogid (Raynor jt, 2014) uurisid kriminaalhooldusametnike tööoskusi ning tuvastasid nende töös kokku 63 vajaminevat oskust, mille koondasid kahte põhivaldkonda ning kaheksasse alamkategoriasse.

1. **Suhte loomise ja reageerimisega seotud oskused** nagu intervjuu ettevalmistus, mitteverbaalne ja verbaalne kommunikatsioon, autoriteedi kehtestamine.
2. **Muutust esile kutsuvad oskused** nagu motiveeriv intervjuerimine, pro-sotsiaalne modelleerimine, probleemide lahendamine, kognitiivne ümberkorraldamine (*cognitive restructuring*).

Uurijad (Raynor jt 2014) tõid välja, et ametnikud, kes kasutasid oma töös korraga rohkem erinevaid oskusi, suutsid abistada oma hooldusaluseid rohkem. Nende kriminaalhooldusalustel oli korduvkuritegevus kahe aasta jooksul 25%, seevastu vähem oskusi kasutanutel 58%. Uurijad ei arva, et suurem süüdimõistmine on seotud ainult ametniku oskustega, kuna positiivset elumuutust mõjutavad ka mitmed muud tegurid – nt paranenud peresuhted, tööle asumine jms, kuid samas ei saa kõrvale jätta oskuslikult abistava kriminaalhooldusametniku rolli kurjategija toetamisel kuritegevusest eemaldumisel (ibid).

1.5.6.1 Kriminaalhooldaja ja noore omavaheline koostöö kriminaalhoolduses

Kriminaalhooldajad on alaealiste kohtusüsteemi keskmes (Aarten 2019, Ricks ja Eno Loudon, 2015, Schwalbe ja Maschi, 2008). Nad tegelevad riskide hindamisega, nõustamisega ja julgustavad noori võtma vastutust oma tegude eest ning samal ajal püüavad vähendada

retsidiivsus ohtu, edendada noorte tervist ja üldist heaolu, et laiendada võimalusi nende elus (Schwalbe ja Maschi, 2008).

Kikas jt (2016: 57-60) selgitavad, et laias laastus jaguneb noorte kriminaalhooldus kaheks – kuriteo põhjustega tegelevad meetmed (nt sotsiaalprogrammid) ning alusabinõud, milleks on õppimise, töötamise või üldise elukorralduse toetamine. Töö toimub juhtumikorralduse põhimõttel, mille käigus hinnatakse noore riske ja koostatakse hoolduskava. Sotsiaaltöö roll on noorte kriminaalhoolduses võrreldes täiskasvanutega suurem. Erinevalt täiskasvanute vanglast on kriminaalhooldaja kaasatud ka vanglasisesesse töösse – kriminaalhooldaja osaleb kinnipeetava juhtumikorralduses vangistuse ajal ning tihedam koostöö algab ennetähtaegse vabanemise eel (ibid).

Ametniku ja hooldusala omavaheline positiivne suhe muudab kriminaalhooldusala koostööalimaks ning tõstab nende motivatsiooni täita neile määratud kohustusi (Aarten, 2019). Tuleb arvestada, et see viis, kuidas ametnikud suhtuvad oma kriminaalhooldusala, mõjutab kriminaalhooldusala endi minapilti. Korduvalt on uuritud isetäituvaid ennustusi – nt õpilased hakkavad käituma vastavalt õpetaja ootustele Gale-Bentz, Golstein, Cole, Durham, 2019). Kuigi negatiivsed ootused ja sellega kaasnev suhtumine panevadki noori negatiivselt käituma, on ka uuringuid, mis kinnitavad, et täiskasvanute positiivsed ootused trumpavad üle negatiivsed. Seetõttu on oluline, et kriminaalhooldajad näitaks noortele välja nende suhtes positiivseid ootusi – usuks, et nad on suutelised katseaja nõuded täitma; tunnustaks nende tehtud pingutusi ja edusamme (ibid).

1.6 Kriitiline vaade kriminaalhooldusele

Kriminaalhooldus on vangistuse asemel alternatiivne meede, kuid kriminoloogiaalases kirjanduses on hakatud kriminaalhoolduse efektiivsuse üle kahtlema, kuna vähe on andmeid selle kohta, et kriminaalhooldus vähendab retsidiivsust (Aarten, 2019).

Kriminaalhooldusala ja kinnipeetavate suhtarvu kaudu saab näha, kui palju praktikas kasutatakse vangistuse asemel kogukondliku karistust ehk kriminaalhooldust. Kui 2012. aastal oli ühe vangi kohta üle 2,5 kriminaalhooldusala, siis 2017. aastal oli vastav suhe 1,6. Kuna samal ajal on raskete kuritegude arv viimastel aastatel järjepidevalt vähenenud (nende eest mõistetakse tavaliselt karistuseks reaalne vangistus), on Eestis siiski kasvanud reaalse

vangistuse kasutamise osakaal (Tüllinen, 2018: 117). Antud nähtuse väljaselgitamine vajab lähemat uurimist, kuna kõrge kinni peetavate arv on muuhulgas riigile majanduslikult kulukas. Teoorias on kriminaalhoolduse ülesanne anda kurjategijale võimalus jätkata oma tavapärase elurütmi ning kanda temale määratud karistus ära kogukonnas. Kuid praktika pealt on kriminaalhooldust hakatud kirjeldama mitte alternatiivina vangistuse asemel, vaid veidi aeglasemat teekonda vanglasse (Phelps, 2018). Ligi veerand USA kinni peetavaid on vanglas mitte selle tõttu, et nad sooritasid katse ajal uue kuriteo, vaid kuna ei suutnud täita katseaja nn tehnilisi tingimusi (registreerimiskohustuse mittetäitmine, uimastitarvitamine, trahvide mittetasumine). Phelps (2018) toob ühe põhjusena välja liiga pikad karistusaegad ning mitmed lisakohustused. Pikki karistusaegu peab ta ressursi raiskamiseks, kuna enamik retsidiivsust juhtub esimese kahe aasta jooksul. Katseaja keskmine pikkus on USAs keskmiselt veidi alla kahe aasta, kuid osariikide siseselt võib olla viiest aastast kuni eluaegse katseajani. Isegi osariigi sees erineb kriminaalhoolduse kogemine väga tugevalt, kuna sõltub paljustki ametnikust ja tema tehtavast järelevalve intensiivsusest (ibid). Lisaks kannatavad kriminaalhooldusalsed ühiskonna poolt sama tugevat negatiivset kohtlemist kui vanglast vabanenud isikud. Oma kriminaalkaristuse tõttu võivad nad sattuda diskrimineerimise ohvriks nii tööandjate kui ka üürileandjate poolt, mis omakorda mõjutab negatiivselt nii neid, nende peresid kui kogukonda, kus nad elavad (Markina, 2018; Phelps, 2018).

Eriti tähtsat rolli mängib kriminaalhooldajate nägemus õigusrikkujast erakorralise ettekande puhul. Mitmed uuringud (Gale-Bentz jt, 2019) on kinnitanud, et negatiivse informatsiooni teave on võimsam kui positiivse informatsiooni oma, kuna inimesed kipuvad mäletama rohkem negatiivset. Kriminaalhooldajad koguvad informatsiooni eri allikatest ning nende nägemus kriminaalhooldusalsustest võib sõltuda sellest, kas informatsiooni on kujutatud positiivses (*käis kohal 2/3 kordadest*) või negatiivses (*ei käinud kohal 1/3 kordadest*) raamistikus. Hiljuti läbiviidud uuringust (Gale-Bentz jt, 2019) selgus, et positiivselt või neutraalselt raamistatud informatsioon ei avaldanud kriminaalhooldajatele mingit mõju, kuidas nad kriminaalhooldusalsust nägid või tema kohta soovitusi kohtule tegid. Kuid samasisulist infot negatiivses raamistikus saaduna arvasid kriminaalhooldajad, et hooldusalsune pingutab vähem ning seetõttu väärib ka vähem toetavaid stiimuleid ning rohkem sanktsioone (sh katseaja tühistamist).

Uuringud (Aarten, 2019; Phelps, 2018) on näidanud, et sugu, vanus, haridustase, töötamine, rikkumise tüüp ja varasemad õigusrikkumised võivad ennustada kriminaalhoolduse edukust või läbikukkumist. Täpsemalt on riskirühmas noored, mehed, madalama haridustasemega inimesed ja töötud. Phelps (2018) selgitab, et haavatavamatele riskirühmadele, kellel on niigi keeruline leida tööd, eluaset ja rahuldada oma materiaalseid põhivajadusi, võib lisakohustuste täitmine (alkoholi keeld, tööle asumine, trahvide tasumine jne) olla ületamatu takistus, mis teeb katseaja kohustuste täitmise peaaegu võimatuks. Isegi kui sõltuvushäirete tõttu on määratud lisakohustus vältida teatud paiku või isikuid, on see indiviidile väga raske, kuna senine tutvusringkond on olnud neile oluliseks tugisambaks. Eriti suure koormuse paneb katseaja kohustuste täitmine noortele, kes ei ole veel saavutanud vajalikku psühholoogilist või sotsiaalset küpsustaset (ibid).

Van Nijnatten ja Stevens (2012) täpsustavad, et segu repressiivsete ning jõustavate meetmete üheaegset kasutamist peetakse küll muidu efektiivsemaks meetodiks, kuid see pärsib noore ja kriminaalhooldaja omavahelist koostööd ning sellega pole rahul kumbki osapool. Noored satuvad ametniku kaksikrollist segadusse ja võtavad ametnikuga suheldes pigem passiivse rolli, kuna tajuvad, et ametniku käes on võim. Nad tunnistavad, et neil on ametnikuga vestlemine keeruline, eriti olukordades kus nad vestluse teemast täpselt aru ei saa või kui nad ei nõustu ametniku jutuga. Noored ei julge ise ametnikku katkestada ning oma arvamuse avaldamisel jäävad nad tagasihoidlikuks, kuigi soovivad, et ametnikud ise huvituksid nende arvamusest rohkem ja küsiks selle kohta täpsustavaid küsimusi (ibid).

Ka Eestis on tõstatanud küsimus kriminaalhooldussüsteemi tulemuslikkuse teemal. Käesoleva töö kirjutamise ajal on Riigikontroll (2019) läbi viimas auditit kriminaalhoolduse tulemuslikkuse üle eesmärgiga hinnata, kas kriminaalhooldussüsteem aitab muuta ühiskonda turvalisemaks. Sealhulgas otsitakse vastust küsimustele – kas kriminaalhooldus toimib kõigi rühmade puhul paremini kui vangistus; kas kõik kriminaalhooldusalused saavad vajalikul määral teenust; kas kriminaalhooldajad on piisavalt tööks ette valmistatud ja varustatud tööks vajaliku infoga? (ibid).

Varasemalt on kriminaalhoolduse teemat uuritud veel üliõpilastööde raames:

- Tallina Tehnikülikool. Karine Vartla (2018) lõputöö (juhendaja Uno Feldschmidt, MA)
- „Kriminaalhooldus. Kas hüve üksnes süüdimõistetutele?“ Töö eesmärgiks oli

koostada põhjalik ülevaade kriminaalhooldusest ja teise eesmärgina soovis autor suunatud sisuanalüüsi tulemusena jõuda järeldusele, kas olemasolevad teooriad ja faktilised andmed toetavad ühiskondlikul tasemel seatud hüpoteesi, et kriminaalhooldus on hüve üksnes süüdimõistetutele.

- Tartu Ülikool. Ülle-Nancy Liiv (2012) magistritöö (juhendaja prof Jaan Ginter) – „Kohtute poolt määratud lisakohustused, kriminaalhooldusaluste poolt toime pandud lisakohustuste rikkumised ning kohtuniku otsuse ja kriminaalhooldusametniku ettepaneku kooskõlalisus maakohtute praktika näitel perioodil 2007-2011.“ Töö eesmärk oli analüüsida maakohtute piirkondade kaupa kriminaalhooldusaluste määratud lisakohustusi, kriminaalhooldusaluste rikkumiste erinevusi ning analüüsida, kas ning kui suures ulatuses erinevad maakohtute tehtud otsused kriminaalhooldusametnike poolte tehtud erakorraliste ettekannete ettepanekutest.

1.7 Uurimisprobleem

Avalik statistika näitab, et kuigi viimase kümne aasta jooksul on Eestis vähenenud kinnipeetavate, rakendatakse Eestis siiski palju reaalse vangistuse kohaldamist (nt 100 000 elaniku kohta peaaegu kaks korda rohkem kinnipeetavaid kui Euroopas keskmiselt; vähenenud kriminaalhooldusaluste ja kinnipeetavate suhtarvu). Eestis ei ole avaliku statistika põhjal teada, kui paljudel kriminaalhooldusalustel katkeb katseaeg, kuna nad on süüdi mõistetud uues kuriteos või nad ei ole täitnud katseaja kontrollnõudeid. Kuid statistika põhjal on näha paradoks, et kuigi 2008. aastast alates on langenud kriminaalhooldusaluste arv, ei ole samal ajal toimunud suuri muutusi kriminaalhooldajate poolt kohtule esitatud erakorraliste ettekannete arvus. Kõrge kinnipeetavate arvu taga võibki olla asjaolu, et kriminaalhooldusalused ei tule toime neile määratud katseaja nõuete tingimustega ning seetõttu on vajalik uurida, milliste nõuete täitmine neile raskust valmistab. Saadud info on oluline, sest selle kaudu on võimalik üles ehitada kriminaalhooldusalustele efektiivsemat tugisüsteemi, mis aitaks neil kuritegevusest eemalduda.

Vangla sisekliima uuringu järgi ei viibinud 71% kinnipeetavatest vanglas esmakordselt ning 41% kinnipeetavatest tunnistas, et esimest korda mõisteti nad süüdi 14-18-aastaselt (Turu-uuringute AS, 2019). See näitab seda, et suur hulk noori, kes on alaealisena süüdi mõistetud, rikuvad seadust ka hiljem. Seetõttu on vajalik uurida, milliseid tegureid takistavad noortel kuritegevusest eemaldumist. Kuna esimese kuriteo süüdimõistmise puhul rakendatakse

vangistuse kasutamist harva, tasub uurida noori kriminaalhoolduse katseajal. Kuid lisaks kriminaalhooldusalustele tasub antud nähtuse raames uurida ka kriminaalhooldajaid, kuna nemad on noorte kriminaalhoolduse õnnestumisel keskel kohal.

Lähtuvalt ülaltoodust on töö eesmärk saada esmane ülevaade noorte katseajanõuete rikkumisest ning ametnike reageerimisviisidest erakorraliste ettekannete kaudu. Saadud teadmine on oluline, kuna aitab seada fookust kriminaalhoolduse kitsaskohtadele ning ennetada korduvkuritegevust. Teema on aktuaalne, kuna minule teadaolevalt ei ole sel teemal Eestis varem uuringut tehtud.

Käesolev töö aitab täita tühimiku olemasolevas teadmistes just noortele suunatud kriminaalhoolduse kaudu. Lähtuvalt töö eesmärgist püstitan järgmised uurimisküsimused.

1. Milliseid katseaja kontrollnõudeid (nii põhi- kui lisakohustus) rikuvad noorteüksuse kriminaalhooldusalused kõige sagedamini? (*Sh kui palju kulub noortel katseajal aega rikkumiseni, mis lõpeb erakorralise ettekandega? Kas ilmneb erisusi alaealiste ja täiskasvanute noorte vahel; erineva emakeelega noorte vahel; erineva toimikuga arvel olevatel noortel?*)
2. Milliseid katseaja kontrollnõuete rikkumistele mõeldud reageeringuid kasutavad noorte kriminaalhooldusametnikud kõige sagedamini erakorralistes ettekannetes?
3. Millised tegurid suurendavad riski, et ametnik teeb erakorralises ettekandes kohtule ettepaneku pöörata tingimisi vangistus täitmisele?
4. Milliseid põhjendusi esitavad noorteüksuse kriminaalhooldusalused kontrollnõuete rikkumistel?

2 METOODIKA

Rikkalik andmestik võimaldab teemat avada mitme eri nurga alt (McKim, 2017). Kombineeritud meetodi läbiviimiseks kasutan oma uurimistöös kirjalikke allikaid (kohtuotsused ja -määrused), mis on spetsiifilised – nad keskenduvad ainult uuritavale nähtusele ning on kirja pandud kohtuniku kui objektiivse osapoole perspektiivist. Kohtuotsused ja määruste tekst järgib kindlat struktuuri, mille poolest on võimalik mõõta kvantitatiivselt kui palju ning mis tüüpi rikkumiste tõttu on (millistele) noortele koostatud erakorraline ettekanne. See annab vastuse uurimisküsimusele, mille eesmärgiks on kaardistada „kui palju?“, „millised?“, „kas?“. Nende küsimuste vastamiseks kasutan kvantitatiivsete meetodite hulgast kirjeldavat statistikat ja binaarset logistilist regressioonianalüüsi ja elukestusanalüüsi (*survival analysis*). Lisaks kombineerin juurde kvalitatiivsete meetodite hulgast temaatilise sisuanalüüsi, et mõista, milliseid põhjendusi annavad noored toimepandud rikkumistele.

Analüüsiühikuks on kohtulahendid (kohtuotsused ja -määrused), kuna nad annavad ülevaate nii toimunud sündmustest (st katseajanõuete rikkumistest) kui ka isikute põhjendustest nende sündmuste toimumisele. Piirdun allikate valimisel Viru Vangla noorteüksusega ning võtan valimisse need õigusrikkujad, kelle kohta esitati erakorraline ettekanne 2018. aastal. Analüüsimiseks kasutan esialgset süüdimõistvat otsust, millega isik kriminaalhooldusele on määratud ning seejärel kriminaalhooldaja erakorralise ettekandele vastuseks koostatud kohtumäärust. Kohtumäärusi analüüsides ei saa ma kätte küll rikkumise põhjendust primaarsest allikast (st otse noortelt), kuid kuna kohtumäärus on kirja pandud läbi objektiivse kohtuniku perspektiivist, on see uuringu läbiviimiseks piisavalt usaldusväärne sekundaarne allikas nähtuse uurimiseks.

2.1 Andmekogumise käik

Analüüsi läbiviimiseks oli ajamahukas eeltöö vastava andmestiku loomine. Andmete kogumisel toimus koostöö Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika analüüsiosakonnaga. Koostöö algas 2018. aasta septembris, kui esitasin neile uurimustöö kavandi. Koostöös kinnitasime analüüsiühikuks erakorralisele ettekandele koostatud kohtumääruse. Otsustasime jätta kõrvale kriminaalhooldusametnike erakorraliste ettekannete analüüsi, kuna ettekandele vastusena koostatud kohtumäärus on objektiivsem ning sisaldab lisaks selgitusi, mida kriminaalhooldusalune on andnud suuliselt kohtuistungil.

Andmete kogumine toimus mitmes etapis. Esmalt sain ministeeriumist andmebaasi väljavõtte erakorralistest ettekannetest, mis oli tehtud Viru Vangla noorteüksuses perioodil 01.01.2018-31.08.2018. Järgmise väljavõtte (01.09.2018-31.12.2018 perioodi kohta) sain 2019. aasta jaanuari lõpus. Väljavõtte järgi ei olnud võimalik tuvastada isikuandmeid, nähtav oli vaid süüdimõistva kohtumääruse lahendi number ja erakorralise ettekande määruse tegemise kuupäev (koos jõustumisajaga). Kohtulahendi leidmiseks kasutasin Riigi Teataja avalike kohtulahendite andmebaasi, kus tegin päringu kohtuasja numbri järgi. Kuna soovisin oma andmestikku koguda lisainfot (näiteks määratud karistuse pikkuse jms kohta), siis koostas programmiga MS Excel oma andmestiku, võttes aluseks ministeeriumist saadud info. Hilisem andmete analüüs toimus paralleelselt programmidega MS Excel ja tarkvaraga R ning kvalitatiivse metoodika analüüsipaketiga RQDA (Huang, 2016).

Kuna ühele isikule on võimalik esitada rohkem kui üks erakorraline ettekanne, andsin igale isikule unikaalseks tunnuseks järjekorranumbri ning pidasin arvestust, mitmes erakorraline ettekanne on. Avalikust kohtulahendite andmebaasist laadisin alla nii süüdimõistva otsuse kui erakorralised ettekanded ning asusin kodeerima kodeerimisjuhise järgi. Proovikodeerimiseks kasutasin 40 kohtulahendit ning täiendasin kodeerimisjuhist korduvalt. Lõplik kodeerimisjuhise on toodud ära käesoleva magistritöö lisana nr. 1. Rikkumiste põhjenduste kodeerimisel kopeerisin esmalt kohtumäärusest selle lõigu, mis kajastas süüdimõistetut selgitust oma teole. Andmete analüüsimisega alustasin pärast seda kui olin kogunud kõik andmed kokku.

Algselt oli kavas koguda kõik andmed avalikest kohtulahenditest, kuid selgus, et kõik kohtulahendid ei olegi kättesaadavad avalikust andmebaasist. Kättesaadavad olid suurem osa süüdimõistvaid otsuseid (alaealiste andmed olid peidetud neid mittetuvastaval kujul) ning erakorraliste ettekannete kohta koostatud kohtumäärused. Avalikustatud ei olnud Harju Maakohtute tehtud kohtumääruseid erakorraliste ettekannete kohta. Alustasin läbirääkimisi uuesti justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika analüüsi osakonnaga, et oleks võimalik uurimuses kasutada ka neid andmeid, mis ei ole kättesaadavad avalikust andmebaasist. Viibisin justiitsministeeriumis praktilisel perioodil detsember 2018.a. kuni veebruar 2019.a., kus sain tutvuda kohtumäärustega, millised oli eelnevalt kohtute infosüsteemist välja võtnud ministeeriumi töötaja.

Kuna ühele isikule võis süüdimõistva kohtulahendiga määratud katseaja jooksul esitada mitu erinevat erakorralist ettekannet, on andmestikus süüdimõistvaid otsuseid vähem kui erakorralisi ettekandeid. Kui isikule, kelle kohta oli esitatud erakorraline ettekanne 2018. aasta jooksul, ning sama kohtulahendiga oli talle esitatud erakorraline ettekanne ka varasemal perioodil, võtsin need ettekanded valimisse, sest need kirjeldasid juhtumi raames toimunud kriminaalhooldaja ja hooldusaluse tegevust. Valimisse jätsin alles ka need erakorralised ettekanded, mille kriminaalhooldaja oli teinud 2018. aasta jooksul, kuid kohus tegi määruse 2019. aastal. Kui erakorraline ettekanne oli tehtud juba 2019. aastal, jätsin selle valimi hulgast välja. Proovikodeerimisel selgus, et kriminaalmenetluse lõpetamise raames üldkasuliku töö (edaspidi MÜKT) toimikute kohta esitati Viru Vangla noorteüksuses kokku 32 ettekannet⁴, kuid andmete kogumise käigus tuli need juhtumid analüüsist välja jätta kahel põhjusel:

- 1) MÜKT toimikuga kohustuste mittetäitmisel ei ohusta noort vabadusekaotus, vaid tema kriminaalmenetlust uuendatakse ning edasise võimaliku kohustuse valib kohus;
- 2) MÜKT toimiku puhul koostab kriminaalhooldaja erakorralise ettekande prokuratuurile, mitte kohtule ning seetõttu ei ole nende erakorraliste ettekannete kohta kohtumäärust ja nende lahendid ei ole kättesaadavad avalikest kohtulahendite andmebaasist ega kohtute infosüsteemist.

Kogusin kokku ja töötasin läbi 126 süüdimõistvat otsust ning 194 erakorralist ettekannet ja kasutasin neid andmeid analüüsimiseks. Seitsme erakorralise ettekande kohta sain informatsiooni pärast andmete kogumist ning minu analüüsis ei ole kajastatud nende kohta andmeid.

2.2 Kvalitatiivse ja kvantitatiivse uurimismeetodite kombineerimine

Kombineeritud meetodist (*mixed methods*) räägitakse siis, kui ühe uuringu raames on kombineeritud kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimismetoodika sõltumata sellest, kas neid metoodikaid on kasutatud uuringu raames paralleelselt või järjestikku (Brown ja Sullivan, 2014). Soovitav on kombineeritud meetodit kasutada mitte kogutud andmete (üle)kontrollimiseks, vaid olemasolevate andmete täiendamiseks. Kombineeritud meetodi kasutamine on õigustatud olukorras, kus uurimisküsimustega soovitakse teada saada „mida ja

⁴ Erakorraline ettekanne esitati keskmiselt nelja kuu jooksul pärast kriminaalhooldusesse arvele asumist (121 päeval), kuid kõige varasem veidi alla ühe kuu möödumist (28. päev). Kalendriaastast paistis silma, et kõige rohkem esitati erakorralisi ettekandeid prokuratuuri juulis ja augustis (vastavalt 6 ja 5 ettekannet).

kuidas“ või „mida ja miks“ (Woolley, 2008). Kombineeritud meetodi kasutamise vastu räägib asjaolu, et kombineeritud uuringu läbiviimine nõuab rohkem nii aja- kui ka rahalist ressursi ning uurija ei pruugi olla võrdselt pädev mõlema uurimismeetodi rakendamisel (Blaikie, 2010: 218-222; McKim, 2017).

2.2.1 Kvalitatiivne meetod: temaatiline sisuanalüüs

Lapadat (2010) ütleb temaatilise sisuanalüüsi kohta, et kuigi seda kasutatakse laialdaselt, ei ole see üldjoontes hästi kirjeldatud. Tema sõnul ei ole temaatiline sisuanalüüs iseenesest uurimismeetod, vaid pigem analüütiline lähenemine ja strateegia, mida kasutatakse mitmete tähenduste leidmise protsessis ning aitab vähendada andmemahutusi nii, et selle kontekst ei lähe kaduma. Boyatzis (1998, viitab Lapadat 2010) kasutab temaatilise sisuanalüüsi selgitamisel termineid kood ja teema vaheldumisi. Teema/kood on andmetes kajastuv muster, millest uurija on huvitatud. Teema võib avalduda tekstis otse (nn manifestsest) või kaudselt (nn latentsest), kuid sisuanalüüsi eesmärk on siiski andmetes peituva latentse sisu tähenduse mõistmisel (Marks ja Yardely, 2004).

Kuna kohtumäärustes on esindatud teo toimepanija enda selgitus kõnealuse sündmuse kohta, annab temaatiline sisuanalüüs vastuse küsimusele „miks?“. Ainult ühe meetodi kasutamisel jääks uuritava nähtuse avamine pinnapealseks, mistõttu ei ole mitte kombineeritud meetodi kasutamine antud uurimuses ainult võimalik, vaid ka vajalik uurimusprobleemi ja -küsimuste seisukohalt lähtudes. Temaatiline sisuanalüüs annab võimaluse keskenduda kirjalikes allikatest just sellele osale, mis on oluline uurimisküsimuste vastamiseks (Lapadat, 2010; Marks ja Yardely, 2004). Oma töös analüüsin kohtumääruses kajastunud kriminaalhooldusala selgitust katseajanõuete täitmata jätmise kohta. Selgituste kodeerimiseks kasutan induktiivset kodeerimismeetodit. Kodeerimisel alustasin mitmekordse teksti lugemisega, et tuvastada see osa, kus on kirjas isiku selgitus oma teole. Seejärel kasutasin nende tekstilõikude juures avatud koodide loomist ja telgkodeerimist.

Lagerspetz (2017) selgitab, et avatud kodeerimise puhul otsib uurija tekstis esinevaid kirjeldusi ja teemasid ning märgistab need tekstiosad koos nimetusega, mille mõtleb kas ise välja või mis on eelistatavalt tekstis olemas. Järgmises etapis analüüsib uurija nende koodide ja tekstilõikude sisu võrdlusega ning grupeerib nad uue abstraktsema koodi alla. Antud meetodit nimetatakse telgkodeerimiseks. Seejärel tõlgendab uurija saadud tulemusi.

2.2.2 Kvantitatiivsed meetodid: kirjeldav statistika, binaarne logistiline analüüs ja elukestusanalüüs

Kvantitatiivse sisuanalüüsi puhul on kodeerimisjuhise uurija peamine töövahend. Juhend peab sisaldama vähemalt ühte peakategooriat (uurijat huvitav aspekt) ja kahte alamkategooriat (täpsustavad sisu vastavalt peakategooriale). Uurijal on vaba valik luua nii palju alamkategooriaid kui ta soovib, kuid praktikas rohkem kui kolme tasemega kategooriaid on keeruline hallata (Schreier, 2014). Täpne kodeerimisjuhend ning selle järgmine on hiljem abiks valiidsuse tagamisel (Birmingham ja Wilkinson, 2003: 75). Lagerspetz (2017: 193) soovitab rääkida analüüsi objektiivsuse asemel pigem intersubjektiivsusest – tulemused peaksid olema ühesugused olenemata sellest, kes on analüüsi teostanud. Selle kindlustamiseks tuleb muutujad ja nende väärtused defineerida viisil, et neid ei oleks võimalik tõlgendada mitmeti. Kuna üldkogum on ajaliselt piiritletud, siis võtan arvesse, et järelduste tegemisel saan kõneleda vaid selle ajaperioodi ja valimi kohtulahenditest. Kirjeldava statistikaga vaatan sagedusi (nt rikkumiste liigid, toimiku tüübid jms) ja keskmisi (katseaja pikkus, aeg rikkumiseni jms) ning vastan nii uurimisküsimustele – milliseid katseaja kontrollnõudeid (nii põhi- kui lisakohustus) rikuvad noorteüksuse kriminaalhooldusalused kõige sagedamini; milliseid katseaja kontrollnõuete rikkumistele mõeldud reageeringuid kasutavad noorte kriminaalhooldusametnikud kõige sagedamini erakorralistes ettekannetes.

Tooding (2015: 294-295) selgitab, et binaarset logistilist regressioonimudelit kasutatakse olukordades, kus sõltuv tunnus väljendab binaarset valikut kahe olukorra vahel (nt jah või ei, staatuse olemasolu või selle puudumine) ning esineb soov prognoosida, millised tegurid kallutavad ühe või teise valiku kasuks. Antud analüüsimeetodiga ei saa otseselt prognoosida tõenäosust, kuid võimaldab prognoosida sündmuse toimumise šansse sündmuse mittetoimumise seisukohalt. Kui sündmuse toimumise tõenäosus on p , siis vastandsündmuse tõenäosus on $1 - p$ ehk kui toimumine on tõenäosem kui mittetoimumine, siis on see suhe arvust 1 suurem, vastupidises olukorras aga väiksem (ibid). Kasutan binaarset logistilist regressioonianalüüsi välja selgitamiseks šansse, et kriminaalhooldaja teeb erakorralises ettekandes kohtule ettepaneku pöörata karistus täitmisele. Antud meetodi kasutamine aitab vastata uurimisküsimusele – millised tegurid suurendavad riski, et ametnik teeb erakorralises ettekandes kohtule ettepaneku pöörata tingimisi vangistus täitmisele. Analüüsi läbiviimisel on kasutatud prognoositava tunnuseks ametniku taotlus esitada ettepanek pöörata karistus täitmisele vs muu ettepanek. Siin etapis jätsin analüüsist välja järgmised toimikud:

käitumiskontroll mõjutusvahendina ning vahistamise asendamise elektroonilise järelevalvega, kuna nende toimikute puhul ei saa ametnik täitmisele pööramise ettepanekut teha. Seletavate tunnustena kasutatud muutujaid: erakorralise ettekande järjekorranumber; toimiku tüüp; kas rikutud oli põhikohustust; kas rikutud oli lisakohustust; katseaja kestvus; vanusegrupp erakorralise ettekande esitamise ajal; varem kriminaalkorras karistatus. Tulemuste peatükis on esitatud need mudelid, mille seletusvõime oli kõige parem Nagelkerke determinatsioonikordaja järgi.

Aalen, Borgan, Gjessing ja Gjessing (2008) selgitavad, et elukestusanalüüs on statistikas kasutatav meetod, mida kasutatakse olukordades kui ollakse huvitatud teatud (elu)sündmuste esinemisest. Klassikalises elukestusanalüüsis keskendutakse ühele üksikule sündmusele indiviidi kohta ning selle sündmuse esinemist kirjeldatakse elukestuskõverate ja ohutasemete abil. Elukestusanalüüsi meetodi eripäraks on see, et huvipakkuvat sündmuse esinemist vaadatakse teatud ajaperioodil ning vaadeldav sündmus võib aset leida ka peale andmete kogumist (ibid). Minu analüüsis on vaadeldavaks sündmuseks ametniku ettepanek kohtule lõpetada kriminaalhooldusluse katseaeg ehk ettepanek pöörata karistus täitmisele. Ajaarvestuse nullpunkt on katseaja algus ning sündmuse toimumist tähistab erakorralise ettekande esitamise aeg. Kuna katseajad on erineva alguse ja pikkusega, on sündmuse toimumise all ajaetapp, mis tähistab kui mitu protsenti isik temale määratud katseajast läbinud oli.

2.2.3 Tunnuste kirjeldus, andmete ettevalmistus analüüsiks

Kuigi analüüsiks kogusin andmed kirjalikest allikatest, ei olnud nad koheselt omavahel võrreldavad vaatlusobjektide vahel, kuna erinevatele isikutele oli määratud erinevas pikkuses karistusaeg ja katseaeg. Lisaks tuli võtta arvesse, et rikkumisaja arvutamisel oli katseaja alguse kuupäev kõigil erinev ning esines juhtumeid, kus katseaega kohtuotsusega pikendati. ÜKT ja VÜKT toimikute puhul vähenes ka määratud karistusaeg vastavalt sooritatud tundide arvule. Järgnevalt annan ülevaate, kuidas valmistasin andmestikus olevad tunnused ette nii, et nad oleksid analüüsimisel omavahel võrreldavad. Teiste tunnuste moodustamisest annab ülevaate kodeerimisjuhise (lisa 1).

- **Karistusaeg.** Selleks, et mul oleks võimalik kasutada erinevatele isikutele määratud karistusaega nii, et nad oleksid omavahel võrreldavad, arvutasin välja isikute ligikaudse karistusaja päevades. Karistusajana arvestan ainult seda aega, mis on isikul kanda

jäänud kui ta peaks sattuma vangistusse ning selle hulka ei arvesta juba vangistuses olnud aega. Isikutele, kellele määrati üldkasuliku töö sooritamine, kasutasin karistusaja pikkuseks määratud tundide/päevade arvu. Kuna ÜKT ja VÜKT alustel väheneb karistusaeg vastavalt sooritatud tundide arvule, siis pidasin arvestust kui palju oli sooritatud tunde erakorralise ettekande esitamise hetkeks. Erakorralise ettekande esitamise ajal lahutasin sooritatud ÜKT tundide arvu esialgsest karistusest ning kasutasin võrdluses seda. Nii oli võimalik vaadata, kui pikk vangistuses viibimise aega isikut rikkumiste puhul ohustas.

- **Katseaaja pikkus.** Katseaeg on arvutatud päevades. Juhtumid, kus pikendati katseaega, lisasin pikendatud aja päevade arvu võrra juurde neile juhtumitele, kus esitati veel üks erakorraline ettekanne pärast katseaaja pikendamist, sest erakorraline ettekanne oli esitatud ajal, mil kehtis veel pikendamata katseaeg. Prognoosimudelil kasutasin tunnist, mis näitas mitmendas kolmandikus katseajast on isik erakorralise ettekande esitamise ajal.
- **Rikkumisaja arvutamine.** Pidasin arvestust selle järgi, mis kuupäeval oli esitatud erakorraline ettekanne, selle puudumisel kasutasin kohtulahendi kuupäeva. Kuna soovisin inimesi omavahel võrrelda ja kuna neil on erineva pikkusega katseaeg, siis vaatasin protsentuaalselt, kui palju on möödas katseaaja algusest.

2.3 Eneserefleksioon ja eetilised aspektid

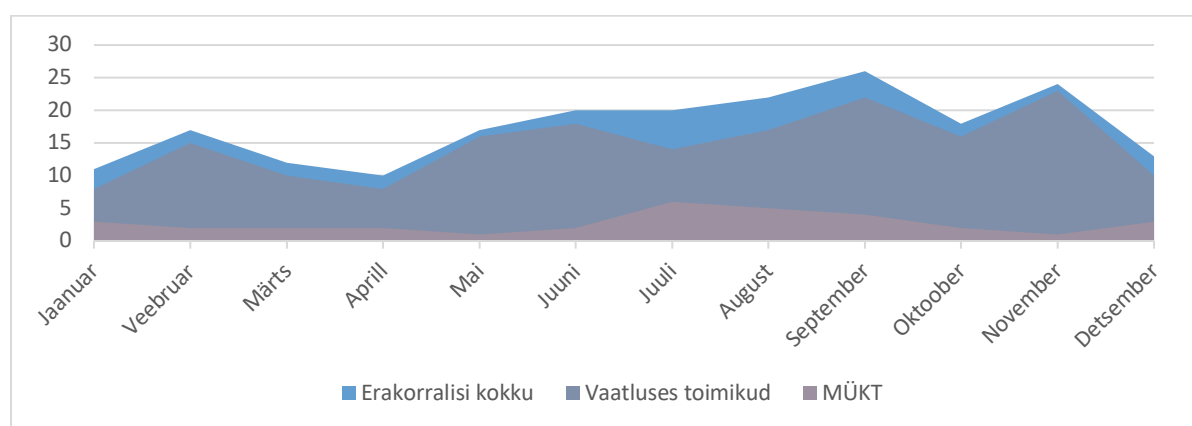
Käesoleva uurimisteema valisin eelkõige seetõttu, et töötasin 2016. aasta juulikuust kuni 2018. aasta oktoobrikuuni Viru Vangla noorteüksuses Harju piirkonna kriminaalhooldusametnikuna. Antud kogemus annab mulle eelise andmete tõlgendamisel, kuid samas tekitab ka ohtu, et tulemused võivad olla alateadlikult kallutatud. Kaalusin põhjalikult, kuidas vältida võimalikku uurija rollikonflikti teades, et valimisse satuvad ka need juhtumid, kus olen ise erakorralise ettekande koostajaks. Selle vältimiseks otsustasin koostada põhjaliku kodeerimisjuhise, mis tagaks, et sõltumata ettekande esitajast kodeeritakse kõik ettekanded ühtemoodi. Enda endiste kriminaalhooldusaluste rikkumiste põhjenduste puhul jälgisin erilise tähelepanuga, et kodeeriksin kohtumääruses väljatoodud teksti, mitte lisadetaile, mida antud juhtumi kohta teadsin. Kuna analüüsisin delikaatseid isikuandmeid, siis jälgisin, et andmestiku koguneks ainult selline info, mille põhjal ei oleks võimalik hiljem kokku viia konkreetseid isikuid. Andmeid säilitasin parooliga kaitstud arvutis, millele peale minu teistel isikutel ligipääs puudub.

3 TULEMUSED

Järgnevas peatükis annan esmalt ülevaate andmestikus olevatest andmetest ning seejärel esitan tulemused uurimisküsimuste kaupa eraldi alapeatükkides.

3.1 Andmestiku ülevaade

Kokku esitati 2018. aastal erakorralisi ettekandeid 217, neist 32 ettekannet esitati MÜKT toimiku osas prokuratuuri ning jäid antud uurimuses edasisest vaatlusest välja. Analüüsist jäi välja seitse ettekannet, mille kohta sain infot pärast andmete kogumist.

Joonis 7 Viru Vangla noorteüksuses esitatud erakorralised ettekanded 2018. aastal kuude lõikes

Analüüsitavasse andmestikku jäi alles kokku 126 erinevat noort, kelle kohta esitati erakorraline ettekanne 2018. aastal. Jooniselt 7 on näha, kuidas jagunevad erakorralised ettekannete esitamine kalendriaasta jooksul. Selgub, et suvekuudega hakkab erakorraliste ettekannete arv kasvama ning tipneb septembrikuus. Erakorralistes ettekannetes 67% noortel oli emakeel eesti keel ning vanusegruppide järgi süüdimõistmise hetkel jagunes alaealiste ja täisealiste suhe peaaegu pooleks (Tabel 1).

Tabel 1 Andmestikus olevate isikute ülevaade emakeele ja vanusekategorია lõikes

Vanusekategorია	Eesti	Muu keel	Teadmata	Kokku
Alaealised	37	16	1	54
Täisealised	40	17	-	57
Teadmata	7	7	1	15
Kokku	84	40	2	126

Sarnaselt jagunes peaaegu pooleks ka noorte arv, kes olid varasemalt kriminaalkorras karistatud. Andmestikus varem kriminaalkorras karistatud noori oli 53 (neist 20 olid alaealised) ning eelneva kriminaalkaristusega noori oli 51 (neist alaealisi 25). 19 noore kohta ei selgunud kas nad on varasemalt kriminaalkorras karistatud või mitte. Noored, kelle kohta esitati erakorraline ettekanne, olid arvel kuue erinevat tüüpi toimikuga. Tabel 2 annab ülevaate andmestikus olevatest noortest toimiku tüübi ja vanusegrupi järgi ning seal on näha, et kõige rohkem on arvel noori käitumiskontrolli toimikuga (63).

Tabel 2 Ülevaade andmestikus olevatest noortest toimiku tüübi ja vanusegrupi järgi

Toimiku tüüp	Alaealine	Täisealine	Teadmata	Kokku
Vahistamine (EJ)	1	1		2
Käitumiskontroll (KarS 87)	12	2	1	15
Käitumiskontroll	27	29	7	63
Käitumiskontroll (TEV)	6	4	1	11
ÜKT	4	15	3	22
VÜKT	4	6	3	13
Toimikuid kokku	54	57	15	126

Vahistamine (EJ) – vahistamise asendamine elektroonilise järelevalvega

Käitumiskontroll KarS § 87 – alaealistele mõjutusvahendina määratud käitumiskontroll

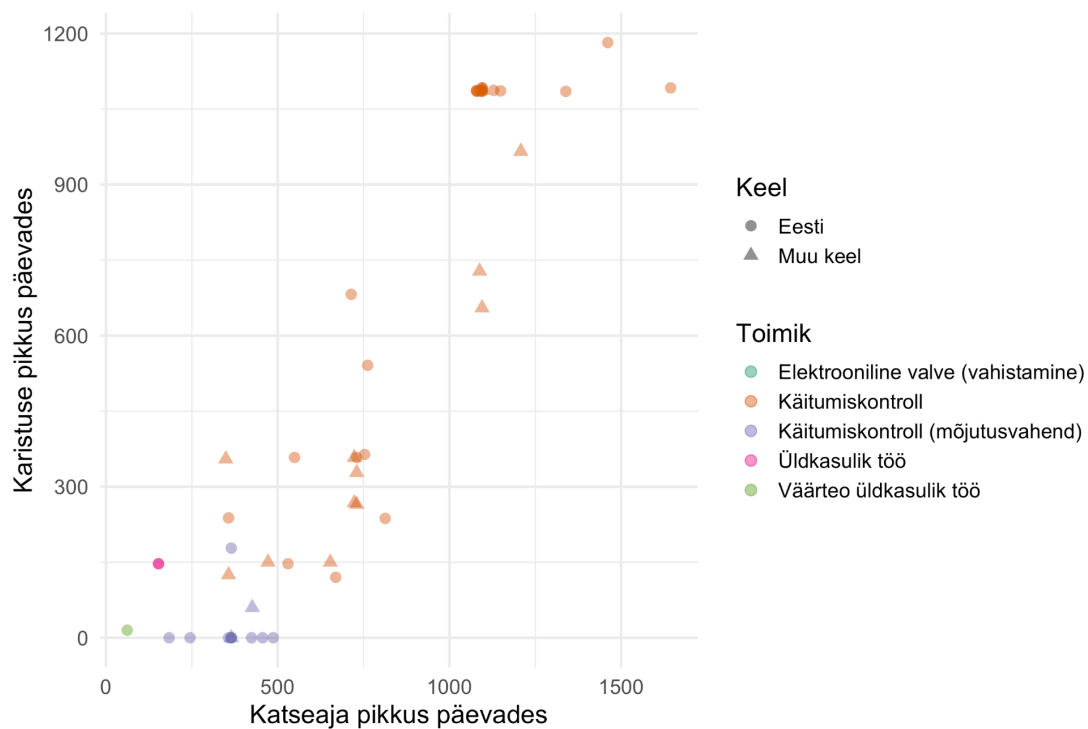
Käitumiskontroll (TEV) – vanglast käitumiskontrolliga tingimisi ennetähtaegselt vabastatud

ÜKT – Üldkasuliku töö (kuriteos süüdimõistatud)

VÜKT – väärteo üldkasulik töö

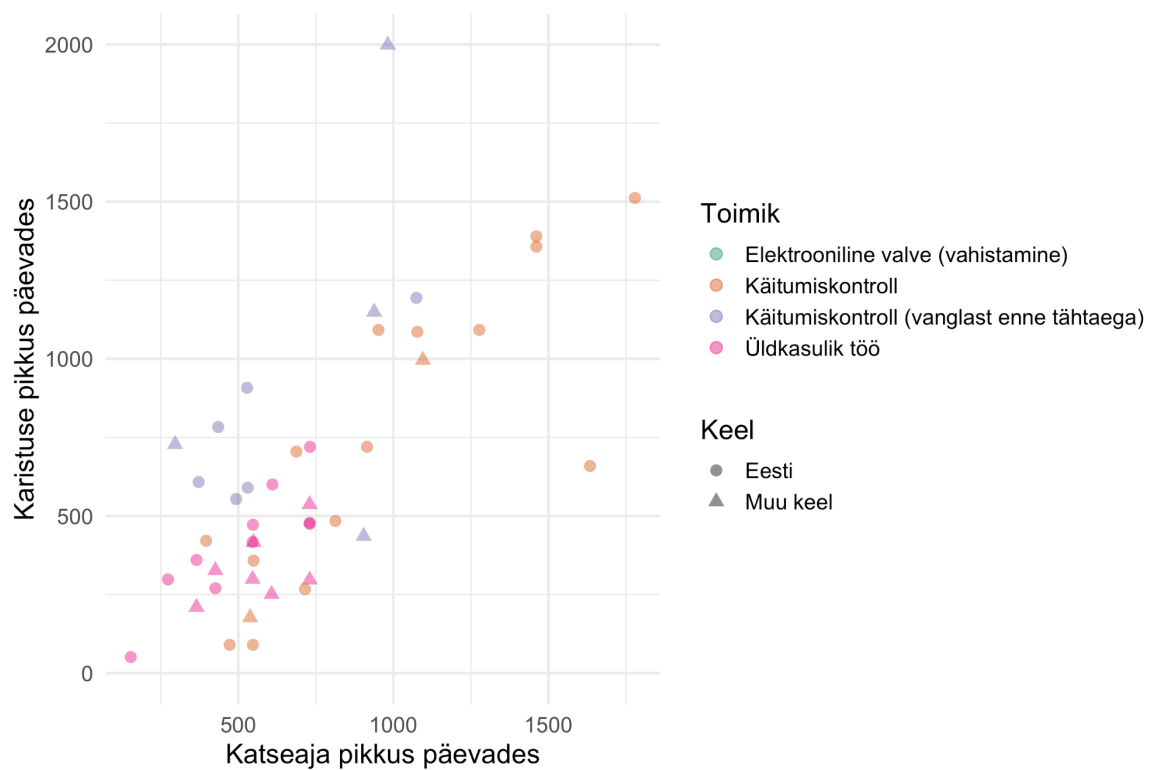
Keskmine karistusaja pikkus oli 545 päeva ehk ligikaudu 1 aasta ja 6 kuud (mediaan 358 päeva). Varem kriminaalkorras karistamata noortel oli karistusaeg umbes 100 päeva võrra lühem (keskmiselt 463 päeva, mediaan 328) kui varasemalt kriminaalkorras karistatud noortel (keskmiselt 565 päeva, mediaan 478). See on selgitatav asjaoluga, et varasemalt kriminaalkorras karistatud noortel ära kandmata karistusajad liidetakse.

Katseaja pikkuse osas nende kahe grupi osas nii suurt vahet ei olnud, keskmine katseaja pikkus süüdimõistmise hetkel oli ligikaudu 650 päeva mõlemal grupil, kuid mediaankaristused olid pikemad varasemalt mittekaristatutel (730 päeva vs 548 päeva). See tuleb ilmselt sellest, et varem kriminaalkorras karistatud noorte hulgas on rohkem neid noori, kes on arvel KarS ÜKT toimikuga ning seadusega on määratud võimalik maksimaalne (katse)ae üldkasuliku töö tundide sooritamiseks kaks aastat (KarS § 69). Käitumiskontrolli toimikute (v.a alaealise mõjutusvahend) puhul on maksimaalne katseaja pikkus aga kuni 5 aastat (KarS § 74). Joonistelt 8 ja 9 on näha, et mida pikem on isikule määratud karistusaeg, seda pikem on ka tema katseae. Eesti- ja muu emakeelega noorte vahel ei hakka silma ülekaalukat erinevust.

Joonis 8 Andmestikus varasemalt kriminaalkorras karistamata noored toimiku tüübi ja keele järgi

Nende kahe jooniste võrdlusest (NB! Joonisel 8 on y-telje skaala vahemikus 0-1200; Joonisel 9 on y-telje skaala 0-2000) on näha, et pikemad karistusajad on varasemalt kriminaalkorras karistatud noortel ning nende hulgas on ka rohkem noori, kes on arvel ÜKT toimikuga.

Joonis 9 Andmestikus varasemalt kriminaalkorras karistatud noored toimiku tüübi ja keele järgi

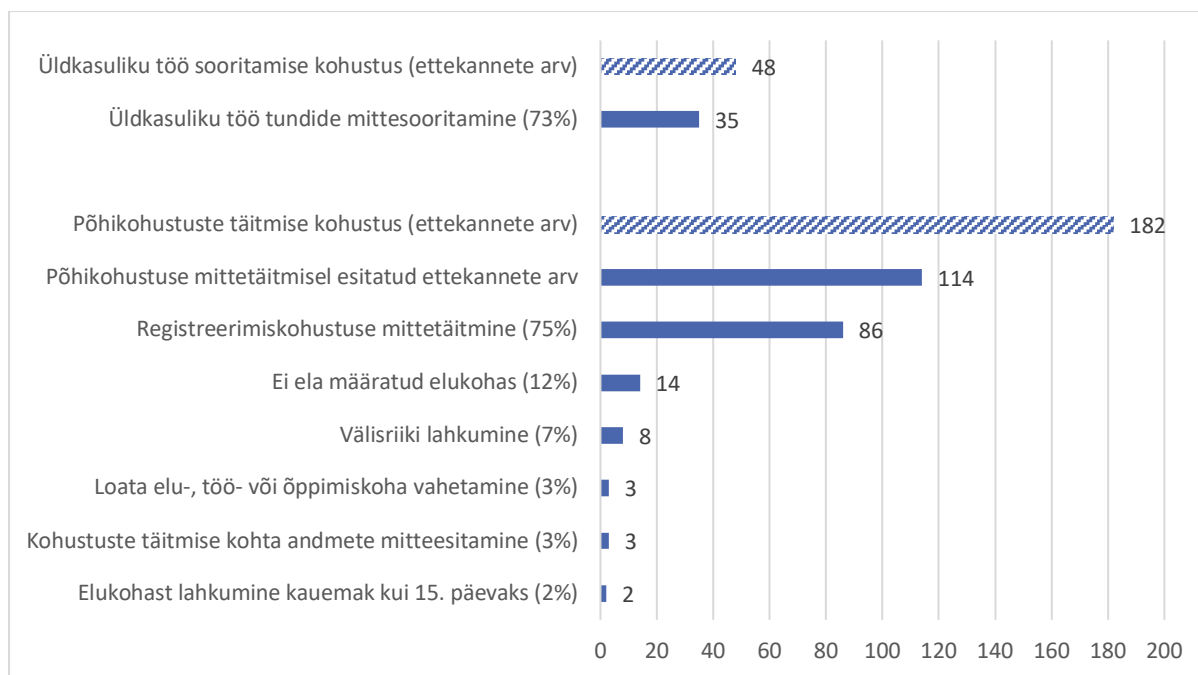
Enamikule noortele (n=94) määrati lisaks katseaja põhikohustustele ka täiendavaid lisakohustusi, neist kõige enam määrati kohustus mitte tarvitada alkoholi (60 korral) või kohustus mitte tarvitada narkootilisi või psühhotropseid aineid (52 korral). Sotsiaalprogrammikohustus määrati 46 noorele ning 28 noort sai lisakohustuse jätkata üldhariduse õpinguid hariduse omandamiseks.

Viie ettekande esitamise põhjuseks 2018. aastal ei olnud kriminaalhooldusnõuete rikkumine. Neist kahel korral tegi ametnik ettepaneku vabastada isik kohustustest; kahel korral kergendada kohustusi ja ühel korral tegi kriminaalhooldaja ettepaneku peatada ÜKT tähtaja kulgemine. Kohtunik rahuldab neist neli, jättes rahuldamata taotluse, kus sooviti vabaneda lisakohustusest alluda elektroonilise järelevalve seadmele.

Valimis olevate isikute kohta esitati kokku 194 erakorralist ettekannet, neist 2018. aastal esitati 171, 2017. aastal 22 ning üks ettekanne oli esitatud 2016. aastal. Sama kriminaalhoolduse raames esitati ühele inimesele kõige rohkem kuus erakorralist ettekannet (käitumiskontroll mõjutusvahendina).

3.2 Ülevaade katseaja kohustuste rikkumistest

Selles alapeatükis vastan uurimisküsimusele – milliseid katseaja kontrollnõudeid (nii põhi- kui lisakohustus) rikuvad noorteüksuse kriminaalhooldusalused kõige sagedamini? 189 erakorralist ettekannet on esitatud mõne rikkumise tagajärjel ning 114 korral oli selleks põhikohustuse rikkumine, kusjuures 32 korral oli rikutud rohkem kui ühte põhikohustust. Andmete tõlgendamisel tuleb silmas pidada, et kõik kriminaalhooldusalused ei pea täitma samas mahu põhi- ja lisakohustusi. Üldjuhul peavad põhikohustusi täitma kõik kriminaalhooldusalused, v.a need, kes on arvel VÜKT või vahistamise asendamine elektroonilise järelevalve toimikuga. Andmestikus oli 182 erakorralist ettekannet, kus isikul oli kohustus täita põhikohustusi (nt kindlaks määratud elukohas elamine, ilma loata välisriigist lahkumise keeld jne). Neile lisandub 15 erakorralist ettekannet (VÜKT toimikud), kus on ainus põhikohustus üldkasuliku töö sooritamine. Ülejäänud üldkasuliku töö sooritajad peavad täitma mõlemat – sooritama üldkasuliku töö tunde, elama kohtu määratud elukohas, täitma registreerimise kohustust jne. Kokku on üldkasuliku töö põhikohustusega andmestikus 48 erakorralist ettekannet. Joonisel 10 on antud ülevaade kui palju antud kohustust rikuti (sinised tulbad); triibulised tulbad näitavad kui suurele hulgale isikutele see kohustus oli määratud.

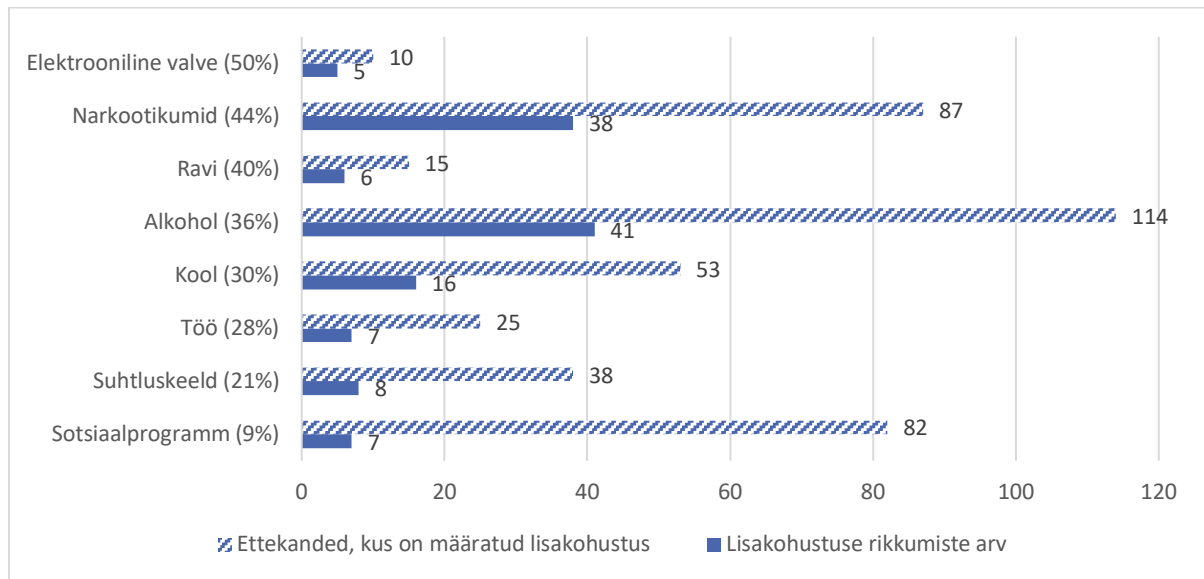
Joonis 10 Põhikohustuste rikkumiste jaotus (korraga oli võimalik rikkuda mitut põhikohustust).

Jooniselt 10 on näha, et kui ettekande esitamise põhjuseks oli toodud põhikohustuse rikkumine ($n=114$), oli valdavalt selleks registreerimiskohustuse rikkumine ($n=86$, 75%). Üldkasuliku töö kohustusega ettekannetes ($n=48$) oli põhikohustuste rikkumiste hulgas määratud tundide mittesooritamine 35-l korral (73%). Seega saab öelda, et põhikohustustest rikutakse kõige enam registreerimiskohustust ja ning need, kellel on ÜKT kohustus, rikuvad sagedamini põhikohustusena ka seda. Ülejäänud põhikohustuse rikkumist (nt loata välisriiki lahkumist või töö-, õppimis- või elukoha vahetust) esineb märgatavalt vähem.

Jooniselt 10 on teadlikult välja jäetud toimikud, milles oli määratud vahistamise asendamine elektroonilise järelevalvega. Neil isikutel ($n=2$) ongi ainus põhikohustus alluda elektroonilisele valvele ning mõlemad isikud rikkusid neile määratud kohustust.

Lisakohustuse rikkumise põhjusel esitati 106 erakorralist ettekannet. Tuleb arvestada, et andmestikus on ettekandeid, kus rikuti korraga nii põhi kui ka lisakohustust. Neist ettekannetest oli noor korraga rikkunud ühte lisakohustust 75% juhtudel ning 22% oli rikkunud korraga kahte lisakohustust. Ühes ettekandes oli noor korraga rikkunud viite lisakohustust. Kuna lisakohustusi on erinevalt määratud, on võrdluse mõttes mõistlikum vaadata rikkumise protsenti. Joonis 11 näitab, kui paljudel erakorralistel ettekannete puhul oli isikule vastav

lisakohustus määratud ning kui palju esines selle kohustuse rikkumist. Andmed on esitatud joonisel pingreas rikkumise protsendi järgi.

Joonis 11 Ülevaade määratud lisakohustuste jagunemistest ning nende rikkumistest

Selgub, et kõige keerulisem on noortel täita elektroonilise järelevalvega seotud kohustusi (siin on vaadatud ainult neid noori, kellel on elektrooniline järelevalve määratud lisakohustusena, mitte vahistamise asemel). Erakorralistes ettekannetes oli 10-l korral määratud elektroonilise järelevalve lisakohustus ning pooltel kordadel oli toodud selle rikkumine erakorralise ettekande esitamise põhjuseks. Järgmine keeruline valdkond on seotud sõltuvusainetega – narkootikumide tarvitamise keeldu oli rikutud 38 korral ja alkoholi tarvitamise keeldu 41 korral. Ravikohustus (nt võimaliku sõltuvushäire väljaselgitamiseks ja vajadusel ravi läbimiseks) oli rikutud kuuel korral, kuid see moodustas määratud kohustuste hulgast 40%.

Lisaks erakorralise ettekande esitamisele on kriminaalhooldajatel õigus teha rikkumise korral hooldusalusele kirjalik hoiatus. Kohtumäärustest selgus, et 79 noorele oli eelnevalt tehtud kirjalik hoiatus, neist 52 noort olid saanud enne esmase erakorralise ettekande esitamist kaks kirjalikku hoiatust. Tasub meele pidada, et kogu erakorralises ettekandes esitatu ei pruugi jõuda täpselt samal kujul kohtumäärusesse, kuna kriminaalhooldusametnik on tuvastanud rikkumise ning sellele juba reageerinud. Kohtumääruses on kirjeldatud täpselt see rikkumine, mille reageerimiseks on pädevus kohtul ning varem toimunud rikkumisi seal ei pruugi enam kirjas olla. Seega võib olla veel neid juhtumeid, kus kriminaalhooldusametnik oli reageerinud mõnele rikkumisele kirjaliku hoiatusega.

Keskmiselt kulus noortel esimese rikkumiseni, mis fikseeriti kirjaliku hoiatusega, 127 päeva (mediaan 68) ning peamine põhjus, miks esitati kirjalik hoiatus oli registreerimiskohustuse mittetäitmine (44%, n=53) ning sellele järgnes ÜKT mittesooritamine (12%, 15 juhtumit). Lisakohustuste rikkumiste tõttu oli kirjalik hoiatus esitatud peamiselt kas alkoholi või narkootikumide tarvitamise tõttu.

Keskmiselt kulus erakorralise ettekande esitamiseni 240 päeva (mediaankeskmise), kuid kõige vähem alla ühe kuu (21 päeva). Kuna isikutele määratud katseajad on erineva pikkusega, vaatasin kui palju isikutel oli neile määratud katseajast ettekande esitamise hetkeks kantud. Selgus, et esimese erakorralise ettekande ajaks olid 43% noortest (n=50) läbimas esimest kolmandikku neile määratud katseajast, 31% (n=36) teist kolmandikku ning 26% (n=31) noort viimast kolmandikku. Kusjuures 35% vaatluse all olnud ettekannetest olid esitatud ajal, mis noor oli läbimas esimest kolmandikku temale määratud katseajast ning kõige rohkem oli oma katseaja esimesel kolmandikul üks noor saanud neli erakorralist ettekannet.

Kui süüdimõistmise ajal oli alaealisi ja täisealisi peaaegu pooleks, siis erakorralise ettekande esitamise ajaks olid mitmed noored saanud täisealiseks. Esimese erakorralise ettekande ajaks oli 60% (n=68) noortest täisealised ning 60% (n=114) kõikidest ettekannetest olid esitatud täisealistele isikutele. (10% on andmestikus sünnikuupäev teadmata, mistõttu ei ole teada nende vanusegruppi erakorralise ettekande esitamise ajaks).

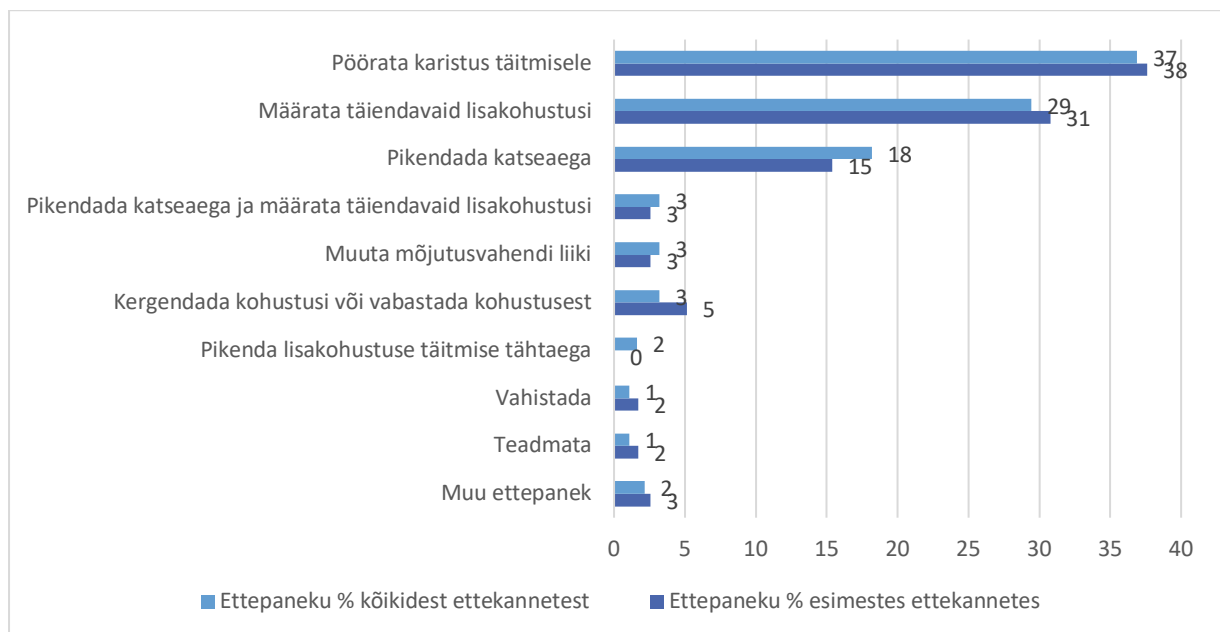
Kuna eesti emakeelega süüdimõistatud oli andmestikus rohkem, siis oli neil ka rohkem erakorralisi ettekandeid. 67% (n=129) erakorralist ettekannet oli eesti keelega isikutele. 61% (n=119) erakorralistest ettekannetest oli esitatud noortele, kes olid oma kuriteo sooritanud üksinda. Kõige rohkem oli (30%, n=55) erakorralisi ettekandeid esitatud neile, kes olid süüdimõistatud varavastase kuriteo eest, neile järgnesid avaliku rahu- ja isikuvastaste süütegudega rikkujad (28%, n=52) ning need, kes olid toime pannud korraga mitu eri liiki rikkumist (23%, n=43).

3.3 Ülevaade ametnike reageerimisviisidest katseaja rikkumistele

Selles alapeatükis vastan uurimisküsimusele – milliseid katseaja kontrollnõuete rikkumistele mõeldud reageeringuid kasutavad noorte kriminaalhooldusametnikud kõige sagedamini erakorralistes ettekannetes? Jooniselt 12 on näha, kuidas jagunevad ametnike erakorralistes

ettekannetes kohtule tehtud ettepanekud. Kuna samale isikule on võimalik teha rohkem kui üks erakorraline ettekanne, on eraldi välja toodud, millise ettepaneku tegi ametnik esimeses erakorralises ettekandes. Jooniselt 12 on näha, et kõige sagedamini teevad ametnikud kohtule ettepaneku pöörata karistus täitmisele ning seda juba ka esimese rikkumise puhul, mis lõpeb erakorralise ettekandega (38%, n=44).

Kui vaadata kõiki valimis olnud erakorraliste ettekannete ettepanekuid sõltumata nende järjekorranumbrist, domineerib endiselt ettepanek pöörata karistus täitmisele (37%, n=69). Täpselt veerandil juhtumistest on ettepanek tehtud isiku kohta, kes erakorralise ettekande esitamise ajal on alaealine (n=17). Sisuliselt võib siia hulka lugeda ka ametniku ettepanekud muuta mõjutusvahendi liiki (kokku n=6), kuna sellega taotlesid ametnikud alaealisele mõjutusvahendina määratud käitumiskontrolli asendamist kinnisesse lasteasutusse suunamisega. Kinnise lasteasutuse puhul ei ole tegemist vangistusega, kuid siiski lapse (liikumis)vabadust piirava meetmega.

Joonis 12 Erakorralistes ettekannetes ametnike tehtud ettepanekute jagunemine

Järgmisena on teinud ametnikud (kõiki erakorralisi vaadates) ettepaneku määrata täiendavaid lisakohustusi (32%, n=61) ja pikendada katseaega (21%, n=40), nende hulgas kuuel korral tegi ametnik ettepaneku korraga nii katseaja pikendamiseks kui täiendavate lisakohustuste määramiseks. Katseaja pikendamisel on olnud ametniku ettepanek pikendada katseaega keskmiselt 2,8 kuud (mediaan keskmine 2 kuud). Täiendavate lisakohustustena on juurde

küsitud pea pooltel kordadel kohustust pöörduda ravile (n=27), lisada alkoholi tarvitamise keeld või kohustus läbida sotsiaalprogramm (n=13). Narkootikumide tarvitamise keelu lisamist on küsitud 7 korral.

Ametniku ettepanekus pöörata karistus täitmisele ilmnes suurim erinevus ainult arvel oleva toimiku tüübi ning selle järgi, kas toime oli pandud põhikohustuse rikkumine. ÜKT toimikuga arvel olevatel noorte puhul tegi 65% (n=31) kordadest ametnik ettepaneku pöörata karistus täitmisele; käitumiskontrolli toimiku puhul aga 32% kordadest (n=38). Kui ametnik tegi ettepaneku pöörata karistus täitmisele (n=69), oli 75% puhkudest tegemist põhikohustuse rikkumisega. Keele, vanusegrupi, lisakohustuse rikkumise, katseaja rikkumise aja ega karistuse pikkuse puhul suuri erinevusi märgata ei olnud.

3.4 Prognoos – ametniku ettepanek pöörata karistus täitmisele

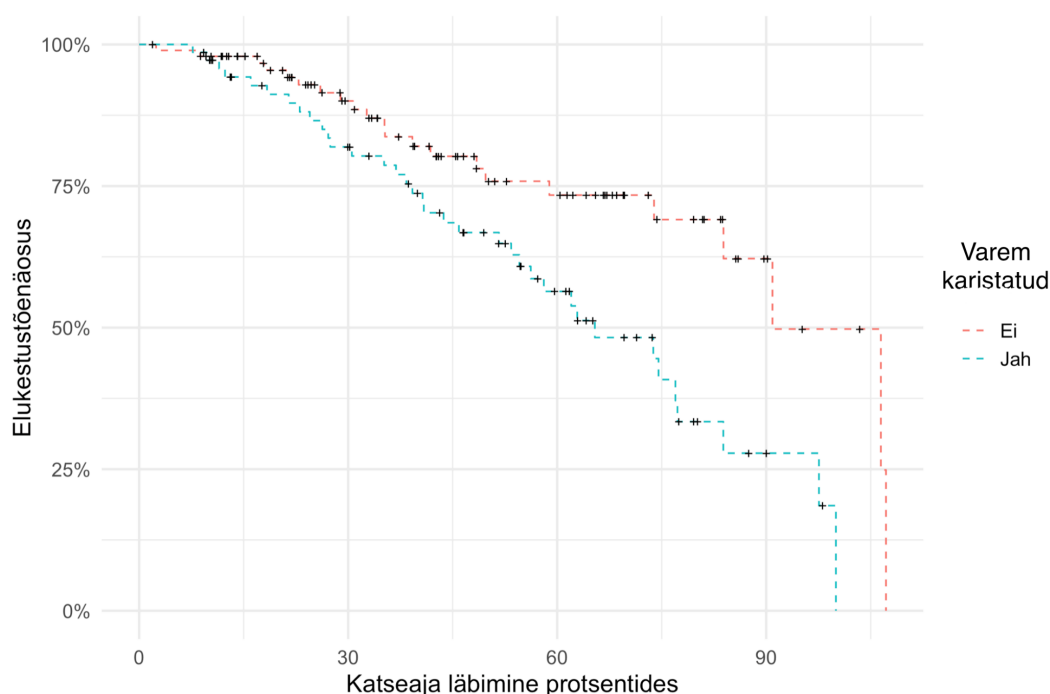
Selles alapeatükis vastan uurimisküsimusele – millised tegurid suurendavad riski, et ametnik teeb erakorralises ettekandes kohtule ettepaneku pöörata tingimisi vangistus täitmisele?

Tabel 3 Ülevaade regressioonimudelite tulemustest, prognoositav tunnus ametniku ettepanek ettekandes

Prognoositav tunnus: Ametniku ettepanek erakorralises ettekandes pöörata karistus täitmisele vs muu ettepanek		
Seletavad tunnused	Mudel 1 Exp(B)	Mudel2 Exp(B)
Erakorralise ettekande järjekorra number	1,0	
Vanusegrupp erakorralise ettekande ajal:		
• Alaealine		
• Täisealine	0,4	0,5
Toimiku tüüp:		
• Käitumiskontroll (sh TEV)		
• ÜKT või VÜKT	3,7	3,4
Varem kriminaalkorras karistatud:		
• Jah		
• Ei	0,7	0,6
Katseaja kestvus:		
• Katseae 1/3		
• Katseae 2/3	0,7	
• Katseae 3/3	0,6	
Põhikohustuse rikkumine (Jah, taustal Ei).		4,6
Lisakohustuste rikkumine (Jah, taustal Ei)		0,5
Konstant	1,0	0,7
Inimeste arv mudelis	141	125
Nagelkerke	0,2	0,3

Binaarse logistilise regressioonianalüüsi tulemusel (Tabel 3) selgus, et ÜKT toimikuga arvel olevatel noortel on võrreldes käitumiskontrolliga arvel olevate noortega märgatavalt suurem risk, et ametnik teeb erakorralises ettekandes ettepaneku pöörata karistus täitmisele vs muu ettepanek (mudel 1 järgi regressioonikordajad eksponentastmel ehk $\exp(B) = 3,7$). Mudeli 2 põhjal nähtub, et kui ettekande esitamise põhjuseks on põhikohustuse rikkumine, on suurem risk ($\exp(B)=4,6$), et ametnik esitab ettepaneku pöörata karistus täitmisele. Varem kriminaalkorras karistamata noortel on väiksem risk (mudeli 2 põhjal $\exp(B)=0,7$), et ametnik teeb ettekandes ettepaneku pöörata karistus täitmisele. Prognoosimiseks ei ole hea tunnus, mitmendat korda ametnik erakorralist ettekannet samale isikule esitab (mudel 2 põhjal $\exp(B)=1,0$).

Elukestusanalüüsi põhjal tuleb välja, et varem kriminaalkorras karistatud isikutel on 2,3 korda suurem ohutase, et ametnik esitab erakorralise ettekande taotlusega pöörata karistus täitmisele. Joonisel 13 on edasi antud elukestusanalüüsi tulemused elukestuskõverate abil ning eraldi on välja toodud kõverad varasemalt kriminaalkorras karistamata ja karistatud isikute vahel. Sellelt jooniselt on näha, et varem kriminaalkorras karistatud isikutel on igas katseaja läbimise etapis oht suurem, et ametnik esitab erakorralise ettekande taotlusega pöörata karistus täitmisele.

Joonis 13 Elukestuskõverad ametniku ettepanekul pöörata karistust täitmisel varem kriminaalkorras karistatud ja karistamata isikutel

3.5 Ülevaade rikkumistele esitatud põhjendustest

Järgnevas alapeatükis vastan uurimisküsimusele – milliseid põhjendusi esitavad noorte üksuse kriminaalhooldusalused kontrollnõuete rikkumistel? Tulemuste tõlgendamisel tuleb silmas pidada, et vaatluse all on ainult need juhtumid, kus kriminaalhooldusaluse selgitust rikkumisele ei ole kriminaalhooldusametnik pidanud põhjendatuks. Enamasti on noorte selgitused vahendatud (ametnik esitab kokkuvõtte hooldusaluse selgitusest kohtule) või topelt vahendatud (kohtunik esitab kohtumääruses lühikokkuvõtte kriminaalhooldusaluse selgitusest, mille ametnik ettekandes esitas). Üksikutel kordadel on kohtumääruses välja toodud tsitaadina seletuskiri, mille kriminaalhooldusalune esitas otse kas ametnikule või suuliselt kohtus. Analüüsitulemuste esitamisel toon illustreerivate näidetena välja tsitaate kohtumäärusest. Tsitaadid on vormistatud taandrega ja kaldkirjas ning ei rõhuta eraldi, kas tegemist on otsese, vahendatud või topelt-vahendatud selgitusega. Anonüümsuse tagamiseks olen kõik selgituseks olevad nimed asendanud tähisega XX. Juhul, kui samas selgituses esineb veel mõni nimi, siis inimeste eristamiseks tähistan neid tähekombinatsioonidega nagu YY, ZZ jne.

Kokku oli 194 erakorralist ettekannet, millest 150 ettekande põhjused jõudsid analüüsi. Noorte selgituste analüüsimisel tekkis kokku üle 180 alateema, mida oli võimalik kokku koondada oma sisu sarnasuse tõttu 48 teemasse. Osades teemades alateemad korduvad, kuna sobituvad korraga mitme teema alla. Teemadest kerkis välja viis peateemat ning ka seal esineb korduvaid teemasid. Selline teemade omavaheline seotus näitab, et noorte eluvaldkonnad on omavahel tugevalt põimunud ning positiivsed või negatiivsed sündmused ühes valdkonnas mõjutavad vastavalt korraga mitmeid teisi valdkondi. Esitan tulemused peateemade kaupa tuues neis välja paksus kirjas teemad. Juhul kui sama teema kordub uue peateema all, ei esita seda lugemise lihtsuse mõttes uuesti paksus kirjas.

3.5.1 Prosotsiaalne mõtteviis

Kõige positiivsem peateema, mis noorte selgitusi lugedes esile kerkis, oli **prosotsiaalne mõtteviis**. See mõtteviis avaldub teemades, mis käsitlesid **noorte motivatsiooni kohustusi täita**. Enamasti avaldasid noored oma selgitustega, et nad **soovivad siiski täita katseaja kontrollnõudeid**, on selle tõestamiseks **valmis võtma omale täiendavaid lisakohustusi** või paluvad veel üht võimalust katseaja jätkamiseks.

Noorte motivatsiooni kõrval nähtub, et neil on **lisaks kriminaalhooldusele ka mitmeid teisi kohustusi**, mille täitmist nad oluliseks peavad – näiteks **õppimise ja töötamisega seotud kohustused, oma järeltulijate kasvatamisega seotud kohustused**. Nad satuvad **rollikonflikti**, kuna nende teiste kohustuste täimine omakorda takistab noortel kriminaalhoolduse katseajanõuete täitmist. Registreerimiskohustuse täitmata jätmist või ÜKT tundide mittesooritamist põhjendatakse sellega, et oldi koolis/tööl või oli vaja hoolitseda oma lapse eest.

Kui noortel on määratud lisakohustus õppida, siis selle mittetäitmisel on toodud ühe alateemana välja õpiraskused koolis. Selgitustest ei tule välja, kas ja millist tuge on koolis neile pakutud, kuid on näha, et noored on teinud omalt poolt pingutusi (kuid ebaõnnestunud) ning alles seejärel teinud otsuse loobuda haridustee jätkamisest.

Isik 43: taotles kohtuistungil talle kohtuotsusega mõistetud karistuse mitte täitmisele pööramist. Ta teatas, et ta küll üritas koolis oma negatiivseid hindeid parandada, kuid see tal ei õnnestunud. Taotles võimaldada tal asuda pigem tööle, kuna õppimisest ei ole tal kasu.

Haridustee katkestamise kõrval on samas näha noorte pragmaatilist mõtteviisi – nad ei soovi õpingute katkestamise tõttu jääda tegevusetuks, vaid soovivad asuda tööle. Oma sissetulekute teenimise vajadust on põhjendatud kas lihtsa tõdemusega (*on raha vaja*) või perekonna toimetulekuga (*vaja toetada vanemaid*), kuid ka soovi oma tekitatud kahju heastada. Näiteks:

Isik 112: 10.09.2018.a. toimud kohtumisel teatas XX, et tal ei ole esitada kooli kohta tõendit, kuna soovib minna tööle. Kirjalikus seletuses põhjendab isik oma soovi järgmiselt „Kuna ei saa hakkama koolis ja oleks väga raha vaja (kohtukulud, võlad jne).“

Noorte motivatsioon kohustusi täita haakub tugevalt ka **vastutuse võtmisega seotud teemadega**, mis omakorda taas kinnitab noorte prosotsiaalset mõtteviisi. Kõige paremini ilmestab noorte prosotsiaalset mõtteviisi ning kuidas erinevate elukohustuste täitmine takistab kriminaalhoolduses kohustusi täita allolev tsitaat. Noor on valmis isegi oma kohustuse kinnipidamisasutuses täitma, kuid püüab teha seda viisil, mis ei kahjustaks tema lapsevanemaks olemist.

Isik 50: XX selgitas, et töö on tegemata, kuna laps sündis, pidi tema eest hoolitsema. Siis oli kool, kooli kõrvalt ei saanud tööd teha. Siis jäi ta haigeks. YY OÜ-s töötab ta sellest nädalast, enne töötas mustalt. Ta oleks tunnid ära teinud, aga natuke jäi puudu. Aresti kannaks ta nädalavahetusesti. Nädala sees on ta tööl. Õhtuti peab ta ka lapse eest hoolitsema.

Üks oluline peateema, mis veel prosotsiaalse mõtteviisi all avaldus oli **suhete ja suhtluskonnaga seotud teemad**. Suhete ja suhtluskonna peateema jäi prosotsiaalse mõtteviisi alla olukordades, kus noorte selgitustest kumasid välja positiivsed ja toetavad suhted või kui

püüdis hoolimata erinevatest esinenud raskustest peresuhteid säilitada. Prosotsiaalse mõtteviisi avaldumine iseenesest ei tähenda seda, et noor ei pane toime rikkumisi. Sarnaselt ei tähenda seda ka noorte soov peresuhteid säilitada. Näiteks:

Isik 18 „12.04.17 antud seletuses põhjendab XX oma rikkumisi järgnevalt: "31.03. ei olnud kodus kuna olin ema juures.“

Erakorraliste ettekannete selgitustest ei selgu põhjused, miks noore elukorraldus on selline, et kohus on määranud teda elama aadressil, mis ei ole tema vanema aadress. Võimalik, et selle taga võivad olla puudulikud vanemlikud oskused või turvalise kasvukeskkonna puudumine, mida noored ise ei pea nii oluliseks, vaid väärtustavad rohkem oma vanemaga koos oldud aega. Kuna erakorralistes ettekannetes antud selgitustest on näha, et noortel tegelikult esineb palju prosotsiaalset mõtteviisi, vajavad nad tuge pigem olukordades, kus vaja on efektiivselt kasutada probleemide lahendamise oskust. Seetõttu järgmine oluline peateema käsitlebki noorte suutlikkust juhtida oma elu.

3.5.2 Noorte suutlikkus juhtida oma elu

Teemad, mis seostusid noorte suutlikkusega oma elu juhtida, kerkisid rikkumiste põhjendustes esile sama sageli kui nende mõtteviisiga seotud teemad. Koondasin siia peateema alla need teemad, mis on seotud nii noorte sotsiaalsete oskustega kui ka valikutega oma elu juhtimises. Sotsiaalsed oskused on vajalikud edukaks toimetulekuks ning siin võib noortel olla puudujääke just nende vanusest tulenevalt – näiteks **probleemide lahendamisega seotud oskused** ja **eneseanalüüsi oskused**. Loeber jt (2012) tõid välja, et noored erinevad täiskasvanuks olemisest selle poolest, et nad lasevad asjadel lihtalt juhtuda, võtavad rohkem riske ning neil on väiksem arusaam oma tegevuse tagajärgedest. Noortel on need oskused võrreldes täiskasvanutega vähem välja arenenud ning sageli ei oskagi nad ennast analüüsida või oma käitumist selgitada. Näiteks:

Isik 33: Lisaks tunnistas XX, et tarvitas YYiga veebruarikuus enamus nädalavahetustel alkoholi. Isik ei oska täpsemalt seletada, miks ta seda tegi.

Noortele omane käitumine avaldub ka nende **prioriteetide seadmises** ning see on üks korduv teema, mis selgitustest välja kumab. Nad põhjendavad kohustuste täitmata jätmist selliste teemadega nagu näiteks: on soov kaua magada; noorel endal või tema sõbral oli sünnipäev ning noor pidas seda olulisemaks kui kriminaalhooldust; noor tegeles selliste ebaoluliste kõrvaliste tegevustega, et ei mäletagi, mis need olid; oli vaja sõidutada lähedast; oli palav ilm ning seoses

sellega tekkis soov tarvitada alkoholi; tahtis aega veeta koos sõpradega, sest nendega on lõbusam. Näiteks:

Isik 89: XX selgitab, et rikkumine leidis aset seetõttu, et ta sai kokku vana sõbraga ja palav oli. Nad ostsid õlut ja kui ta läks ära siis tulid viinad ja nad hakkasidki jooma ning seejärel tuli politsei.

Sellised, kohati isegi infantiilsed põhjendused, panevad kahtlema, kas noored ikka saavad aru, et neid ohustab kohustuste mittetäitmisel reaalne vabadusekaotus või ongi see noorel teadlik **enesehävituslik käitumine**, sest väga lühikese ajaga pannakse toime mitmeid eri tüüpi katseaja rikkumisi, millele ei ole neil mõjuvat põhjendust. Näiteks:

Isik 71: 06.04.2018 on XX andnud kriminaalhooldusametnikule neli kirjalikku seletust kriminaalhooldusnõuete rikkumiste kohta ning allkirjastanud 05.03.2018 kriminaalhooldusametniku poolt koostatud hoiatuse. Seletustest kajastub, et isik on 07.02.2018 tarvitanud alkohoolset jooki – ühe rummikokteili ning peale seda ei mäleta enam midagi, arvab, et joogi sisse pandi korgijooki; ajavahemikus 22.03.2018 – 24.02.2018 käis isik sõpradega Rootsi kruiisil, kuna sõbral oli sünnipäev. Ei teavitanud ametnikku, kuna unustas üldse kriminaalhoolduse ära 12.03.18 – 10.04.18 ei viibinud isik kodus, kuna ei taha ega saa kodus viibida, isik viibis Tallinnas, otsis sobivat töökohta, veetis sõpradega aega; ajavahemikus 27.02.2018 – 17.04.2018 ei ilmunud isik vastuvõttudele, kuna puudus sõiduraha, ei mäleta põhjuseid, magas sisse, otsis tööd, 17.04.2018 ilmus vastuvõtule kell 14:00, kuigi kokkulepitud aeg oli kell 09:00.

Nõrgad probleemide lahendamise oskused haakuvad sageli teemadega, mis on seotud noorte **negatiivsete emotsioonidega ning nendega toimetulemisega**. Negatiivsete emotsioonidega toimetulekuks on noored sageli näinud üheks lahenduseks **uimastite tarvitamist**.

Isik 19: tunnistas alkoholi ja kanepi tarvitamist ning selgitas, et jõi 26.05.2017 tüdruk sõbraga filmi vaadates 1,5 pudelit alkohoolset jooki A Le Coq ja tarvitas kanepit 19.05.2017 kodus, sest soovis maandada tüdruk sõbraga tekkinud konfliktist tulenevaid pingeid.

Toimetulek negatiivsete emotsioonidega on üks kompleksne teema, kuna on ühteaeg seotud mitmete valdkondadega noorte elus: keerulised suhted lähedaste ja perega, **toimetulek kaotuse/leina kogemisega, motivatsiooni langemine kohustuste täitmisel**. Just negatiivsete emotsioonide kogemine koos väheste probleemide lahendamise oskusega muudab noored oma tegutsemise osas apaatseks, mistõttu oma tegemata jätmisega seavad nad end olukorda, millega panevad toime katseaja kohustuste rikkumise. Näiteks allolev tsitaat ilmestab sellist olukorda hästi:

Isik 18: detsembrikuu ajakava mittetäitmist järgmiselt: "Detsembrikuus olen ajakavast kõrvale kaldunud sellepärast, et sattusin kahlusesse ja nägu oli katki ja ei tahtnud avalikkuse ette tulla".

Sedasorti rikkumist oleks olnud võimalik ära hoida kui noor oleks võtnud ametnikuga kontakti ning mitte asjadel lihtsalt nõ minna lasta. Veel üks oluline peateema siin valdkonnas haakub

noorte **vastutuse võtmisega**. Prosotsiaalse mõtteviisi esinemise korral näitavad noored, et nad soovivad vastutust võtta ning seda ka väga äärmuslikes olukordades – näiteks nõustumine karistuse kandmisega kinnipidamisasutuses. Lisaks saavad noored aru, kui nad on oma emotsioonide ohjamatusega tekitanud teistele ebameeldivusi või isegi seaduserikkumisi. Nad näitavad vastutuse võtmist oma käitumise eest sellega, et selgitavad olukorda ilma teist osapoolt süüdistamata ning avaldavad juhtunu üle kahetsust. Näiteks üks noor selgitab politseirünnakut järgmiselt:

Isik 3: Kesköö paiku kutsus XX naaber meile politsei öörahu rikkumise pärast. Läksime XXiga koos ukse peale politseiga rääkima, et võtame vaiksemalt. Kui politsei küsis XX dokumenti sain ma politseilt teada, et ta on tagaotsitav ja politsei tahab teda ära viia. Seejärel ma läksin hüsteeriasse ja üritasin takistada politseid, et nad XXi ära ei viiks. Hoidsin XXi kinni ja nutsin. Kui politsei hakkas XXi autosse panema hakkasin ma politseiametnikule vastu kes üritas mind autost eemale tõmmata. Vehkisin käte ja jalgadega nii, et politseiametnik sai viga. Palusin mitu korda vabandust enda käitumise pärast sest ma ei tahtnud nii käituda et keegi viga saaks.

Kuid noorte vastutuse võtmise teemade all on ka eraldi teema, mis haakub kõige sellega, kuidas noored **soovivad endalt vastutust ära lükata**. Kõige sagedasem meetod selleks on **eitamise kasutamine** - eitatakse, et toimepandud rikkumine oleks aset leidnud; ei olda teadlikult tarvitanud narkootikume; ei esine sõltuvust jne. Kuid esineb ka vastutuse endalt ära lükkamist sellega, et oodati, millal ametnik ise võtab aktiivse tegutseja rolli.

Isik 47: 04.01.18 antud seletuskirjas põhjendas XX mittetulemist unustamisega. Seletuskirja kohaselt arvas hooldusala, et pidi tulema vastuvõtule 20.12.17. Helistamisel öeldi, et tema kriminaalhooldusametnik on puhkusel, mistõttu jäi ta ootele, et temaga võetakse ühendust ja antakse teada uus kohtumise aeg.

Noorte suutlikus juhtida oma elu on tugevalt seotud ka nende päritoluperega ning pere toimetulekuvõimetega. Noored erinevad täiskasvanutest selle poolest, et nad on oma **vanusest tulenevalt (majanduslikus) sõltuvuses oma perekonnast** ning neil on **osaline otsustusõigus**. Noored selgitavad rikkumisi sellega, et neil **puuduvad vahendid** – nt ilma ID-kaardita ei ole nad saanud täita kohustust võtta end tähtaegselt Töötukassas arvele; neil puudub telefon, et teavitada ametnikku hilinemisest; neil puudub sõiduraha; puudub ravikindlustus ja ei ole pöördunud arsti poole. Selgitus, et **registreerima tulemine on kulukas** (haakub tugevalt asukohaga seotud teemadega).

Isik 65: 02.05.2018 antud seletuses väitis XX, et 27.04.2018 jäi ta bussist maha ja tuli seetõttu jalgsi Jõhvi ning jõudis kohale alles siis, kui kriminaalhooldusosakonnas oli juba tööpäev läbi. Helistada ei saanud, sest tal ei ole telefoni.

Osaline otsustusõigus haakub nii majandusliku kui üldise sõltuvusega oma perekonnast. Noorte väljaminekuid finantseerivad üldiselt nende vanemad ning noortel on oma eesmärkide saavutamisel tähtis, et nad saavad sellele perekonnapoolse toetuse. Näiteks:

Isik 51: Süüdimõistetu XX selgitas, et väga laisk ta ei ole, püüdis ikka tööd otsida. Narkootikumide tarvitamist süüdimõistetu tunnistas ja seletas, et tahtis minna narkovastasele ravile, kuid ema ei lubanud. Registreerimistele ta ei ilmunud, kuna polnud bussisõiduraha. Kuritegude tekitatud kahju kavatses hüvitama asuda siis, kui leiab hea töötasuga töö.

Antud selgitusest küll ei tule välja, mis põhjusel ema ravile minna ei lubanud (nt ravi on kulukas; nõrgad vanemlikud oskused; probleemide eitamine; kuritegeliku käitumise pooldamine jne). Küll aga on selgitustest näha, et vahendite puudumine on see, mida noor esitab rikkumise põhjuseks. Vahendite puudumine ei ole seotud ainult bussiraha või telefoni puudumisega, et ametnikule hilinemisest teavitada. Noortel on raskusi katseaja kohustuste täitmisel, kuna **toimetulekuprobleeme esineb ka nende vanematel/hooldajatel**. Prosotsiaalse mõtteviisiga noor, kellel on ka tugev vastutustunne oma pere ees satub taas rollikonflikti ning peab valima, kumba kohustuse täitmist ta olulisemaks peab – nt kas põhihariduse omandamist (ja katseaja lisakohustuse täitmist) või perekonna toetamist. Toon näite:

Isik 44: 02.02.2018.a antud seletuses põhjendab XX põhihariduse omandamise mitte täitmist sellega, et peab töötama ning soovib aidata ema ja kasuisa materiaalselt.

Lisaks rollikonfliktile, võib perekonna majandusliku toimetuleku probleemide tõttu võib noor sattuda olukorda, kus ta peab kiiresti kohanema mitmete sündmustega oma elus – näiteks senise elukoha kaotus; teise asulasse kolimine; vajadus katkestada senised kohustused ning asuda tööle.

Isik 36: 02.07.2018 antud seletuses XX kirjutab, et 06.07.2018 korteriomaniik sundis kriminaalhooldusala XXi ja tema vanaema korterist lahkuma. Kriminaalhooldusala pidi kolima vanale aadressile YY külas ning selle tõttu hoidis ta kõrvale ÜKT täitmisest. Samal ajal XXi sõber võttis tema tööle, et kriminaalhooldusala saaks endale korterit osta.

Kui noorel puudub kindel elukoht, ei ole tal võimalik kogukonnas karistust kanda, sest ta peab elama kindlaksmääratud elukohas. Kriminaalhooldusametnikul ei ole võimalik määrata hooldusalaustele eraldi sotsiaaltoetusi ja -teenuseid, et säilitada isikule ja tema perele kindel elupind. Hoolimata sellest on väga oluline, et **usalduslik ja hea koostöö toimiks ametniku ja noore vahel**, kuna ametnik saab teha koostööd kohaliku omavalitsuse (KOV) ametnikega, et toetada raskustesse sattunud noort ja ta peret.

Vahendite puudumisega seotud teemad haakuvad **tervisprobleemide** teemaga. Noored toovad tervisprobleeme sageli põhjuseks, miks nad ühte või teist kohustust kriminaalhoolduses ei täitnud. Üldiselt loetakse tervislikud põhjused kohustuste mittetäitmisel arstitõendi esitamisel põhjendatuks ning ei ole käsitletavad rikkumisena. Rikkumiste hulka satuvad nad aga siis, kui vastavat tõendit esitada ei ole. Tõendi puudumise põhjendamisel haakuvad teemad valdavalt noorte apaatsuse (oli paha olla, kuna ei pöördunud arsti poole) või vastutuse endalt ära lükkamisega (nt arst ei väljastanud tõendit). Eraldi teemana aga kerkis noorte täiskasvanute puhul esile vahendite puudumine ning seetõttu meditsiinilise abi otsimata jätmine. Üks alateema siin oli ravikindlustuse puudumine (täisealised noored, kes ei õpi ja ei tööta), näiteks:

Isik 107: Kirjalikult antud seletuses on XX esitanud seisukoha, et sai peatrauma, tundis end halvasti, ei saanud liikuda ning ravikindlustuse puudumise tõttu arsti poole ei pöördunud. Seetõttu jäi tal kriminaalhooldusametniku vastuvõtule tähtaegselt ilmutama.

Sõltuvushäiretega või muude vaimse tervise probleemidega noored tõid välja, et eriarstide ja vaimse tervise spetsialistide teenused on kallid ning neil puudub raha, et raviteenuse eest tasuda. Soov oma tervisprobleemidega (sh soov vabaneda sõltuvusest) on väga tugevalt seotud prosotsiaalse mõtteviisiga, kuid ühtlasi ka noorte suutlikkusega juhtida oma elu ja kujundada tulevikku. Noored näevad, et nad peavad ise olema esmased vastutajad oma tervise eest hoolitsemisel ning on valmis selle nimel tegutsema.

Isik 78: Novembris 2018 ei läinud ta registreerimisele, sest pärast kuuajapikkust pausi ta murdis ja hakkas uuesti kanepit tarvitama, tal oli häbi. Psühholoogi juurde jättis ta minemata, sest oli üks arve tasumata. Ta läheb psühholoogi juurde uuesti 4. jaanuaril. XX tunnistas, et ta ei suuda ise kanepi tarvitamist lõpetada ja soovib seetõttu minna statsionaarsele ravile.

Sõltuvusainete tarvitamisega seotud teemad haakuvad selgemini noorte tervisega seotud teemadega, kuid esile kerkis ka sõltuvuse vorm, mis ei ole seotud ainete tarvitamisega. **Interneti/nutiseadme/mängusõltuvuse olemasolu**, mis takistab noorel katseajanõuete ja koolikohustuse täitmist.

Isik 116: Käitumiskontrolli ajal on selgunud, et alaealine veedab suurema osa ärkvelolekust nutiseadmes ning muu elu vastu tal sisuliselt huvi puudub. Noormehe sõnade kohaselt mängib ta öösiti nutiseadmes ja päeval magab ning pole seetõttu võimeline koolis käima. XX sõnul uinub ta 06-07 paiku ja ärkab 17 ajal. Ärgates võtab telefoni ja hakkab mängima.

Noor on siin väga eneseteadlik – ta mõistab hästi, mis on tema koolikohustuse mittetäitmise põhjuseks. Võimetus oma käitumist muuta võib viidata nii sõltuvuskäitumisele (nagu näiteks hasartmängurlus) kui ka kehvadele prioriteetide seadmise oskusele.

3.5.3 Tuleviku kujundamine

Sarnaselt prosotsiaalse mõtteviisiga oli üheks oluliseks positiivseks peateemaks noorte tuleviku kujundamisega seotud teemad. Rikkumiste selgitusi lugedes on näha, et **noored mõtlevad oma tuleviku peale** ning näevad, et **neil on võimalik oma tulevikku ise kujundada**. Paljuski haakusid siin alateemad prosotsiaalse mõtteviisi ja noorte oskustega seotud alateemadega – näiteks noorte vastutuse võtmine, motivatsioon kohustusi täita, töötamise ja õppimisega seotud teemad. Töötamise ja õppimisega seotud teemad tõid aga täiesti uue valdkonnana sisse noorte **elukohaga seotud teemad**. Noored mõtlevad oma iseseisva elu alustamisele ning soovivad elada kohas, kus neil on head õppimise ja töötamise võimalused. Nad on oma tuleviku kujundamisel aktiivsed ning võivad kolida nii asula kui ka maakondade piires. Kahjuks ei ole noored samal ajal alati oma tegutsemist algusest lõpuni läbi mõelnud ning tegutsenud enne, kui on kriminaalhooldusametnikku teavitanud elukoha, töökoha või õppimiskoha vahetamise soovist. Just noortele omane **impulsiivsus** on see, mille tõttu nad on näiteks rikkunud loata elukoha vahetamist või elukohas mittevibimist, tuues põhjuseks, et uues linnas on paremad võimalused oma elujärje parandamiseks.

Isik 37: Alaealise süüdimõistetu XXI ütlustest nähtub, et XX on katseajal rikkunud temale määratud KarS § 75 lg 1 sätestatud kontrollnõudeid. XX soovis kriminaalhooldust üle viia Tallinnasse, kuna tema sõnul on tal seal töökoht ja uus elukoht.

Impulsiivset käitumist ja tagajärgedele mittemõtlemist esineb selgitustes sageli, mis aga ei tähenda, et see on neil pidev käitumisviis. Impulsiivset tegutsemist ilmneb siis, kui noor satub silmitsi tema jaoks ebameeldiva olukorraga ning ta on valmis hülgama oma varasemad seatud eesmärgid. Näiteks on noor nõustunud lisakohustusega läbida ravi ning teinud omalt poolt mitmeid samme, et vabaneda sõltuvusest. Kuid raskuste ilmnemisel on ta otsustanud loobuda ning lahkunud ilma kriminaalhooldajat sellest teavitamata.

Isik 32: põhjendas raviastutusest lahkumist sellega, et inimesed ja keskkond oli tema jaoks liiga õudne.

Noorte soov oma tulevikku kujundada ei haaku mitte ainult noorte prosotsiaalse mõtteviisi ja vastutuse võtmisega, vaid toob tugevalt esile kõigi inimeste põhivajaduse – **autonoomia**. Õigus ise otsustada oma elu-, õppimis- ja töötamiskoha üle on tugev vajadus ning ei ole seotud mitte ainult noorte sooviga oma tulevikku kujundada, vaid põimub läbi ka noorte suhete teemaga. Kui noorel on tekkinud lähedane suhe võib sellega kaasneda ka **soov alustada iseseisvat elu** – alustada kooselu ja teenida omaale sissetulekut. Samas ei pruugi iseseisva elu elamise soov olla tasakaalus noore oskuste ja võimetega kaugemale näha – nt ei mõelda, kuidas haridustee katkestamine ja tööle asumine võib küll lahendada ära lähitulevikus sissetulekute

saamise mure, kuid samas seob noor katkestanud haridusega end pikemaks ajaks madalamale palgale.

Isik 66; ettekanne 3: 19.03.2018 antud seletuses väitis XX, et ei soovi enam koolis käia ja tahab end Töötukassas arvele võtta. Teise korterisse kolis, sest soovib elada koos tüdruksõbraga. Elukoha vahetamisest plaanis kriminaalhooldusametnikuga rääkida edaspidi. Kanepit suitsetas väidetavalt viimati kuu aega tagasi.

Soov iseseisvat elu alustada ei ole seotud ainult lähisuhetega. Näiteks keerulised peresuhted tõukavad noori kiiremini elukohta vahetama, mistõttu võivad nad taas tegutseda mõtlematult ning suhelda ametnikuga alles pärast seda, kui on juba vastava muutuse ellu viinud.

3.5.4 Uimastite tarvitamine

Noorte uimastite tarvitamisega seotud teemad on sarnaselt noorte oskustega läbipõimunud mitmes eluvaldkonnas. Noored põhjendavad kord uimastite tarvitamist sellega, et neil on **puudulikud oskused ei ütlemise osas** ning nad on **negatiivselt mõjutatavad sõprade poolt**, millest taaskord kumab läbi endalt vastutuse lükkamine. Näiteks:

Isik 66: Patrullpolitseinikele selgitas XX, et amfetamiini ja kanepit tarvitas ta nädal varem Kohtla-Järvel. Unerohku oli andnud talle vanaema, et ta saaks normaalselt magada. Kriminaalhooldusametnikule antud seletuses kirjutas XX, et sõber kutsus teda narkootikume tarvitama. Ei osanud selgitada, miks ta selle ettepanekuga kaasa läks.

Kui neil on olemas prosotsiaalne mõtteviis, on noored valmis võtma omale täiendavaid lisakohustusi nagu näiteks alkoholi või narkootiliste ja psühhotroopsete ainete tarvitamise keeld ja pöördumine sõltuvusravile. Siinkohal võib olla üheks teguriks see, kui **hea kontakt on noore ja tema kriminaalhooldusametniku vahel**. Ametnikuga avameelselt vesteldes saavad noored analüüsida oma uimastite tarvitamisharjumusi – kuidas on tarvitamine seotud nende probleemide lahendamise oskustega või sõpruskonnaga; või kuidas tarvitamine mõjutab nende igapäevategevust ja kohustuste täitmist.

Isik 124: 08.11.18 seletuskirja kohaselt põhjendab XX 05.10.18, 25.10.18 ja 01.11.18 registreerimisele tulemata jätmist sellega, et tal olid rasked sündmused isiklikus elus (tüdruksõbrast lahkumine, vanavanaema surm), mistõttu hakkas ta uuesti suitsetama marihuaanat. XX tunnistas kanepi tarvitamist, väites, et tarvitas kanepit mõned päevad enne tööpäeva lõppedes. XX sõnul alustas ta kanepi tarvitamist 17-aastasena. Samaaegselt hakkas hooldusalune aktiivsemalt suhtlema ka vastava seltskonnaga. Praegugi kuuluvad XXI suhtlusringkonda enamjaolt noorukid, kes tarvitavad kanepit. Vestlustes ametnikuga on XX tunnistanud, et kanepi tarvitamine on sagenenud aastatega ning mõjutab tema igapäevaseid tegevusi.

Noorte uimastite tarvitamisega seotud teemadest hakkab silma see, et kriminaalhooldusel olevad noored *ei räägi* uimastite tarvitamisel katsetamisest, proovimisest või muust seiklushimust. Tegemist on rohkem **teadliku tarvitamisega** ning kahjuks mõnede noorte

puhul esineb juba **viiteid võimalikule sõltuvushäirele**. Noor mõistab, et uimastite tarvitamine mõjutab negatiivselt nende elu, kuid nad ei suuda tarvitamist iseseisvalt lõpetada. Näiteks:

Isik 112: „17.09.2018.a hommikul oli saatnud kriminaalhooldusametnikule e-kirja, kus teatas, et on veel joobes ja ei tahaks tulla joobes peaga. Samas isik teatas, et „ei oska piiri pidada ja lõpetab alati esmaspäeval alles joomise“. 18.09.2018.a antud seletuskirjas isik kirjutas, et ei tulnud kohale 17.09.2018.a kuna oli alkoholi tarvitanud. Samas isik teatas, et „esmaohtumine on X. oktoober 2018.a kell XX Paldiski mnt 52 (Wismari Haigla)“.

Nad on leidnud, et **vajavad spetsialistipoolset abi** ning siinkohal võibki olla üheks motiveerivaks faktoriks lisakohustuse võtmine spetsialisti poole pöördumise näol.

Kriminaalhooldusele suunatud noortel on katseajal kohustus hoiduda uute kuritegude toimepanemisest. Katseaja rikkumiste selgitustest on näha, et neil esineb sellegipoolest **kokkupuuteid politsei või justiitssüsteemiga** ning seda kas iseenda või lähedaste kaudu. Õigusrikkumistega seotud teemad tekivad noortel **tugevaid negatiivseid emotsioone** ning sageli **vähendab ka nende motivatsiooni kohustusi täita**. See on ka arusaadav, kuna uued kokkupuuted politseiga mitte ei näita, et noortel on **raskusi õigusrikkumiste sooritamisest eemalduda**, vaid selle **raskuse tajumisega kaob noortel usk enda võimetesse seaduskuuleka elu elamiseks**. Seda eriti olukorras, kus noor samal ajal tarvitab uimasteid (mis omakorda muudab kehvemaks tema tervise ja suhteid lähedastega). Toon siinkohal välja ühe motivatsiooni kaotanud noore selgituse, kes on valmis loobuma ÜKT sooritamise ning asuma karistust kandma vanglasse.

Isik 11: selgitas, et tal kadus soov üldkasulikke tööd teha ära detsembris, kui sattus arestimajja amfetamiini tarvitamise pärast. Ta arvas, et nagunii pööratakse karistus täitmisele. 1. märtsi registreerimise unustas ta ära, arvas, et see on kas 5. või 6. märtsil. Ta soovib minna karistust kandma, kuna üldkasuliku töö tegemine on raskem kui ta arvas. Ta ei saa lubada, et teeb selle ära.

Motivatsiooni ja eneseusu kaotamisest ei räägi noored mitte ainult siis, kui nad ise kogevad uusi kokkupuuteid politseiga, vaid ka siis, kui need kokkupuuted on nende lähedastega. Olukorrad, kus noore lähedane isik läheb karistust kandma kinnipidamisasutusse, on noorele väga stressirohked. See on ka mõistetav, sest tegemist on lähedase isiku kaotusega. Lähedase isiku kaotus on noorele traumaatiline sündmus, sõltumata sellest, kas kaotuse põhjuseks on sõbra või vanema surm, lähisuhte purunemine, lähedase vangistus. Noorte reaktsioonid on kaotuse puhul on sarnased – kogetakse kurbust, hirmu, stressi, depressiooni ning oma negatiivsete emotsioonidega toimetulemiseks näevad nad ühe lahendusena uimastite tarvitamist.

Isik 51: XX ei tunnistanud amfetamiini tarvitamist. Küll aga kirjutas ta 27.10.2017 antud seletuses, et tarvitas umbes nädal varem kanepit. Ka 07.11.2017 väitis ta, et see oli viimane kord, kui ta kanepit tarvitas. Põhjuseks tõi stressi, mis tulenes sõbra vanglasse minekust.

3.5.5 Kriminaalhoolduse kohustuste täitmine

Üks põhiline teema, mis kriminaalhooldustega kohustuste täitmisega seostuvate teemade all esile kerkis oli **noorte puudulik arusaam neile kohtu poolt määratud kohustustest** ja nende **rikkumisega seotud tagajärgedest**. Nagu eespool mainisin, on kohati noorte rikkumiste põhjendused seotud nende oskamatusena prioriteete seada ning on kahtlus, kas nad mõistavad, millised tagajärjed neid katseaja nõuete rikkumisel ees ootab. Kriminaalhoolduse kohustuste täitmisega seotud teemad kerkisid aga globaalse teemana üles kahel olulisel põhjusel – esiteks noored ise **tunnistavad, et nad ei mõistnud kontrollnõuete rikkumisega kaasnevaid tagajärgi**, mis omakorda tõi korduvalt esile alateema, mis kajastas **noore ja kriminaalhooldusametniku omavahelist koostööd**. Nende kahe alateema mõistmiseks on neid lihtsam analüüsida paralleelselt koos.

Kohtus on asjaajamiskeeleks eesti keel ning kohtus on muud keelt kõnelevale isikule tagatud tõlge. Kuid kohtuotsus, mille isik omale kirjalikult saab, on eesti keeles. Isegi kui tema emakeel on eesti keel, erineb kohtuotsuses kasutatav juriidiline keel tavapärasest kõnekeelest tunduvalt. Isikul, kes ei ole harjunud juriidilist teksti lugema, võib olla tõsisemid raskusi kirjapandud teksti mõistmisel. Siinkohal ongi väga oluline, et kriminaalhooldusametnik suudab kohtu poolt määratud kohustuste sisu ja rikkumiste tagajärjed noorele selgeks teha. Ametnik peaks siin valdama mitte ainult noorele arusaadavat sõnavara ja selgitusvõimet, vaid ka väga heal tasemel noore emakeelt. Küsimus ei ole siin ainult **ametniku pädevuses**, vaid ka **noore enda motivatsioonis sundkliendina alustada koostööd temale määratud ametnikuga**.

Kohustuste valesti mõistmine tuleb välja mitmete erinevate rikkumiste puhul: näiteks teavitati elektroonilise järelevalve ajakava muudatusest (noorel muutus koolis tunniplaan) valveametnikku või ÜKT ajakava muutmine lepiti kokku ÜKT tööandjaga. Mõlemal juhul arvas noor, et sellest tegevusest piisab ning ta ei pea veel eraldi teavitama kriminaalhooldusametnikku. Kohustuste valesti mõistmist esineb ka ilma loata välisriiki lahkumise puhul. Noor selgitab oma käitumist arusaamaga, et võis olla luba küsimata välismaal 15 päeva. Tegelikult võib luba küsimata olla kodust eemal 15 päeva vaid Eesti riigi piires.

Kuid on ka olukordi, kui tunnistatakse, et rikuti välisriiki lahkumise keeldu teadlikult, sest ei arvatud, et tagajärg on nii tõsine. Näiteks:

Isik 97: 24.07.18 antud seletuses põhjendab XX oma käitumist järgnevalt: "Puudusin 06.07 kuna läksin perega 2 nädalaks reisile mis oli planeeritud 2017 aasta suvel". XX kohtuistungil selgitas, et temal oli planeeritud reis juba 2017.a suvel, arvas, et läheb reisile ja saab selle eest hoiatuse. Kahetseb oma tegu, kui oleks tagajärgi teadnud, ei oleks reisile läinud.

Selliste tahtlike rikkumiste puhul tekib aga järgmine küsimus. Miks noor või tema perekond ei rääkinud aasta aega ette planeeritud välisreisist kriminaalhooldusametnikule ega uurinud võimalust, kuidas ametnikult sellele reisile minemiseks luba saada? Kõik tegevused, mis on seotud noore ja tema pere ühise vaba aja veetmisega on pigem positiivsed nähtused, mis toetavad noore arengut. Kui noor ei julge ametnikuga vestelda sellisel teemal, et soovib perega ühiselt minna välisreisile, siis kuidas oleks mõeldav, et nad räägiks avameelselt neist mõtte- ja käitumismustritest, mis noore üleüldse õigusrikkumiseni viisid? Noore kohtumine kriminaalhooldajaga ei tohiks olla tehniline tegevus, vaid eesmärgistatud vestlustele ja tegevustele, kus koostöö kaudu kujundatakse noore elu õiguskuulekas suunas. Seaduse järgi oleks ametnik muidugi saanud teha noorele antud rikkumise eest ka kirjaliku hoiatuse, kuid ametnik otsustas reageerida rikkumisele erakorralise ettekandega. See võib viidata nii sellele, et ametnik positsioneerib end järelevalvajaks kui ka sellele, et asutusesiseselt on kehtestatud rikkumistele karmid reageerimisviisid.

Neid noore ja ametniku omavahelisele nõrgale koostöösidemele viitavaid alateemasid oli mitmeid. Antud peatükis alustasin nende teemadega, mis rääkisid noorte prosotsiaalsest mõtteviisist ja nende väljaarenemata (probleemide lahendamise) oskustest. Noortega töötav ametnik peaks mõistma, et noortel ei ole samasugust ajaplaneerimise ja kohustuste täitmise võimet nagu täiskasvanutel ning igasugune noore pingutus vajab märkamist ja tunnustamist. Noorte selgitustest kumabki välja, et nad pingutavadki oma kohustuste täitmisega, kuid alati see neil perfektselt ei õnnestu. Näiteks – **noored hilinevad registreerimiskohustust täitma**. Või teine inimlik ja sugugi mitte ainult noortele omane käitumine on unustamine olukordades, kus korraga on vaja täita mitmeid erinevaid kohustusi. Erakorralistesse ettekannetesse jõudnud selgitustes ei ole võimalik tutvuda kogu kriminaalhooldusaluse juhtumiga, kuid neis esineb episoode, kus **ametniku järelevalve roll jätab noorte tehtud pingutused tähelepanuta**. Näiteks:

Isik 89: "Kriminaalhooldusalune XX andis 21.05.2018 rikkumiste kohta kirjaliku seletuse. Ta ei jõudnud 14.05.2018 kriminaalhooldusametniku juurde registreerimisele, sest ta tuli

töölt. Kohale jõudis ta kell 3, aga tema kriminaalhooldusametnikku ei olnud majas ning teine kriminaalhooldusametnik helistas tema kriminaalhooldusametnikule ning talle anti uus aeg 15.05.2018 kell 10.00. 15.05.2018 ei ilmunud registreerimisele, sest tal läks meelest ära."

Antud tsitaadist saab välja lugeda mitut – ametnikud on hõivatud ning nende töö ei ole seotud ainult kriminaalhooldusaluste vastuvõtmisega kabinetis. Kui kriminaalhooldusalune saabub *nõ valel ajal*, ei võta teda asendav ametnik vastu, vaid määrab uue aja. Kui muidu võiks pidada inimlikuks eksimuseks, et noor unustas järgmisel päeval kohale tulla, on siinkohal ametnik pidanud vajalikuks reageerida noore käitumisele kohtule erakorralise ettekande kirjutamisega. Võimalik, et antud otsuse taga on hoopiski ametnike suur töökoormus ning valdav osa tööajast kulub kriminaalhoolduses nn tehnilistele tegevustele ning sotsiaaltöötaja rolliks (kontakti leidmine noorega, koostöö tegemine noore tugivõrgustikuga, noore ja tema pere motiveerimine muutusi ellu viime jms) aega ei jäägi.

Mis omakorda tõstatab veel ühe mõtte – ametniku loodud portree kriminaalhooldusalusest kui isikust, kes ei täida katseaja kontrollnõudeid ning toob mittetäitmisel selgitusi, mis ei ole (ametniku silmis) põhjendatud. Erakorralises ettekandes esitab ametnik omapoolse kokkuvõtte senistest tegevustest, sh ka kokkuvõtte kriminaalhooldusaluse selgitusest. Ametniku käes on võim kliendi selgitus ümber sõnastada ja lasta sündmustel paista viisil, mis ei sea kahtluse alla ametniku tööpädevust ning esitatud ettepaneku vajalikkust. Ülekoormatud ja alamotiveeritud ametniku puhul võib tekkida oht, ta hakkab seda võimu alateadlikult endale soodsalt viisi ära kasutama.

4 ARUTELU JA JÄRELDUSED

2018. aastal esitati noorteüksuses kokku 217 erakorralist ettekannet vähemalt 126 erineva noore kohta. Täpset erinevate isikute arvu ei ole võimalik öelda, kuna 39 erakorralist ettekannet jäi analüüsist välja ning ettekannete hulgas võis olla isikuid, kelle kohta esitati ettekanne korduvalt. Vaid viie ettekande esitamise põhjuseks ei olnud katseajanõuete rikkumine ning ametnik soovis kas vabastada või kergendada isikule määratud kohustusi. Sama aasta lõpu seisuga oli noorteüksuses arvel 777 isikut, mis näitab, et umbes 16% on raskusi katseaja kohustuste täitmisel. See protsent võib tunduda väike, kuid samas näitab, et raskustesse sattunud noored vajavad tuge, sest esimene rikkumine (ja esitatud erakorraline ettekanne) ei pruugi jääda katseajal viimaseks. Nende isikute hulgas, kelle kohta esitati 2018. aastal erakorraline ettekanne, oli 42% varasemalt kriminaalkorras karistatud (53 isikut, sh 20 alaealist). Selline suur korduvkuritegevuse arv vajab põhjalikumat tähelepanu, sest ilmselgelt on noortel raskusi kuritegevusest eemaldumisega. Raskusi seaduskuuleka elutee alustamisel näitab ka erakorraliste ettekannete arv, nt üks noor oli saanud veel käimasoleval katseajal kokku kuus erakorralist ettekannet, neist neli oma katseaja esimesel kolmandikul.

Varem kriminaalkorras karistatud noortel oli karistusaeg keskmiselt umbes 100 päeva võrra pikem kui kriminaalkorras karistamata noortel. See on ka arusaadav, kuna teistkordsel süüdimõistmisel on võimalik, et eelmine karistus on veel kandmata ning siis karistused liidetakse. Katseaja pikkuse osas nende kahe grupi osas erilist vahet ei olnud, keskmine katseaja pikkus oli 650 päeva mõlemal grupil. Katseaja pikkuse järgi ei olnud võimalik hästi ennustada, kas ametnik teeb erakorralises ettekandes ettepaneku karistuse täitmisele pööramiseks. Kuid kui vaadata katseaja kestvust, siis selgus, et esimese erakorralise ettekande esitamise ajal oli 43% noortest läbimas neile määratud katseaja esimest kolmandikku ning 31% teist kolmandikku. See tulemus läheb kokku ka retsidiivsusteoriaga, mis ütleb, et enamus korduvkuritegevust ilmneb esimese kahe aasta jooksul pärast süüdimõistmist. St noor, kes kuriteo toime pani, vajab jõustavaid sekkumismeetmeid koheselt, et ennetada katseaja rikkumiste toimepanemist või uute kuritegude sooritamist.

Kalendriaastat vaadates hakkas ka silma, et esitatud erakorraliste ettekannete esitamise hulk kasvas suvekuudega, jõudes tippu septembriks. See võib märk olla sellest, et noortel on suvekuudel rohkem sisustamata vaba aega ning neil on seetõttu rohkem võimalusi oma kohustuste rikkumiseks. Või siis on ütleb suvekuudel kõrgem erakorraliste ettekannete arv

seda, et siis on aktiivsem puhkuste aeg ning kriminaalhooldusametnikel tuleb korraga tegeleda nii enda kui ka kolleegi kriminaalhooldusalustega. Topelt-koormusega kuudel ei ole ametnikul võimalik panustada samas mahus ning kohtumine kriminaalhooldusalusega muutub rohkem nõ tehniliseks kui sisuliseks kokkupuuteks. Kriminaalhooldusalused omakorda tunnetavad, et ka nemad ei pea samasugusel määral pingutama ning võivad hakata neile pandud kohustustesse hooletult suhtuma. Rikkumise tuvastamisel kasutab aga ametnik kiiremat meetet (kirjalik hoiatus, erakorraline ettekanne), sest tegeliku probleemi lahendamine ja kliendi jõustamine on ajakulukam.

Kõige sagedasem toimikutüüp andmestikus oli käitumiskontrolli (74 + 15 mõjutusvahendina suunatud käitumiskontrolli) ning neile järgnesid üldkasuliku töö toimikud (35, sh 13 väärteto korras süüdimõistetud). Enamikule noortele oli määratud katseajaks täiendavaid lisakohustusi ning kõige sagedasemad olid alkoholi või narkootiliste või psühhotroopsete ainete tarvitamise keeld. Need lisakohustused näitavad hästi, millised tegurid noortel riskikäitumist võimendavad. Rikkumiste analüüsimisel tuli välja, et kõige toimiku tüübi järgi on suuremas riskirühmas katseaja mitteedukaks lõpetamiseks on need noored, kes on arvel üldkasuliku töö toimikuga. Nende hulgas oli ka rohkem noori, kes olid varasemalt kriminaalkorras karistatud ning selgus, et varasemalt kriminaalkorras karistatud noortel on 2,3 korda suurem ohutase, et ametnik esitab erakorralise ettekande taotlusega pöörata karistus täitmisele. See on mõtlemiskoht, miks see nii on. Kas probleemkohaks on noorte taust (antud uurimuses ei vaadatud nende hõivatust, toimetulekut jms) või kriminaalhoolduse süsteemis (täpsemalt ÜKT korralduses).

Lisakohustuste rikkumisi vaadates hakkas silma, et kõige vähem (9%) rikuti sotsiaalprogrammi läbimise kohustust. Selle põhjuseks võib olla see, et noortel ei olnud veel alanud sotsiaalprogramm ning seetõttu ei olnud nad seda kohustust ka rikkunud. Kriminaalhoolduse standardite soovitusel tuleb sotsiaalprogramm läbi viia katseaja esimesel kolmandikul, kuid seaduse järgi on tuleb programm läbida katseaja lõpuks. Sotsiaalprogramme viivad läbi kriminaalhooldusametnikud ise ning ametnik peab oma tööajast leidma aja, millal ta programmi läbi viia saab.

4.1 Noortel valmistas raskusi vastutuse võtmine

Uuringu tulemused lähevad kokku teooriaga, mis seab kahtluse alla noorte võimed kriminaalhooldus edukalt läbida. Noore arusaamisvõime oma tegude (või tegemata jätmiste) tagajärgedest erineb täiskasvanu omast ning neile on omasem suurem riskide võtmine või asjadel juhtuda laskmine (Loeber et al, 2012). Kriminaalhoolduses on aga kohtu poolt määratud väga kindlad käitumisreeglid, mille rikkumisel ähvardab noori reaalne vanglakaristus (Kriminaalhooldusseadus, 2019). Kuid noortel on raske oma käitumise osas vastutust võtta, mis kajastub ka nende toodud kohustuste põhjenduses – unustamine, sisse magamine, kohustuse sisu mittemõistmine.

Üks põhikohustus, mis kehtib kõigile kriminaalhooldusalustele on ilmuda kriminaalhooldajate määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele. Andmestikus olnud erakorraliste ettekannete pealt on näha, et see on ka kõige sagedasem põhjus (82%), miks erakorraline ettekanne on esitatud. Arusaadavalt on selle kohustuse mittetäitmist ametnikul kõige lihtsam ja kiirem tuvastada, mistõttu ei ole üllatav selle kohustuse rikkumise kõrge number. Sageli oli erakorraline ettekanne esitatud, kuna noor oli rikkunud korraga mitut erinevat kohustust ning registreerimiskohustuse mittetäitmine oli nn „kaasnev“ rikkumine. Kohtumäärustes, mis kajastavad noorte põhjendusi registreerimiskohuste rikkumise osas, peegeldub noortele üpris omane käitumisjoon – 44% kordadest tuuakse välja, et see oli tahtmatu rikkumine ning selgitavad juhtunut kas unustamise, kuupäevade segi ajamise või sisse magamisega. Kohustuse unustamine on ühelt poolt väga lihtne põhjendus – tegemist on inimliku eksimusega ning meil kõigil on kindlasti esinenud olukordi, kui oleme midagi olulist unustanud. Pealegi ei saa kohtunik ega ametnik kontrollida, kas noor päriselt ka unustas või ainult ütles, et unustas. Seda, kas ametnik loeb põhjenduse usutavaks ja põhjendatuks või mitte, sõltub nüüd nii noorest kui ka ametnikust endast.

Kohustuste unustamist (või sisse magamist) toodi põhjusena välja ka üldkasuliku töö mittesooritamisel, kuigi seal domineeris tahtmatu rikkumise põhjusena kehv tervislik olukord. Ka siin ei ole võimalik ametnikul kontrollida, kas isik tundis end tol päeval nii kehvasti, et ei saanud üldkasulikku tööd tegema minna. Reeglina tervislikel põhjustel puudumine ei ole käsitletav katseaja rikkumisena juhul kui isik saab esitada haigestumise kohta tõendi. Noored, kes tõendit ei esitanud, tõid välja, et neil kas oli nii halb olla, et ei saanudki arsti poole pöörduda või nad ei saanud arstilt tõendit kuna ei teadnud, kes on nende arst.

4.2 Noorte kognitiivsed võimed vajavad rohkem tähelepanu

Lisaks kohustuste unustamisele ilmneb, et noortel on raskusi kriminaalhoolduse nõuete sisust täpselt aru saamisega. Näiteks ilma loata välisriigis käimist on põhjendatud arusaamaga, et võib kuni 15 päeva kodust eemal olla (selline reegel küll kehtib, kuid ainult Eesti piires). See on ka arusaadav, sest noortel on juba nende vanusest tulenevalt madalam haridustase ning kohtuotsuses ja kriminaalhoolduses kasutatav juriidiline keel on neile mõistmatu. Siin sõltub taaskord kriminaalhooldusametniku oskusest kui hästi ta suudab kohuste sisu noorele mõistetavas keeles edasi anda ning omakorda ka noorest, kui hästi ta suudab kohustusi meelde jätta. Pealegi ei tasu unustada, et seletusvõime ei sõltu mitte ainult ametniku isikuoskusest, vaid rolli mängib ka võõrkeele oskus. Siinkohal jäävad vähemusgrupid selgelt nõrgemasse olukorda, kuna kohtuotsus on ning kriminaalhoolduses asjaajamine toimub eesti keeles. Kui noor ei oska riigikeelt, ei ole tal võimalik kasutada tõlgi abi, et suhelda ametnikuga. Ametnikule määratud keelenõuded on kirjeldatud ära justiitsministeeriumi poolt kriminaalhooldusametniku profiilis – eesti keele oskus peab olema C1 või sellele vastaval tasemel ning peab oskama ühte võõrkeelt algtasemel (katseajal) ning kesktasemel pärast katseaega. Täpsustatud ei ole, milline võõrkeel olema peab ning kus jookseb piir alg- ja kesktaseme vahel. Inglise keele oskaja jääb vene keelt kõneleva kliendiga igal juhul hätta ning siinkohal kannatab mitte ametnik vaid kriminaalhooldusalune. Kriminaalmenetluse läbiviimise ajaks on kahtlustataval õigus tasuta nii suulisele kui kirjalikule tõlkele, kuid kriminaalhoolduses tõlgi kasutamise võimalus puudub. Kogu asjaajamine – loa küsimine välisriiki minemiseks, elukoha vahetamiseks jne, toimub eesti keeles. Tõlgi osalus on tagatud uuesti siis, kui toimub kohtuistung, kus arutatakse karistuse täitmisele pööramist.

Kui ametnik on tuvastanud rikkumise, tuleb kriminaalhooldusalusel anda selle kohta seletuskiri. Isegi kui tal on võimalik anda kirjalik seletus oma emakeeles, tuleb arvestada, et selles olev selgitusvõime võib olla noort kahjustav. Kriminaalhooldusametnikuna töötades pöördus sageli noor minu poole küsimusega: „ütle, mida ma kirjutama pean?“, sest neil oli hirm eksida (mh ka õigekirjas). Nende kirjalikud selgitused juhtunule võivadki seetõttu piirduda vaid fakti tunnistamisega, kuna neil puudub (kirjalik) eneseväljendusoskus.

Veel tasub mõelda noorte võimetele seoses koolikohustuse täitmisega. Lisakohustuse, omandada hariduse, rikkumisel tõid noored välja, et soovivad vahetada kohustuse töötamise vastu, kuna on õppetöös ebaedukad või pole suutnud leida omale sobivat õppeasutust.

Kriminaalhooldusametnikul on raske toetada hariduslikku edasijõudmist ning siinkohal võiks abiks tulla noore elukoha KOV nii sobiva kooli leidmisel kui ka õpiabiga. Oma võimete piiratust on raske avalikult tunnistada isegi täiskasvanutel ning siinkohal on täiesti arusaadav, miks on osad noored otsustanud keelduda põhjendamast, miks nad ei täida kohustust omandada haridus.

4.3 Üldkasulik töö on noortele raske

Kuigi töö eesmärk ei olnud uurida noorte valmisolekut minna vanglasse karistust kandma, tuli põhjenduste analüüsimisel välja, et kaheksa noort olid ise valmis vanglasse minema. Vaid kahe noore kohta selgub kohtumäärusest põhjendus – ÜKT sooritamine oli arvatust raskem. ÜKT mittetäitmise põhjuste taga on enamasti hõivatus teiste kohustustega (töötamine, kool, vms) ning tervislikud põhjused, aga seda, miks ÜKT töökoht on arvatust raskem, andmetest välja ei tule. Oma kogemusest kriminaalhooldajana pakun sellele mitu võimalikku põhjendust. Esiteks – noored ei ole veel omandanud tööharjumust, kuna nad ei ole varem oma vanuse tõttu pidanud tööl käima. Töokeskkond erineb tuntavalt noortele seni tuttavast koolikeskkonnast, kus on olemas lapsed juhendavad täiskasvanud, kes motiveerivad neid raskusi ületama. Töokeskkonnas selline motiveeriv toetus puudub ning kui pakutav ÜKT osutubki üle jõu käivaks, ei pruugi ta saada eakohast toetust.

Teine põhjus siin taga võib olla ka see, et kui kriminaalhoolduses on noored täiskasvanutest eraldi (nendega tegelevad teised ametnikud), siis ÜKT töökohtades on täiskasvanud ja noored kriminaalhooldusalused koos. ÜKT tööandjad (kes on vabatahtlikud ega saa riigilt eraldi toetust selle eest, et nad ÜKT töökohti pakuvad) on harjunud, et nende juurde tulevad isikud, kes teavad, mis on nende kohustused ning ei vaja tööandja poolt eraldi lähenemist. Kui noor ei saa tööga hakkama, ei ole tööandaja kohustatud teda enda juurde tagasi võtma. Pealegi võib olla noore jaoks ka hirmutav, kui ta peaks töötama koos täisealistega, kes kõik on hetkel kehtiva kriminaalkaristusega. Kui muidu on seadustega kehtestatud tõkked, millised inimesed võivad oma töö kaudu noortega kokku puutuda (näiteks on keelatud seksuaalkurjategijatel ka vabatahtlikkuse raames teha tööd, kus nad alaealistega kokku puutuvad), siis ÜKT töökohtades see garantii puudub. ÜKT tööandja ei tea, millise kriminaalkaristusega inimesed tema juures tööd teevad ning sama ei tea ka teised ametnikud, kes sinna töökohabaasi ÜKT-lasi sooritama saadavad.

Kolmas põhjus võib siin taga olla, et puuduvad noortele sobivad ÜKT töökohad. ÜKT töökohtade leidmiseks teeb vanglateenistus palju koostööd omavalitsustega, kes enamasti pakuvad tavapärasel tööaegadel võimalust sooritada välitöid (nt haljastus) ning üldiseid hooldus- ja heakorratöid. Tööandjad ei soovi vastu võtta 15-aastast noormeest või tütarlast, kes ei tohi korraga töötada kauem kui 2-4 tundi (sõltuvalt koolikohustusest). Kui vanglateenistusel on sõlmitud leping kooliga, kus noor ise käib, siis ei soovi mõnikord see noor ise seal oma ÜKT-d sooritada, sest toob välja piinlikkuse momendi või on koht kuidagi kannatanuga seotud. On ka kogemus, kus noortekeskused on keeldunud ÜKT sooritajaid vastu võtmast, kuna noorel on uimastitega probleeme ning nad kardavad, et see probleem võib edasi teiste keskust külastavate noorte hulka. Sobiva töökoha leidmiseks peab kriminaalhooldusametnik nägema vaeva, et leida elukohale lähedal olev asutus, mis oma töö sisu poolest on ka noorele vastav. Mida väiksemad valikuvõimalused, seda keerulisem on noorel ka ÜKT-d teha.

4.4 Alkoholi ja narkootikumidega seotud probleemid

Lisakohustuste mittetäitmisel on domineerivamad alkoholi (34%) ja narkootikumide tarvitamise keelu rikkumised (38%). 23% noortel on probleemi alkoholikohustuse mittetäitmisega ning erakorralistest ettekannetest ei selgu alati kas ja kuidas on noor oma tegevust ametnikule põhjendanud. Selle taga võivad olla mitmed asjaolud –

- 1) oma vanusest tulenevalt ei oskagi noor tagantjärele analüüsida, miks ta antud rikkumise toime pani;
- 2) ta ei soovi ametnikule avaldada rikkumise põhjust, kuna neil ei ole ametniku rollikonflikti või millegi muu tõttu tekkinud usalduslikku suhet;
- 3) ta avaldas küll põhjenduse, kuid kohtumäärusesse see ei jõudnud.

Neil kordadel, kus on näha noorte selgitused, kerkivad esimesena üles sõltuvusprobleemid (26% alkoholiga rikkumisetega seotud põhjendused) ja 34% narkootikumide rikkumisega seotud põhjenduste puhul. Sõltuvusprobleemidele tuleb tõsist tähelepanu pöörata, sest uimastitarvitamine on üks retsidiivsuse suurimaid riskitegureid (Ahven jt 2018: 5).

Mõnes mõttes võib see ka selgitada, miks regressioonianalüüsi tulemusel on täiskasvanutel alaealistega võrreldes väiksem risk, et ametnik esitab taotluse ettepanekuga pöörata karistus täitmisele. Alkoholi ja narkootikumidega seotud ravivõimalusi on täiskasvanutele rohkem (nt Kainem ja Tervem Eesti, Lootuse Küla). Noortele suunatud asutused (nt Tallinna Laste Turvakeskus) on oma olemuslikult üles ehitatud nii, et võtavad vastu alaealisi, kes ei ole veel

omandanud põhiharidust. Põhiharidusega alaealine aga, kellel on sõltuvusprobleemid, ei saa abi ühestki eelnimetatud asutusest.

Alkoholi ja narkootikumide keelu rikkumise põhjendustest paistavad välja veel mõned noortele omased asjaolud. Nad põhjendavad oma teguviisi sellega, et on sõprade poolt mõjutatavad („tarvitasin kuna pakuti“, „ei oska öelda ei“), neil on kehvad probleemide lahendamise oskused (enne tarvitamist oli nende elus ebameeldiv sündmus) või ei mõelnud tagajärgedele (enne narkootikumide tarvitamist olid joonud alkoholi ja ei mõelnud enam tagajärgedele). Tagajärgedele mittemõtlemine, eakaaslaste survele allumine, kehvad probleemide lahendamise oskused on noortele iseloomulikud, kuna neil pole veel täielikult välja arenenud sisemine kontrollivõime (Loeber jt, 2012). Võimetus oma tegevuse tagajärgi ette näha või raskused ahvatlustele vastu panna ei ole seotud ainult alkoholi või narkootikumidega. See puudutab kõiki ahvatlevaid hüvesid – nt on noored põhjendanud välisriiki lahkumist sellega, et neile tehti pilet välja ning ei arvanud, et rikkumisel on tagajärjed nii tõsised. Noored vajavad abi enesekontrolli arendamiseks ning see võiks olla kriminaalhoolduse ülesanne.

4.5 Vanusest tulenev haavatavus kriminaalhoolduses

Veel üks asjaolu, mis kinnitab, et noored on kriminaalhoolduses on haavatavamas rühmas, on see, et nad paljuski sõltuvad oma perekonnast. Enamasti ei teeni noored ise sissetulekut ning nad elavad oma vanematekodus. Kui kodus on keerulised peresuhted, võib noor mõtlematuses kodust lahkuda ning sellega toime panna katseaja kohustuse rikkumise. Teine probleem seoses noore füüsilise elukohaga tekib siis, kui kohustuse täitmiseks peab noor kasutama transporti. Registreerimiskohustuse (või ÜKT) mittetäitmisel toovad noored sagedasema probleemina välja, et neil ei ole transporti, millega kohale tulla. Kahjuks ei selgu erakorralistest ettekannetest kui kaugele noor oma kohustust täitma minema peab. Vanglateenistuse andmetel on üle Eesti kokku 30 esindust, mis ei pruugi olla piisav. Võin tuua enda kogemuse, mil töötasin Viru vangla noorte kriminaalhooldusametnikuna. Esindus asus Tallinnas ning noored pidid registreerimiseks kohale sõitma üle Harjumaa. Loomulikult on Paldiskist või Kose vallast kohale tulla palju keerulisem kui Mustamäelt või Lasnamäelt. Töötutel noortel on probleem, et neil puudub raha transpordi jaoks ning töötavatel noortel on probleem, et nad peavad pikalt töölt puuduma. Sama mure puudutab ka koolikohustust täitvatel noortel, et nad peavad valima kooli või registreerimiskohustuse vahel – registreerimiskohustust on võimalik täita ainult tööpäeviti ja tööaegadel, kuna esindused on nädalavahetustel suletud. Võrreldes

täiskasvanutega on noored siinkohal tõesti haavatavamas seisus ning kriminaalhoolduse registreerimiskohustuse täitmist tasuks muuta viisil, mis arvestaks rohkem nii noore elukohta kui teisi tema elus olevaid teisi kohustusi. Töötamine ja õppimine on kuritegevusest eemaldumisel toetav tegur, kuid registreerimiskohustuse täitmisel on keerulisem neil, kes on juba tavapärasel tööaegadel kohustustega hõivatud.

4.6 Ametniku töös domineerib järelvalve tegija roll

Teooria sõnul on ametnikel tugev surve tõestada, et nad on ühiskonna turvalisuse tagamisel edukad (van Nijanatten ja Stevens 2012) ning see surve kandub üle nende klienditöösse. Sõltumata nende enesemääratlusest (järelvalveteostaja vs sotsiaaltöötaja) kipuvad nad kasutama rohkem karistuslike/negatiivseid meetmeid kui jõustamist, eriti olukordades kui noor korduvalt ei täida kohustusi (Ricks ja Eno Loudon, 2015). See ilmselt ka seletab, miks eelistavad nooremad ametnikud kasutada rohkem karistuslike meetmeid (Phelps, 2018), kuna on ebakindlamad oma tööskustes.

Erakorralisi ettekandeid ning noorte põhjendusi analüüsides hakkasid silma ametnike üpriski karmid reageerimismeetmed. Erakorraliste ettekannete puhul moodustasid kõige suurema hulga (36%) need ettekanded, kus ametnik tegi ettepaneku pöörata karistus täitmisele (37% esimese erakorralise ettekandega). Selle taga võib olla mitu seletust – nt kinnitab see nähtus teooriat, et ametnikud soovivad tõestada, et nad on ühiskonna turvalisuse tagamisel edukad ning hakkavad kasutama jõustamise asemel repressiivseid meetmeid.

Samas võib siin taga olla ka ametnike vähene ettevalmistus noortega töötamiseks, sest ametniku oskustest sõltub tema kriminaalhooldusalauste edukus oma kohustuste täitmisel. Kuigi justiitsministeeriumi määrusega kinnitatakse, milline erialane ettevalmistus on kriminaalhooldusametnikule vajalik, ei ole mõeldav, et kõigil ametnikel oleks ühesugused oskused, kogemused jne nii juriidilistes- kui sotsiaaltöö teemades. Seda erinevust aitaks vähendada korduvate ja kohustuslike koolituste pakkumine kriminaalhooldusametnikele.

Kui kriminaalhooldus 1998. aastal käivitati, koolitas esimesed ametnikud justiitsministeerium (Kuuse, 2001). Hiljem pidi kriminaalhooldusametnikuks soovijal olema sotsiaaltööalane või sotsiaalpedagoogiline kõrgharidus ning ta pidi sooritama justiitsministeeriumi juures kutseeksami. Kutseeksami sooritanu võis kandideerida maa- või linnakohtu

kriminaalhooldusametnikuks (ibid). Praegu sellist kutseeksami sooritamist või eraldi koolitusprogrammi läbimist ei ole, ka ei ole võimalik kriminaalhooldust õppida kõrval-erialana kõrgkoolis nagu näiteks on võimalik õppida lastekaitse eriala. Ametnik asub tööle ning lisaväljaõpe koolituste näol käib jooksvalt klienditöö kõrvalt. Seni tugineb alustav ametnik kriminaalhoolduse standardites antud juhiste või kasutab (võimalusel) vanemametniku abi. Kriminaalhoolduse standardid ei anna soovitusi, kuidas leida endas üheaegselt sotsiaaltöötaja ja järelevalveametniku tasakaal ning kasutada rikkumiste puhul jõustavaid meetodeid, vaid pigem suunab ametnikku kasutama jõulisi võtteid. Näiteks:

Kriminaalhoolduse standardid:

„Kui kriminaalhooldusalune, kes on süüdi mõistetud KarS § 424 järgi ja kellel on kriminaalhoolduse kontrollkohustusena alkoholi tarvitamise keeld, juhib käitumiskontrolli ajal sõidukit joobeseisundis või lubatud alkoholipiirmäära ületades, on kriminaalhooldusametnik kohustatud koostama kohtule erakorralise ettekande, milles tehakse ettepanek vangistuse täitmisele pööramiseks. Sama põhimõtte alusel reageeritakse rikkumisele ka juhul, kui kriminaalhooldusalune, kes on süüdi mõistetud KarS § 424 alusel ja kellel on täiendav kohustus mitte omada või tarvitada narkootilisi või psühhotroopseid aineid, juhib käitumiskontrolli ajal sõidukit narkojoobes.“ (Kriminaalhoolduse standardid, 2019: 28).

Korduv joobes juhtimine ei pea olema ametniku poolt sugugi aktsepteeritav, kuid selliste juhiste saamisel ei tule alustav ametnik selle pealegi, et ta võiks paluda kohtul (isiku nõusolekul) saata kriminaalhooldusalune hoopis alkoholi- või narkoravile. Joobes juhtimise põhjuste taga ei pruugi olla soov ühiskonnareeglitele mitte alluda, vaid tõsine sõltuvusprobleem, mille tagajärjel pole isik võimeline neist reeglitest kinni pidama ning sõltuvusravi läbimine vabaduses võib anda palju pikemaajalise tulemuse kui vangistus. Seetõttu on väga oluline, et ametnikule määratud juhtumid oleksid vastavuses nende pädevusega ning asutuses oleks töötajatele kättesaadavad juhendid ning parimate praktikate kogumid, et oma tööd võimalikult oskuslikult korraldada. Kriminaalhoolduse standardid püüavad olla selliseks ametnikku abistavaks juhiseks kirjeldades, millise kohtlemisvajadusega (kohtumiste sagedus, tegevused jms) süüdimõistetule kriminaalhooldust planeerida (sõltub riskihindamise tulemustest), kuid jääb noortega tegelevatele kriminaalhooldusametnikele väheseks, kuna standardijärgne kohtlemismudel alaealistele ja noortele süüdimõistetutele ei rakendu. Pealegi nagu eelpool näitena välja tõin, soovib standard liiga jõulist ja negatiivset sekkumisstrateegiat. Ricks ja Eno Louden (2015) järgi seabki selline lähenemine ametnikud ka asutusesiseselt väga tugeva surve alla ning nad võivad hakata kasutama enesele märkamatuult rohkem negatiivseid sekkumisstrateegiaid olukordades kus hooldusalune korduvalt ei täida

nõudeid (nt sagedam registreerimiskohustus). Sagedam registreerimiskohustus on küll vähem negatiivsem kui vanglaga ähvardamine või kohtu poole pöördumine. Positiivne meetod oleks arutada, kuidas tulevikus sarnaseid probleeme vältida. Vaid üksikud ametnikud valisid jõustamise meetodi kui hooldusalune kohustusi ei täitnud (ibid).

4.7 Kriminaalhooldaja ja noore omavaheline koostöö

Erakorraliste ettekannete kaudu saab küll teada kriminaalhooldusaluse rikkumise ning ametniku reageeringu (esitada erakorraline ettekanne), kuid see ei anna täit ülevaadet sellest, kuidas on kulgenud ametniku ja kliendi omavaheline koostöö. Uurimuses ei analüüsitud ametniku erakorralisi ettekandeid, vaid neile vastusena koostatud kohtumäärusi. Kohtumäärustes erines detailsus, millega ametnik senist koostööd kohtule edasi andis. Näiteks mõned ametnikud olid välja toonud selle, kui palju on noor kohal käinud ja mitu negatiivset (st tarvitamise tunnused puudusid) narkotesti tulemust on katseaja jooksul olnud. Rikkumiste kõrval paralleelselt katseaja positiivsete sündmuste kajastamine aitab noorel ka selgemini aru saada, mida ta on katseajal õigesti teinud. Ametniku positiivne suhtumine klienti on oluline, kuna aitab tõsta noore motivatsiooni täita temale määratud kohustusi (Aarten, 2019) ning vähendab riski negatiivsele isetäituvuslikule ennustusele (Gale-Bentz jt 2019). Positiivse suhte kujunemise võib ära rikkuda, kui ametnik reageerib noore käitumisele negatiivse meetodiga, eriti olukorras, kus noor ei pruugi täielikult aru saada, milles seisnes tema rikkumine. Andmestikust kerkis üles paar sellist näidet, mis panid kahtlema, kas ametniku valitud reageerimismeede toetab noore edasist koostööd.

Näiteks juhtum, mis lõppes erakorralise ettekandega, kuna noor jõudis kohale õigel päeval, kuid liiga hilja. Asendav ametnik ei viinud läbi temaga registreerimist, vaid leppis kokku uue aja järgmiseks hommikuks, mille noor ära unustas. Või teine juhtum (*isik nr 2*) – Noor sai kirjaliku hoiatuse, kuna lahkus luba küsimata välisriiki. Neli kuud hiljem esitas noor avalduse välisriiki lahkumiseks ning ametnik selle ka rahuldas. Kuna noor jättis välisriiki minemata, tegi ametnik talle selle eest teise kirjaliku hoiatuse. Mõlema juhtumi puhul tekib paratamatult küsimus, kas ametnik reageeris üle ning efektiivsem lähenemine oleks märgata noore pingutusi kohustuse täitmisel ning arutada, kuidas tulevikus neid vigu vältida, et ei hilinetaks kohtumistele. Samas tasub selle kõrval mõelda ka kliendikoormusele.

4.8 Ettepanekud

Seoses uurimustulemustega teen kriminaalhoolduse tõhusamaks muutmiseks omapoolsed ettepanekud:

1. **Tagada kriminaalhooldusametnikele süsteemne väljaõpe, mis käsitleb kaasaegseid ja positiivseid sekkumismeetmeid.** 2001. aastal kirjutas Kuuse, et alustatud on koostööd kõrgkoolide ja kutseõppeasutustega, et alustataks kriminaalhoolduse kui eriala õpetamisega sotsiaaltöökursuse raames. Toetan antud koostöö taaselustamist, et luua sotsiaaltöö kõrvale kriminaalhooldusametniku kõrvaleriala moodul. Kriminaalhoolduse kutse on väga laiahaardeline toimides korraga nii justiits- kui sotsiaalvaldkonnas ning seeläbi on ametnikule selles töös seatud väga kõrged ootused. Praegu toimub antud kutse väljaõpe ainult töökohal, kuid alustav ametnik peab samaaegselt teadma nii kriminaalõigust kui ka inimese arengupsühholoogiat. Tema ülesanne on rehabiliteerida vägivaldset isikut, liikluskurjategijat, narkootikumide levitajat jne ning samal ajal peab ta olema pädev koostama kohtule ettekannet, milles tehtud ettepanekud on seadustega vastavuses. Lisaks peavad tal olema oskused märgata riske, mis võivad takistada isikul kuritegelikult teelt loobumast; ta peab oskama ennast kehtestada viisil mis ei ole domineeriv ning jälgima, et ta suhtlusviis ei oleks liialt familiaarne. Kriminaalhooldusametnikud läbivad küll enamasti esimese tööaasta jooksul motiveeriva intervjuerimise koolituse, kuid sellest väljaõppest jääb väheks just õiguslikest küsimustest vaadates. Seetõttu on esimene soovitus luua kriminaalhooldusametniku kutseõppe võimalused.
2. **Noortega töötamisel peab ametnik olema läbinud eraldi väljaõppe,** kuna noored on justiitsüsteemis käsitletud eraldi rühmana, sest nad on haavatavamas seisus kui täiskasvanud. Seetõttu peab tagama, et nendega töötav ametnik oleks läbinud eraldi väljaõppe. Praegu on küll eraldi noorteüksus, kus töötavad ametnikud, kes tegelevad ainult noortega, kuid see ei tähenda, et need ametnikud on eelnevalt õppinud noorte arengupsühholoogiat või lapsesõbraliku õigusemõistmise metoodikat. See võib tekitada olukorra, et nende sõnavara ning valitud sekkumismeetmed on sobilikud pigem täiskasvanutele kui noortele. Noortele ebasobivate meetodite rakendamisega võib teha kasu asemel hoopis kahju.
3. **Koostada kriminaalhoolduse nõuete täitmise kohta noorele mõeldud juhend.** Kuna noored erinevad oma arengutasemelt täiskasvanutest, on neile juriidilise keele

arusaamine ning kõigi kohustuste meelde jätmine kriminaalhoolduses keeruline. Vaja on sellises formaadis teksti, mis on sõnastatud noorele arusaadavas keeles. Juhend, mis annab noorele ka nõu, mida teha kui ta unustab registreerimisaja, haigestub ÜKT sooritamise ajal jms. Loomulikult on kriminaalhooldaja ülesanne neid reegleid noorele tutvustada, kuid kuna ametnike võimed on erinevad, võib see omakorda mõjutada negatiivselt noore võimet kriminaalhoolduses kohustusi täita.

4. **Tagada noortele, kelle emakeel ei ole eesti keel, tõlgi kasutamise võimalus kriminaalhoolduses.**
5. **Võtta kasutusele automatiseeritud meetmed, mis abistavad kriminaalhooldusalustel pidada meeles neile olulisi kuupäevi ja eesmärke.** Sarnane süsteem on kasutuses Eesti meditsiinisüsteemis – kui hakkab lähenema eriarsti juurde broneeritud aeg, saab patsient selle kohta päev varem teate nii oma e-postile kui telefonile. Antud süsteem on üles ehitatud arusaamal, et inimesed kipuvad unustama ja segi ajama kuupäevi ning kellaaegu isegi olukordades, kus nad neid täita soovivad. Kriminaalhooldusalused seisavad sarnase probleemi ees. Positiivne näide automatiseeritud programmi kasutamisest on välja tuua USAs, kus kriminaalhooldusele suunatu saab võimaluse osaleda veebipõhises programmis MAPIT (*Motivational Assessment Program to Initiate Treatment*). Programm on suunatud uimastitarvitajatele eesmärgiga motiveerida neid osalema nii kriminaalhoolduses kui ka püsima kained. Kasutaja saab vabatahtlikult lisada programmi raames omale erinevaid eesmärke (nt osta mapp, kus hoida kõik kriminaalhooldusega seotud dokumendid koos; mine kriminaalhooldaja vastuvõtule ettemääratud ajal), mille kohta saab oma telefonile ja e-postile meeldetuletusteavitusi (Walters jt 2014).
6. **Vaadata kriitilise pilguga üle kriminaalhoolduse standardid ning koostada eraldi standardid noortega töötavatele ametnikule.** Lisaks põimida kriminaalhoolduse standarditesse erinevaid kaasuseid ning näiteid positiivsetest sekkumisviisidest, mis toetaks ametnikul oma töös olla järelevalve-sotsiaaltöötaja sünteesitud rollis. (*Nt kuidas tihedama registreerimiskohustuse rakendamisega kaasnevad vestlused, mis toetavad isikut tulevikus samadest vigadest hoiduma*).
7. **Sõltuvusprobleemidega seoses toime pandud rikkumiste puhul esmalt motiveerida isikut läbima sõltuvusvastane ravi, sotsiaalprogramm vms.** Sõltuvusprobleemidega isik võib oma rikkumisi toime panna selle tõttu, et ta ei ole

suuteline uimastitest hoiduma. Seetõttu vajab esmalt lahendamist tema sõltuvusprobleem ning alles seejärel saab keskenduda õiguskuulekale käitumisele.

8. **Vältida võimalusi, kus ühe ametniku otsusest sõltub ettepanek, kas karistus pöörata täitmisele või ei.** Luua asutusesisene süsteem, mille käigus kontrollitaks esmalt, kas on eelnevalt läbi proovitud kõik kergemad meetmed. Näiteks kriminaalhooldusametnikud peavad saama vanemametniku heakskiidu enne, kui soovivad teha ettepaneku pöörata karistus täitmisele. Tegemist ei oleks ka lihtsalt loa saamisega ettepaneku tegemiseks, vaid sellele peab eelnema ka kovisiooni stiilis arutelu, kus juhtum läbi vaadatakse ning arutatakse minevikus kasutatud praktikaid. Selline lisakontroll annab ametnikel võimaluse vaadata juhtumit uue nurga alt.
9. **Vangistuse täitmisele pööramine peab olema äärmuslik ja viimane meede.** Praeguse süsteemi puhul ei ole näha, et sotsiaalsüsteemi kaudu oleks kõik eelnevad sekkumismeetmed läbi proovitud. Süsteemi tuleb muuta viisil, et kui ametnik soovib pöörata alaealise karistust täitmisele, peab ta eelnevalt küsima kohalikult lastekaitset, milliseid mõjutusvahendeid ning sekkumismeetmeid neil noorele pakkuda on. Võib-olla abistab noort rohkem sotsiaalse rehabilitatsiooni (nt psühholoogi) teenuse kasutamine. Antud teenusele suunamise võimalused on KOVil, mitte kriminaalhooldusametnikul. Siinkohal tuleb kohustada ka lastekaitsetöötajat ilmuma kohtusse, kui toimub arutelu alaealise noore karistuse täitmisele pööramise kohta. Neil võib olla pakkuda olulist tugiressurssi alaealisele ja perele, millest kriminaalhooldaja ei pruugi teadlik olla. Praegu esindab alaealist last kohtus kaitsja, kuid tema on kaitsmisel keskendunud juriidilistele aspektidele ning ei ole kursis, milliste võimalused KOVil pakkuda on. Selle tühimiku täitmine võiks olla lastekaitsetöötaja ülesanne.
10. **Kohustada lastekaitsetöötajatel aktiivselt osalema alaealise kriminaalhooldusaluse toetamisel.** Lisaks pakkuda perele meetmeid, mis abistaks noorel kriminaalhoolduse kohustust täita (sh materiaalne tugi transpordipiletite näol, kui noor peab teise valda/linna sõitma; kohustada lapsevanemat katseajal osalema vanemlike oskusi arendavas programmis). Kuna KOV lastekaitsetöötaja on paremini kursis, millised õppeasutused kogukonnas on, saab lastekaitsetöötaja aidata leida kriminaalhooldusalusele sobilikku kooli ning kohustada vanemat last kooli nimekirja panema.
11. **Mitte lubada lisakohustuse rikkumise pärast karistust täitmisele pöörata.** Taoline luba võiks olla ainult olukordades, kui sellega koos ei peeta kinni põhikohustuste

täitmisest. Näiteks kui alkoholi tarvitamine takistab isikul registreerimiskohustust täita või kui alkoholi tarvitamisega kaasnes muu rikkumine.

12. Töötada välja standardpõhi, millega ametnik esitab neutraalsel kujul informatsiooni kohtusse. Neutraalsel viisil info edastamine on vajalik selleks, et vältida sekundaarse kriminaalse identiteedi süvendamist. Kohtumäärusest saab kriminaalhooldusalune ka omale koopia ning kui see on kirjutatud liiga negatiivses raamistikus, võib see muuta ka noore enda minapilti ning seab ohtu isetäituvusliku ennustuse.

13. Muuta ÜKT töökohad noortele eakohasemaks. Need kohad võiksid olla näiteks mõnes noortekeskuses ja võimaldada neil sooritada ÜKT sooritada mõne uue oskuse õppimisena. Kohustada omaavalitsusi pakkuma nende noortele ÜKT kohti.

4.9 Töö tugevused ja puudused ning soovitusel edasiseks uurimiseks

Töö tugevuseks saab lugeda uut teadmist noorte kriminaalhooldusaluste katseajanõuete rikkumistest ning neile antud põhjendustest. Töö toob välja, et noored vajavad erilist tähelepanu justitssüsteemis ka pärast süüdimõistvat kohtuotsust - nad vajavad tuge nii vastutuse võtmisel kui kohustuste täitmisel. Samas vajavad tuge ka noortega töötavad ametnikud, et kombineerida oma töös järelevalve ja sotsiaaltöö.

Töö puuduseks on väike valim – andmestikust on puudu need noored, kes olid arvel 2018. aastal ning kelle kohta ei olnud esitatud erakorralist ettekannet. Seetõttu ei selgu, milliseid katseajanõudeid on noortel raske täita, kuna töös käsitletakse ainult neid juhtumeid, kus noore selgitust on ametnik pidanud põhjendamatuks. Lisaks ei selgu praegu, mida kriminaalhooldusametnikud rikkumiste puhul veel teevad, kui nad otsustavad erakorralist ettekannet mitte esitada. Rikkumistele esitatud põhjendused pärinevad küll usaldusväärsest allikast, kuid on kohati isegi kahekordselt vahendatud ning seetõttu võib palju olulist informatsiooni kaduma minna.

Seetõttu soovitan tulevikus uuringut korrata laiema valimiga ning vaadelda ka neid noori, kelle katseaeg on lõppenud. Kindlasti tasub uurida noortelt otse, milliste kohustuste täitmine valmistas neile raskusi ning mis neid selle täitmisel aitas või aitaks.

KOKKUVÕTE

Ühiskonna turvalisuse tagamine on riigi jaoks oluline prioriteet ning kuriteoennetus mängib siin kesket rolli. Kuriteoennetus on laiahaardeline tegevus ning see peab olema ühelt poolt universaalne (st looma optimaalsed elamistingimused kõigile ühiskonnaliikmetele), kui ka spetsiifiline (mis raskendaks nii kuritegude toimepanemist kui ka tegeleks nendega, kes on juba süüteo toime pannud). Tähtis on, et karistusõiguses kasutatakse ennekõike selliseid meetmeid, mis vähendavad korduvkuritegevust (Justiitsministeerium, i.a.). Magistritöö eesmärk oli saada esmane ülevaade noorte katseaja nõuete rikkumistest, neile antud põhjendustest ning kriminaalhooldusametnike reageerimisviisidest erakorraliste ettekannete kaudu. Tööga sooviti leida, millised tegurid suurendavad riski, et ametnikud teevad erakorralises ettekandes ettepaneku pöörata tingimisi vangistus täitmisele. Uurimus viidi läbi kvantitatiivsete (kirjeldav statistika, binaarne logistiline regressioon, elukestuse analüüs) ja kvalitatiivse (temaatiline sisuanalüüs) uurimismeetodite kombineerimisel. Analüüsimiseks võeti need Viru Vangla noorteüksuse juhtumid, mille kohta 2018. aastal esitas kriminaalhooldusametnik erakorralise ettekande. Analüüsimisel kasutati süüdimõistvat kohtuotsust ja kohtumäärust, mis oli koostatud vastusena erakorralisele ettekandele.

Selgus, et 2018. aastal esitati noorteüksuses 217 erakorralist ettekannet, analüüsist jäi välja 39 ettekannet. Vaid viie ettekande esitamise põhjuseks ei olnud katseajanõuete rikkumine. Esimese erakorralise ettekande esitamise ajaks olid 43% (n=50) läbimas esimest kolmandiku neile määratud katseajast. Kõige rohkem oli ühele isikule esitatud 6 erakorralist ettekannet. Kõige sagedamini (82%) rikkusid noored registreerimiskohustust ning tihti oli registreerimiskohustuse rikkumisel rikutud ka mõnda muud kohustust. Lisakohustuste rikkumistest domineerisid uimastitega seotud rikkumised. Kõige sagedamini (36%) esitasid ametnikud kohtule ettepanekuks pöörata karistus täitmisele. Regressioonianalüüs näitas, et ametniku ettepanekut pöörata karistust täitmisele aitab ennustada toimiku tüüp (risk on suurem ÜKT toimiku puhul), varasem kriminaalkorras karistatud ning seda, kas isik on täisealine või alaealine. Noorte rikkumistele antud põhjendustest selgub, et neil esineb prosotsiaalne mõtteviis, kuid raskusi valmistab vastutuse võtmine, lisaks esineb alkoholi ja narkootikumide tarvitamisega seotud probleeme. Analüüsist ilmneb, et kriminaalhoolduses ei pöörata noorte kognitiivsetele võimetele piisavalt tähelepanu ning üldkasulik töö on noortele raske. Analüüsist ilmneb ka, et kriminaalhoolduse edukaks õnnestumiseks vajab tuge ka ametnik, et ta tuleks noorega töötamisel edukalt toime sotsiaaltöötaja ja järelevalveametniku kombineeritud rollis.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aalen, O., Borgan, Ø., Gjessing, S., ja Gjessing, H. (2008). *Survival and event history analysis : A process point of view*. New York: Springer Llc

Aarten, P. G. M. (2019). Exploring Probation Supervision Compliance in the Netherlands. *Law & Contemporary Problems*, 82(1), 227–251. Kasutatud 13.05.2019, <https://scholarship.law.duke.edu/lcp/vol82/iss1/10>

Aebi, M. F., ja Tiago, M. M. (2018). *SPACE I - 2018 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Strasbourg: Council of Europe. Kasutatud 20.04.2019, http://wp.unil.ch/space/files/2019/04/FinalReportSPACEI2018_190402.pdf

Ahven, A. (2019). Kuritegevuse ülevaade. *Kuritegevus Eestis 2018* (lk 7-12). Tallinn: Justiitsministeerium. Kasutatud 11.05.2019, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2018_viidetega_lisadele.pdf

Ahven, A., Roots, A., Sööt, M.-L. (2018). *Retsidiivsus Eestis 2017*. Tallinn: Justiitsministeerium. Kasutatud 27.04.2019, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/retsidiivsuse_estis_2017.pdf

Birmingham, P., ja Wilkinson, D. (2003). *Using research instruments: a guide for researchers*. London: RoutledgeFalmer

Blaikie, N. (2010). *Designing Social Research: The Logic of Anticipation*. Polity Press: Cambridge.

Blokland, A. A. J. ja Palmen, H. (2012). Criminal Career Patterns. R. Loeber, M. Hoeve, N. Wim Slot, P. H. van der Helm (toim), *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood: explanation, prevention and punishment* (lk 13-50). Surrey: Ashgate Publishing Ltd.

Brantingham, P. J. ja Faust, F. L. (1976). A Conceptual Model of Crime Prevention. *Crime and Delinquency*, 22 (284-296). <https://doi.org/10.1177/001112877602200302>

Brown, S. A., ja Sullivan, Y.W. (2016). Guidelines for Conducting Mixed-methods Research: An Extension and Illustration. Kasutatud 18.05.2019, <https://pdfs.semanticscholar.org/9848/5554a32a8ae3249fc6ed10a15ff20444e1f6.pdf>

Donker, G. A., Bulten, E., Thornberry, T. P., Matsuda, M. (2012). Explanations of offending. R. Loeber, M. Hoeve, N. Wim Slot, P. H. van der Helm (toim), *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood: explanation, prevention and punishment* (lk 77-104). Surrey: Ashgate Publishing Ltd.

Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord (12.01.2011). *Riigi Teataja I*, Kasutatud 08.02.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/112012011007?leiaKehtiv>

Farrall, S., ja Calverley, A. (2006). *Understanding Desistance from Crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Berkshire: Open University Press

Foucault, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. A Division of Random House, INC: New York.

Gale-Bentz, E., Goldstein, N. E. S., Cole, L. M., ja Durham, K. (2019). Impact of community-based provider reports on juvenile probation officers' recommendations: Effects

of positive and negative framing on decision making. *Law and Human Behavior*, 43(2), 193-204. <http://dx.doi.org/10.1037/lhb0000321>

Haney, C. (2011). The Contextual revolution in psychology and the question of prison effects. A. Liebling ja S. Maruna (toim), *The Effects of Imprisonment* (lk 66-93). New York: Routledge

Harvey, J. (2011). Crossing the Boudnary: The Transition of Young Adults into Prison. A. Liebling ja S. Maruna (toim), *The Effects of Imprisonment* (lk 232-254). New York: Routledge

Hildebrand, M., Hol, A. M., & Bosker, J. (2013). Predicting probation supervision violations. *Psychology, Public Policy, and Law*, 19(1), 114-125. <http://dx.doi.org/10.1037/a0028179>

Hudson, B. (2002). Punishment and Control. M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (toim), *The Oxford Handbook of Criminology* (lk 233-263). New York: Oxford University Press Inc.

Huang, R. (2016). *RQDA: R-based Qualitative Data Analysis. R package version 0.2-8*. Kasutatud 03.03.2019, <http://rqda.r-forge.r-project.org/>

Irwin, J. ja Owen, B. (2011). Harm and the contemporary prison. A. Liebling ja S. Maruna (toim), *The Effects of Imprisonment* (lk 94-117). New York: Routledge

Justiitsministeerium, (i.a.) *Mis on kuriteoennetus?* Kasutatud 10.04.2019, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/mis-kuriteoennetus>

Justiitsministeerium. (2019a). Kuritegevuse ülevaade. *Kuritegevus Eestis 2018* (lk 79-106). Kasutatud 11.05.2019, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2018_viidetega_lisadele.pdf

Justiitsministeerium. (2019b). *Vastus pöördumisele, 11-8/2808-2*, 16.05.2019.

Karistusseadustik (13.03.2019). *Riigi Teataja I*, Kasutatud 13. märts 2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>

Kask, K. (2001). Kriminaalhoolduse kvaliteedi mõõtmine: väljundina tulemuspalk. *Sotsiaaltöö* (1).

Kikas, L., Kulo, K., Lilleleht, A., Meho, K., Oja, M., Pae, A., Peemot, P., Tükk, M. (2016). Töö noorte kriminaalhooldusalustega. *Vanglateenistuse aastaraamat 2015* (lk 55-63). Kasutatud 05.03.2019.a. https://issuu.com/vanglateenistus/docs/vanglaameti_aastaraamat_veeb

Kriminaalhooldusametniku täiendavate kvalifikatsiooninõuete kehtestamine ning tööülesannete loetelu, mille täitmisel ei pea ametnikul olema vastavat rakenduslikku või akadeemilist kõrgharidust (10.09.2013). *Riigi Teataja I*, Kasutatud 20.03.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/110092013007?leiaKehtiv>

Kriminaalhooldusseadus (13.03.2019). *Riigi Teataja I*, Kasutatud 20.03.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/12744437?leiaKehtiv>

Kriminaalmenetluse seadustik (13.03.2019). *Riigi Teataja I*, Kasutatud 20.03.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032019007?leiaKehtiv>

Kuuse, R. (2001). Kriminaalhooldus Eestis. *Sotsiaaltöö*, (5), 39-42.

Kury, H. (2017). Community Crime Prevention and Punishment. J. A. Winterdyk (toim), *Crime Prevention; International Perspectives, Issues, and Trends* (lk 179-208). Boca Raton: CRC Press

Lagerspetz, M. (2017). *Ühiskonna uurimise meetodid*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.

Langbein, J. H. (1976). The Historical Origins of the Sanction of Imprisonment for Serious Crime. *The Journal of Legal Studies* (1), 35-60. Kasutatud 13.04.2019 https://law.yale.edu/system/files/documents/pdf/Faculty/Langbein_The_Historical_Origins_of_the_Sanction_of_Imprisonment.pdf

Lapadat, J. (2010). Thematic analysis. A. J. Mills, G. Durepos ja E. Wiebe (toim), *Encyclopedia of case study research* (lk 926-927). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. doi: 10.4135/9781412957397.n342

Liiv, Ü-N. (2012). Kohtute poolt määratud lisakohustused, kriminaalhooldusalluste poolt toime pandud lisakohustuste rikkumised ning kohtuniku otsuse ja kriminaalhooldusametniku ettepaneku kooskõlalisus maakohutute praktika näitel perioodil 2007-2011. Magistratöö. Tartu Ülikool, õigusteaduskond.

Loeber, R., Hoeve, M., Wim Slot, N., van der Laan, P. H. (2012). Introduction. R. Loeber, M. Hoeve, N. Wim Slot, P. H. van der Helm (toim), *Persisters and Desisters in Crime from Adolescence into Adulthood: explanation, prevention and punishment* (lk 1-12). Surrey: Ashgate Publishing Ltd.

Markina, A. (2018). *Young ex-offenders and recidivism. Estonia*. Kasutatud 04.05.2019. <http://www.promise.manchester.ac.uk/wp-content/uploads/2019/03/Individual-case-study-Estonia-Young-ex-offenders.pdf>

MacCormick, A. (1950). The Prison's Role in Crime Prevention. *Journal of Criminal Law and Criminology* 41(1), 36-48. Kasutatud 11.03.2019 <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3752&context=jclc>

MacKenzie, D. L. (2000). Evidence-Based Corrections: Identifying What Works. *Crime & Delinquency*, (46), 457-471. <https://doi.org/10.1177/0011128700046004003>

Marks, D. F., ja Yardley, L. (2004). Content and thematic analysis. F.D. Marks ja L. Yardley (toim), *Research methods for clinical and health psychology* (lk 56-68). London: SAGE Publications, Ltd doi: 10.4135/9781849209793

McKim, C. A. (2017). The Value of Mixed Methods Research: A Mixed Methods Study. *Journal of Mixed Methods Research*, 11(2), 202-222. <https://doi.org/10.1177/1558689815607096>

McNeill, F., Farrall, S., Lightowler, C., ja Maruna, S. (2012). *How and why people stop offending: discovering desistance*. Institute for Research and Innovation in Social Services. Kasutatud 14.02.2019, <http://eprints.gla.ac.uk/79860/1/79860.pdf>

van Nijnatten, C., ja Stevens, G. (2012). Juvenile Participation in Conversations With Probation Officers. *International Journal of Offender Therapy & Comparative Criminology*, 56(4), 483-499. <https://doi.org/10.1177/0306624X11399872>

NeMoyer, A., Brooks Holliday, S., Goldstein, N. E. S., & McKitten, R. L. (2016). Predicting probation revocation and residential facility placement at juvenile probation review

hearings: Youth-specific and hearing-specific factors. *Law and Human Behavior*, 40(1), 97-105. <http://dx.doi.org/10.1037/lhb0000162>

Pere, A., Tamm, K., Salla, J., Kärner, M. (2017). *Karistusseadustiku muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse (alaealiste õigusrikkujatele kohtlemise muutmise) eelnõu seletuskiri*. Kasutatud 12.02.2019, [https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/56a447c6-1e2a-4243-a488-4647f80062eb/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20\(alaealiste%20%C3%B5igusrikkujate%20kohtlemise%20muutmise\)](https://m.riigikogu.ee/tegevus/eelnoud/eelnou/56a447c6-1e2a-4243-a488-4647f80062eb/Karistusseadustiku%20muutmise%20ja%20sellega%20seonduvalt%20teiste%20seaduste%20muutmise%20seadus%20(alaealiste%20%C3%B5igusrikkujate%20kohtlemise%20muutmise))

Phelps, M. S. (2018). Ending Mass Probation: Sentencing, Supervision, and Revocation. *Future of Children*, 28(1), 125–146. Kasutatud 23.04.2019, <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1179164.pdf>

Raynor, P., Ugwu-dike, P., ja Vanstone, M. (2014). The impact of skills in probation work: A reconviction study. *Criminology & Criminal Justice: An International Journal*, 14(2), 235–249. Kasutatud 22.04.2019, <https://gov.wales/sites/default/files/publications/2018-06/submission-commission-justice-wales-professor-peter-raynor-c-the-impact-of-skills-in-probation.pdf>

Ricks, E. P., & Eno Loudon, J. (2015). The relationship between officer orientation and supervision strategies in community corrections. *Law and Human Behavior*, 39(2), 130-141. <http://dx.doi.org/10.1037/lhb0000098>

Riigikontroll. (2019). *Auditite plaan. Kriminaalhoolduse tulemuslikkus*. Kasutatud 21.04.2019. <https://www.riigikontroll.ee/Auditeeritavaile/Audititeplaan/tabid/120/AuditId/430/language/et-EE/Default.aspx>

Sherman, L. W., Gottfredson, D. C., MacKenzie, D. L., Eck, J., Reuter, P. Bushway, S. D. (1998) Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. *Research in Brief*, National Institute of Justice, Washington, DC: US Department of Justice.

Schreier, M. (2014). Qualitative content analysis. In Flick, U. *The SAGE handbook of qualitative data analysis* (170-183). London: SAGE Publications Ltd.

Shwalbe, G. S. ja Maschi, T. (2008). Investigating Probation Strategies with Juvenile Offenders: The Influence of Officers' Attitudes and Youth Characteristics. *Law & Human Behaviour* 33, 357–367, DOI: 10.1007/s10979-008-9158-4

Statistikaamet (2019). Ettekanded kriminaalhooldusaluste kohta, 31. detsember (1998-2014). Kasutatud 22.11.2018, <http://andmebaas.stat.ee/Index.aspx?lang=et&DataSetCode=Js26>

Toodring, L.-M. (2015). *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteenustes*. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Turu-uuringute AS. (2019). Vanglate sisekliima uuring, sügis 2018. Kasutatud 14.04.2019, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/vanglate_sisekliima_uuring_2018.pdf

Tüllinen, K. (2018). Kriminaalhooldus. *Kuritegevus Eestis 2017* (lk 116-124.). Tallinn: Justiitsministeerium.

Tüllinen, K. ja Solodov, S. (2019). Kriminaaljustiitsüsteem: Karistuse kandmine ja jätkutugi. *Kuritegevus Eestis 2018* (lk 52-57). Tallinn: Justiitsministeerium

Vangistusseadus (09.03.2018). Riigi Teataja I, Kasutatud 08.02.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/12772547?leiaKehtiv>

Vanglateenistus. (2019a). *Kriminaalhoolduse standardid*. Kasutatud 20.04.2019.a. https://www.vangla.ee/sites/www.vangla.ee/files/elfinder/dokumendid/krh_standardid_muudetud_marts_2019.pdf

Vanglateenistus. (2019b). Statistika. *Vanglateenistuse aastaraamat 2018* (lk 40-48). Kasutatud 05.03.2019,

https://www.vangla.ee/sites/www.vangla.ee/files/elfinder/dokumendid/vanglateenistuse_aastaraamat_2018.pdf

Vanglateenistuse koduleht. (i.a., a) *Taasühiskonnastamine*. Kasutatud 05.03.2019,

<https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/taasuhiskonnastamine>

Vanglateenistuse koduleht. (i.a., b) *Vangistuse kulud*. Kasutatud 05.03.2019, <https://www.vangla.ee/et/uudised-ja-arvud/vangistuse-kulud>

Vanglateenistuse koduleht (i.a., c) *Kriminaalhooldus*. Kasutatud 05.03.2019. <https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/kriminaalhooldus>

Vartla, K. (2018) *Kriminaalhooldus. Kas hüve üksnes süüdimõistetutele?* Bakalaureusetöö. Tallinna Tehnikaülikool, majandusteaduskond.

Üldkasuliku töö ettevalmistamise, täitmise ja järelevalve kord (30.12.2016), *Riigi Teataja I*, Kasutatud 08.02.2019, <https://www.riigiteataja.ee/akt/13067721?leiaKehtiv>

Walters, S. T., Ondersma, S. J., Ingersoll, K. S., Rodriguez, M., Lerch, J., Rossheim, M. E., & Taxman, F. S. (2014). MAPIT: Development of a web-based intervention targeting substance abuse treatment in the criminal justice system. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 46(1), 60–65. doi: 10.1016/j.jsat.2013.07.003

Woolley, C. M. (2009). Meeting the Mixed Methods Challenge of Integration in a Sociological Study of Structure and Agency. *Journal of Mixed Methods Research*, 3(1), 7–25. <https://doi.org/10.1177/1558689808325774>

Lisa 1 Kohtuotsuste ja -määruste kodeerimisjuh

Jrk	Tunnus	Selgitus tunnuse kohta	Tunnuse tüüp	Muutuja tekst	Muutuja selgitus
Tunnused isiku kohta					
1	Isiku ID	Kordumatu number			
2	Vanuse Kategooria		Kategooria	Alaealine Täisealine	Kuni 17-aastased, k.a.
3	Sünniaeg	Isiku sünniaeg (isikukoodist)	Kuupäev		
4	Vanus s. ajal	Vanus süüdimõistmise ajal	Number		
5	Kohtuotsus	Süüdimõistva otsuse kohtulahendi number			
6	Keel	Kui kohtulahenditest ei ole otse välja toodud, mis on isiku emakeel, siis vaadata ka seda, kas on kasutatud mõne erakorralise ettekande juures tõlki.	Kategooria	Eesti Muu keel	
7	Varem karistatud	Kas on varem kriminaalkorras karistatud	Kategooria	Jah Ei	
8	KrimKarArv	Märkida varasemate kriminaalkaristuste arv	Number		
9	Varasem süü	Märkida varasema rikkumise liik. Valida üks.	Kategooria	Isikuvastased süüteod Seksuaalkuriteod Narkootikumidega seotud süüteod Varavastane kuritegu Avaliku rahu vastased süüteod Liiklussüüteod Mujal nimetamata Mitu eri liiki Teadmata	KarS §113-140 KarS § 141-147; 175-179 KarS § 183-191 KarS §199-230 KarS §255-279 KarS §422-430 Märkida juhul, kui ei lähe ühegi teise kategooria alla Märkida juhul kui korraga sobiks mitme ülaltoodud kategooria alla Märkida juhul, kui ei selgu, mis tüüpi rikkumine oli
10	Haridus	Märkida isiku haridustase süüdimõistmise ajal. Vajadusel täiendada erakorralisest ettekandest saadud infost, mis viitab sellele, milline haridustase süüdimõistmise ajal oli.	Kategooria	Algharidus Põhiharidus Keskharidus Kesk-eri haridus Kõrgharidus Teadmata	Isikul ei ole põhiharidust

11	Hõive	Märkida isiku hõivatus süüdimõistmise ajal. Valida üks.	Kategooria	Õpilaine	
				Töötab	Valida ka siis, kui töötab mitteametlikult.
				Töötab ja õpib	
				Tegevusetu	
				Kinnipidamisasutuses	
				Teadmata	
Tunnused süüdimõistva otsuse kohta					
Jrk	Tunnus	Selgitus tunnuse kohta	Tunnuse tüüp	Muutuja tekst	Muutuja selgitus
12	Isikute arv otsuses	Selgitamaks välja, kas isik pani rikkumised toime grupis või üksinda.	Number		
13	Alaealised otsuses	Märkida mitu alaealist oli grupis	Number		
14	Otsuse kuupäev		Kuupäev		
15	Otsuse jõustumise päev		Kuupäev		
16	Süüdimõistmise alus	Märkida, millises rikkumises on isik süüdi mõistetud. Valida üks.	Kategooria	Isikuvastased süüteod	KarS §113-140
				Seksuaalkuriteod	KarS § 141-147; 175-179
				Narkootikumidega seotud süüteod	KarS § 183-191
				Varavastane kuritegu	KarS §199-230
				Avaliku rahu vastased süüteod	KarS §255-279
				Liiklussüüteod	KarS §422-430
				Mujal nimetamata	Märkida juhul, kui ei lähe ühegi teise kategooria alla
				Mitu eri liiki	Märkida juhul kui korraga sobiks mitme ülaltoodud kategooria alla
				Teadmata	Märkida juhul, kui ei selgu, mis tüüpi rikkumine oli
17	Kokkulepe	Kas toimus üldmenetlus või oli kokkuleppemenetlus.	Kategooria	Kokkuleppemenetlus	
				Lühimenetlus	
				Tavamenetlus	
18	Kohtupiirkond		Kategooria	Harju maakohus	
				Viru maakohus	
				Tartu maakohus	
				Pärnu maakohus	

Tunnused karistusliigi/mõjutusvahendi kohta				
Jrk	Tunnus	Selgitus tunnuse kohta	Tunnuse tüüp	Muutuja tekst
19	Kohustuseliik	Milline kohustus isikule kohtu/prokuratuuri poolt on määratud?	Kategooria	Käitumiskontroll
				Üldkasulik töö
				KrMS ÜKT
				Väärteo ÜKT
				Käitumiskontroll (šokivangistusega)
				Käitumiskontroll elektroonilise valvega
				Käitumiskontroll mõjutusvahendina
				Vangistus
20	Vangis kuus	Märkida arv, mitu kuud pidi isik reaalsest vangistuses olema. Kui ei pidanud, jätta lahter tühjaks.	Number	
21	TEV otsuse number	Vanglast ennetähtaegselt vabanemise kohtuotsuse nr. (Kui isikut selle otsusega ei vabastatud, jätta otsus kõrvale ning selle kohta andmeid ei kogu.)	Tekst	
22	TEV otsuse kuupäev		Kuupäev	
23	TEV otsuse jõustumine		Kuupäev	
24	ÜKT tunnid	Märkida määratud üldkasuliku töö tundide arv	Number	
25	Karistuse pikkus	Märkida see aeg, mis jäi tingimisi kanda. Andmete kogumise lihtsustamiseks on kolm lahtrit eraldi, sõltub kuidas kohtuotsuses on aeg märgitud. Ei ole oluline, kas märkida 18 kuud või 1 aasta ja 6 kuud, oluline, et kolme lahtri summa kokku annab kogu määratud karistusaja pikkuse.	Number	Karistuse aastad
			Number	Karistuse kuud
			Number	Karistuse päevad
26	Katseaja pikkus	Märkida katseaja pikkus. Kolme lahtri summa peab kokku andma kogu katseaja pikkuse.	Number	Karistuse aastad
			Number	Karistuse kuud
			Number	Karistuse päevad
27	Katseaja alguse kuupäev	Märkida kui määratud eraldi kohtuotsuses katseaja kuupäev. Kui ei ole, siis kasutada kohtuotsuse jõustumise kuupäeva.	Kuupäev	
28	Katseaja lõpu kuupäev	Märkida katseaja lõpu kuupäev	Kuupäev	
29	Lisakohustus: Heastada	Kas on määratud lisakohustus - heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks.	Kategooria	Jah
				Ei
30	Lisakohustus: Alkoholi	Kas on määratud lisakohustus – alkoholi tarvitamise keeld	Kategooria	Jah
				Ei
31	Lisakohustus: Narko	Kas on määratud lisakohustus – narkootiliste ja psühhotroopsete ainete omamise ja tarvitamise keeld.	Kategooria	Jah
				Ei
32	Lisakohustus: Relv	Kas on määratud lisakohustus – mitte omama, kandma ja kasutama relva	Kategooria	Jah
				Ei

33	Lisakohustus: Töö	Kas on määratud lisakohustus – asuda tööle või võtta arvele tööle töötukassas.	Kategooria	Jah Ei
34	Lisakohustus: Kool	Kas on määratud lisakohustus – omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtjaks	Kategooria	Jah Ei
35	Lisakohustus: Ravi	Kas on määratud lisakohustus – alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
36	Lisakohustus: Ülalpidada	Kas on määratud lisakohustus – täita ülalpidamiskohustust	Kategooria	Jah Ei
37	Lisakohustus: Suhtlus	Kas on määratud lisakohustus – mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega.	Kategooria	Jah Ei
38	Lisakohustus: Programm	Kas on määratud lisakohustus – läbida sotsiaalprogramm	Kategooria	Jah Ei
39	Lisakohustus: Elektrooniline valve	Kas on määratud lisakohustus – alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
40	Lisakohustus: muu	Kas on määratud muu lisakohustus, aga ei ole eelnevalt nimetatud.	Kategooria	Jah Ei
41	Elektroonilise valve pikkus	Märkida, mitu kuud on isikul kohustus alluda elektroonilisele valvele (kui isikul on vastav lisakohustus)	Number	

Tunnused erakorralise ettekande kohta				
Jrk	Tunnus	Selgitus tunnuse kohta	Tunnuse tüüp	Muutuja tekst
42	EE järjekorra number	Mitmes erakorraline ettekanne see isikule selle kohtuotsuse raames on. Ei oma tähtsust, kas erakorraline ettekanne on tehtud varem kui 2018. aasta	Number	
43	EE lahendi number		Tekst	
44	EE esitamise kuupäev	Märkida erakorralise ettekande kinnitamise või esitamise number. Kui see ei ole teada, siis märkida kohtulahendi kuupäev.	Kuupäev	
45	Rikkumine: Elukoht	Kas erakorralise ettekande esitamise põhjusena on toodud: Ei ela kohtu määratud alalises elukohas?	Kategooria	Jah Ei
46	Rikkumine: Registreerimine	Kas rikutud kohustust: ilmuma kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele.	Kategooria	Jah Ei
47	Rikkumine: Andmed	Erakorralise ettekande esitamise põhjuseks rikkumine: alluma kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta.	Kategooria	Jah Ei
48	Rikkumine: 15 päeva	Erakorralise ettekande esitamise põhjuseks rikkumine: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks	Kategooria	Jah Ei
49	Rikkumine: Vahetamine	Erakorralise ettekande esitamise põhjuseks rikkumine: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks.	Kategooria	Jah Ei

50	Rikkumine: Riik	Erakorralise ettekande esitamise põhjuseks rikkumine: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.	Kategooria	Jah Ei
51	Rikkumine: Lisakohustus – Heastama	Kas on rikutud lisakohustus – heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks.	Kategooria	Jah Ei
52	Rikkumine: Lisakohustus – Alkohol	Kas on rikutud lisakohustust – alkoholi tarvitamise keeld	Kategooria	Jah Ei
53	Rikkumine: Lisakohustus – Narko	Kas on rikutud lisakohustust – narkootiliste ja psühhotroopsete ainete omamise ja tarvitamise keeld.	Kategooria	Jah Ei
54	Rikkumine: Lisakohustus – Relv	Kas on rikutud lisakohustust – mitte omama, kandma ja kasutama relva	Kategooria	Jah Ei
55	Rikkumine: Lisakohustus – Töö	Kas on rikutud lisakohustust – asuda tööle või võtta arvele tööle töötukassas.	Kategooria	Jah Ei
56	Rikkumine: Lisakohustus – Kool	Kas on rikutud lisakohustust – omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtajaks	Kategooria	Jah Ei
57	Rikkumine: Lisakohustus – Ravi	Kas on rikutud lisakohustust – alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
58	Rikkumine: Lisakohustus – Ülalpidada	Kas on rikutud lisakohustust – täita ülalpidamiskohustust	Kategooria	Jah Ei
59	Rikkumine: Lisakohustus – Suhtlus	Kas on rikutud lisakohustust – mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega.	Kategooria	Jah Ei
60	Rikkumine: Lisakohustus – Programm	Kas on rikutud lisakohustust – läbida sotsiaalprogramm	Kategooria	Jah Ei
61	Rikkumine: Lisakohustus – elektrooniline valve	Kas on rikutud lisakohustust – alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
62	Rikkumine: Lisakohustus: muu	Kas on rikutud muud lisakohustust, aga ei ole eelnevalt nimetatud.	Kategooria	Jah Ei
63	Ei olnud rikkumine	Erakorralise ettekande esitamise põhjuseks ei olnud rikkumine	Kategooria	Jah Ei
64	Ametniku taotlus	Millise ettepaneku esitab ametnik erakorralise ettekandes.	Kategooria	Pikendada katseaega Pöörata täitmisele Täiendavad kohustusi Muuta mõjutusvahendi liiki Kergendada kohustusi

				Pikendada katseaega ja määrata täiendavaid kohustusi
65	Taotlus: pikendamise aeg	Märkida kuudes kui palju taotleb ametnik katseaja pikendamist	Number	
66	Taotlus: Lisakohustus – Heastama	Kas on rikutud lisakohustus – heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks.	Kategooria	Jah Ei
67	Taotlus: Lisakohustus – Alkohol	Kas on rikutud lisakohustust – alkoholi tarvitamise keeld	Kategooria	Jah Ei
68	Taotlus: Lisakohustus – Narko	Kas on rikutud lisakohustust – narkootiliste ja psühhotroopsete ainete omamise ja tarvitamise keeld.	Kategooria	Jah Ei
69	Taotlus: Lisakohustus – Relv	Kas on rikutud lisakohustust – mitte omama, kandma ja kasutama relva	Kategooria	Jah Ei
70	Taotlus: Lisakohustus – Töö	Kas on rikutud lisakohustust – asuda tööle või võtta arvele tööle töötukassas.	Kategooria	Jah Ei
71	Taotlus: Lisakohustus – Kool	Kas on rikutud lisakohustust – omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtajaks	Kategooria	Jah Ei
72	Taotlus: Lisakohustus – Ravi	Kas on rikutud lisakohustust – alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
73	Taotlus: Lisakohustus – Ülalpidada	Kas on rikutud lisakohustust – täita ülalpidamiskohustust	Kategooria	Jah Ei
74	Taotlus: Lisakohustus – Suhtlus	Kas on rikutud lisakohustust – mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega.	Kategooria	Jah Ei
75	Taotlus: Lisakohustus – Programm	Kas on rikutud lisakohustust – läbida sotsiaalprogramm	Kategooria	Jah Ei
76	Taotlus: Lisakohustus – elektrooniline valve	Kas on rikutud lisakohustust – alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
77	Taotlus: Lisakohustus: muu	Kas on rikutud muud lisakohustust, aga ei ole eelnevalt nimetatud.	Kategooria	Jah Ei
78	Taotlus: Elektroonilise valve pikkus	Märkida kuudes, kui palju ametnik elektroonilist valvet taotleb	Number	
79	Kohtuniku otsus	Millise otsuse kohtunik tegi?	Kategooria	Pikendada katseaega Pöörata täitmisele Täiendavad kohustusi Muuta mõjutusvahendi liiki Kergendada kohustusi

80	Pikendamine kuudes	Märkida kuude arv, palju kohtunik otsustas pikendada katseaega?	Number	
81	Kas kohtunik rahuldab taotluse	Kas kohtuniku otsustas rahuldada ametniku taotluse täielikult? NB! Jätkata andmestiku täitmisega ja märkida täpselt, mida kohtunik otsustas	Kategooria	Jah Ei
82	Otsus: Lisakohustus – Heastama	Kas määrati lisakohustus – heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks.	Kategooria	Jah Ei
83	Otsus: Lisakohustus – Alkohol	Kas määrati lisakohustust – alkoholi tarvitamise keeld	Kategooria	Jah Ei
84	Otsus: Lisakohustus – Narko	Kas määrati lisakohustust – narkootiliste ja psühhotroopsete ainete omamise ja tarvitamise keeld.	Kategooria	Jah Ei
85	Otsus: Lisakohustus – Relv	Kas määrati lisakohustust – mitte omama, kandma ja kasutama relva	Kategooria	Jah Ei
86	Otsus: Lisakohustus – Töö	Kas määrati lisakohustust – asuda tööle või võtta arvele tööle töötukassas.	Kategooria	Jah Ei
87	Otsus: Lisakohustus – Kool	Kas määrati lisakohustust – omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtajaks	Kategooria	Jah Ei
88	Otsus: Lisakohustus – Ravi	Kas määrati lisakohustust – alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
89	Otsus: Lisakohustus – Ülalpidada	Kas määrati lisakohustust – täita ülalpidamiskohustust	Kategooria	Jah Ei
90	Otsus: Lisakohustus – Suhtlus	Kas määrati lisakohustust – mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega.	Kategooria	Jah Ei
91	Otsus: Lisakohustus – Programm	Kas määrati lisakohustust – läbida sotsiaalprogramm	Kategooria	Jah Ei
92	Otsus: Lisakohustus – elektrooniline valve	Kas määrati lisakohustust – alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah Ei
93	Otsus: Lisakohustus: muu	Kas määrati muu lisakohustust, mida ei ole eelnevalt nimetatud.	Kategooria	Jah Ei
94	Sooritatud ÜKT tunnid	Kui isikule oli määratud ÜKT tunnid, siis märkida kui palju tunde oli sooritanud erakorralise ettekande tegemise ajaks.	Number	
95	Sooritamata ÜKT tunnid	Kui isikule oli määratud ÜKT tunnid, siis märkida kui palju tunde oli jäänud sooritamata erakorralise ettekande tegemise ajaks.	Number	
Täiendavad tunnused kriminaalhoolduse kohta				
Jrk	Tunnus	Selgitus tunnuse kohta	Tunnuse tüüp	Muutuja tekst
96	Rikkumisi enne erakorralist ettekannet	Kas ettekandest selgub, et enne erakorralise ettekande esitamist oli veel katseaja nõuete rikkumisi?	Kategooria	Jah Ei
97	Rikkumiste arv	Märkida rikkumiste arv, mis oli enne erakorralist ettekannet.	Number	

98	Ametniku reaktsioon1	Märkida, milline oli ametniku reaktsioon rikkumisele	Kategooria	Suuline hoiatus
				Kirjalik hoiatus
				Muu
99	Rikkumise1 aeg	Märkida kuupäev, millal toimus esimene rikkumine, mis ei lõppenud erakorralise ettekandega	Kuupäev	
100	Reaktsiooni1 aeg	Märkida kuupäev, millal ametnik tegi otsuse rikkumise reageerimise kohta	Kuupäev	
101	Rikkumine1: Elukoht	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: elada kohtu määratud alalises elukohas?	Kategooria	Jah
				Ei
102	Rikkumine1: Registreerimine	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele.	Kategooria	Jah
				Ei
103	Rikkumine1: Andmed	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: alluda kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitama talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta.	Kategooria	Jah
				Ei
104	Rikkumine1: 15 päeva	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks	Kategooria	Jah
				Ei
105	Rikkumine1: Vahetamine	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks.	Kategooria	Jah
				Ei
106	Rikkumine1: Riik	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.	Kategooria	Jah
				Ei
107	Rikkumine1: Lisakohustus – Heastama	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks.	Kategooria	Jah
				Ei
108	Rikkumine1: Lisakohustus – Alkohol	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – alkoholi tarvitamise keeld	Kategooria	Jah
				Ei
109	Rikkumine1: Lisakohustus – Narko	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – narkootiliste ja psühhotroopsete ainete omamise ja tarvitamise keeld.	Kategooria	Jah
				Ei
110	Rikkumine1: Lisakohustus – Relv	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – mitte omama, kandma ja kasutama relva	Kategooria	Jah
				Ei
111	Rikkumine1: Lisakohustus – Töö	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – asuda tööle või võtta arvele tööle töötukassas.	Kategooria	Jah
				Ei
112	Rikkumine1: Lisakohustus – Kool	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtajaks	Kategooria	Jah
				Ei
113	Rikkumine1: Lisakohustus – Ravi	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah
				Ei
114	Rikkumine1: Lisakohustus – Ülalpidada	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – täita ülalpidamiskohustust	Kategooria	Jah
				Ei
115	Rikkumine1: Lisakohustus – Suhtlus	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega.	Kategooria	Jah
				Ei
116		Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – läbida sotsiaalprogramm	Kategooria	Jah

	Rikkumine1: Lisakohustus – Programm			Ei
117	Rikkumine1: Lisakohustus – elektrooniline valve	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah
				Ei
118	Rikkumine1: Lisakohustus: muu	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud muud lisakohustust, aga ei ole eelnevalt nimetatud.	Kategooria	Jah
				Ei
119	Ametniku reaktsioon2	Märkida, milline oli ametniku reaktsioon rikkumisele	Kategooria	Suuline hoiatus
				Kirjalik hoiatus
				Muu
120	Rikkumise2 aeg	Märkida kuupäev, millal toimus esimene rikkumine, mis ei lõppenud erakorralise ettekandega	Kuupäev	
121	Reaktsiooni2 aeg	Märkida kuupäev, millal ametnik tegi otsuse rikkumise reageerimise kohta	Kuupäev	
122	Rikkumine2: Elukoht	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: elada kohtu määratud alalises elukohas?	Kategooria	Jah
				Ei
123	Rikkumine2: Registreerimine	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: ilmuda kriminaalhooldaja määratud ajavahemike järel kriminaalhooldusosakonda registreerimisele.	Kategooria	Jah
				Ei
124	Rikkumine2: Andmed	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: alluda kriminaalhooldaja kontrollile oma elukohas ning esitada talle andmeid oma kohustuste täitmise ja elatusvahendite kohta.	Kategooria	Jah
				Ei
125	Rikkumine2: 15 päeva	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elukohast lahkumiseks Eesti territooriumi piires kauemaks kui viieteistkümneks päevaks	Kategooria	Jah
				Ei
126	Rikkumine2: Vahetamine	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa elu-, töö- või õppimiskoha vahetamiseks.	Kategooria	Jah
				Ei
127	Rikkumine2: Riik	Kas enne erakorralist ettekannet rikuti põhikohustust: saada kriminaalhooldusametnikult eelneva loa Eesti territooriumilt lahkumiseks ja väljaspool Eesti territooriumi viibimiseks.	Kategooria	Jah
				Ei
128	Rikkumine2: Lisakohustus – Heastama	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – heastada kuriteoga tekitatud kahju kohtu määratud ajaks.	Kategooria	Jah
				Ei
129	Rikkumine2: Lisakohustus – Alkohol	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – alkoholi tarvitamise keeld	Kategooria	Jah
				Ei
130	Rikkumine2: Lisakohustus – Narko	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – narkootiliste ja psühhotroopsete ainete omamise ja tarvitamise keeld.	Kategooria	Jah
				Ei
131	Rikkumine2: Lisakohustus – Relv	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – mitte omama, kandma ja kasutama relva	Kategooria	Jah
				Ei
132	Rikkumine2: Lisakohustus – Töö	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – asuda tööle või võtta arvele tööle töötukassas.	Kategooria	Jah
				Ei
133	Rikkumine2: Lisakohustus – Kool	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – omandada üldharidus või eriala kohtu määratud tähtajaks	Kategooria	Jah
				Ei
134			Kategooria	Jah

	Rikkumine2: Lisakohustus – Ravi	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – alluma ettenähtud ravile, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud		Ei
135	Rikkumine2: Lisakohustus – Ülalpidada	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – täita ülalpidamiskohustust	Kategooria	Jah
				Ei
136	Rikkumine2: Lisakohustus – Suhtlus	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – mitte viibima kohtu määratud paikades ega suhtlema kohtu määratud isikutega.	Kategooria	Jah
				Ei
137	Rikkumine2: Lisakohustus – Programm	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – läbida sotsiaalprogramm	Kategooria	Jah
				Ei
138	Rikkumine2: Lisakohustus – elektrooniline valve	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud lisakohustust – alluma elektroonilisele valvele, kui ta on selleks eelnevalt nõusoleku andnud	Kategooria	Jah
				Ei
139	Rikkumine2: Lisakohustus: muu	Kas enne erakorralist ettekannet on rikutud muud lisakohustust, aga ei ole eelnevalt nimetatud.	Kategooria	Jah
				Ei

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristi Loide,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

Noorte kriminaalhoolduslaste katseaja nõuete rikkumised ja neile antud seletused
2018. aastal,

mille juhendajateks on Judit Strömpl, PhD ja Anna Markina, MA

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace
kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kristi Loide

27. mai 2019.a.